

Gemeente Utrecht

Kelder, camer en koetshuis

MOL01: archeologische begeleiding in de Molenstraat (Utrecht)
Basisrapportage Archeologie 119

Kelder, camer en koetshuis

MOL01: archeologische begeleiding in de Molenstraat (Utrecht)

J.S. van der Kamp

Met een bijdrage van:
H. Hundertmark

Maart 2017

Administratieve gegevens van het project

Projectcode en -naam:

MOL01, Molenstraat 1-3

Locatie:

Molenstraat 1-3, Utrecht

Zaakidentificatie-nummer Archis:

3996471100

Landelijke coördinaten:

136987/456477

136989/456470

136962/456458

136960/456468

Opdrachtgever:

SSH Utrecht

Uitvoerder:

Erfgoed gemeente Utrecht

Dagelijks leiding archeologische begeleiding

J.S. van der Kamp

Coördinator vanuit de gemeente:

A.M. Bakker

Uitvoering veldwerk:

12 augustus t/m 18 september 2015

Beheer en plaats van documentatie:

Erfgoed gemeente Utrecht

Korte Minrebroederstraat 2

3512GG Utrecht

telefoon 030 286 0000

ISBN:

978-90-92694-01-0

Goedkeuring senior KNA-archeoloog:

A.M. Bakker

1 maart 2017

Inhoudsopgave

Samenvatting	5	7 Synthese	55
1 Inleiding	7	Noten	61
2 De landschappelijke context en historische achtergrond	9	Literatuur	63
2.1 Landschappelijke context	9	Colofon	64
2.2 Historische achtergrond	10		
2.2.1 Het gebied rond de Molenstraat in de late middeleeuwen	10		
2.2.2 Het Wittevrouwenklooster	13		
2.2.3 Het plangebied op oude kaarten	15		
3 Doel, onderzoeksvragen en methode	19		
3.1 Onderzoeksvragen	19		
3.2 Methode van onderzoek	19		
4 Bouwhistorisch onderzoek	23		
4.1 Eerder bouwhistorisch onderzoek in de directe omgeving	23		
4.1.1 Panden langs de Plompetorengracht	23		
4.1.2 'Cameren' in de Molenstraat	24		
4.2 Aanvullend bouwhistorisch onderzoek: de achtergevel van Plompetorengracht 13 (H. Hundertmark)	27		
5 Bodemopbouw en sporen	31		
5.1 Natuurlijke en antropogene bodemopbouw	31		
5.2 Sporen	31		
5.2.1 Sporen van een middeleeuws huis langs de Molenstraat	31		
5.2.2 Een zestiende-eeuws huis	37		
5.2.3 Zeventiende-eeuwse bebouwing	41		
5.2.4 Ontwikkelingen in de negentiende en twintigste eeuw	48		
6 Vondstmateriaal	51		

Samenvatting

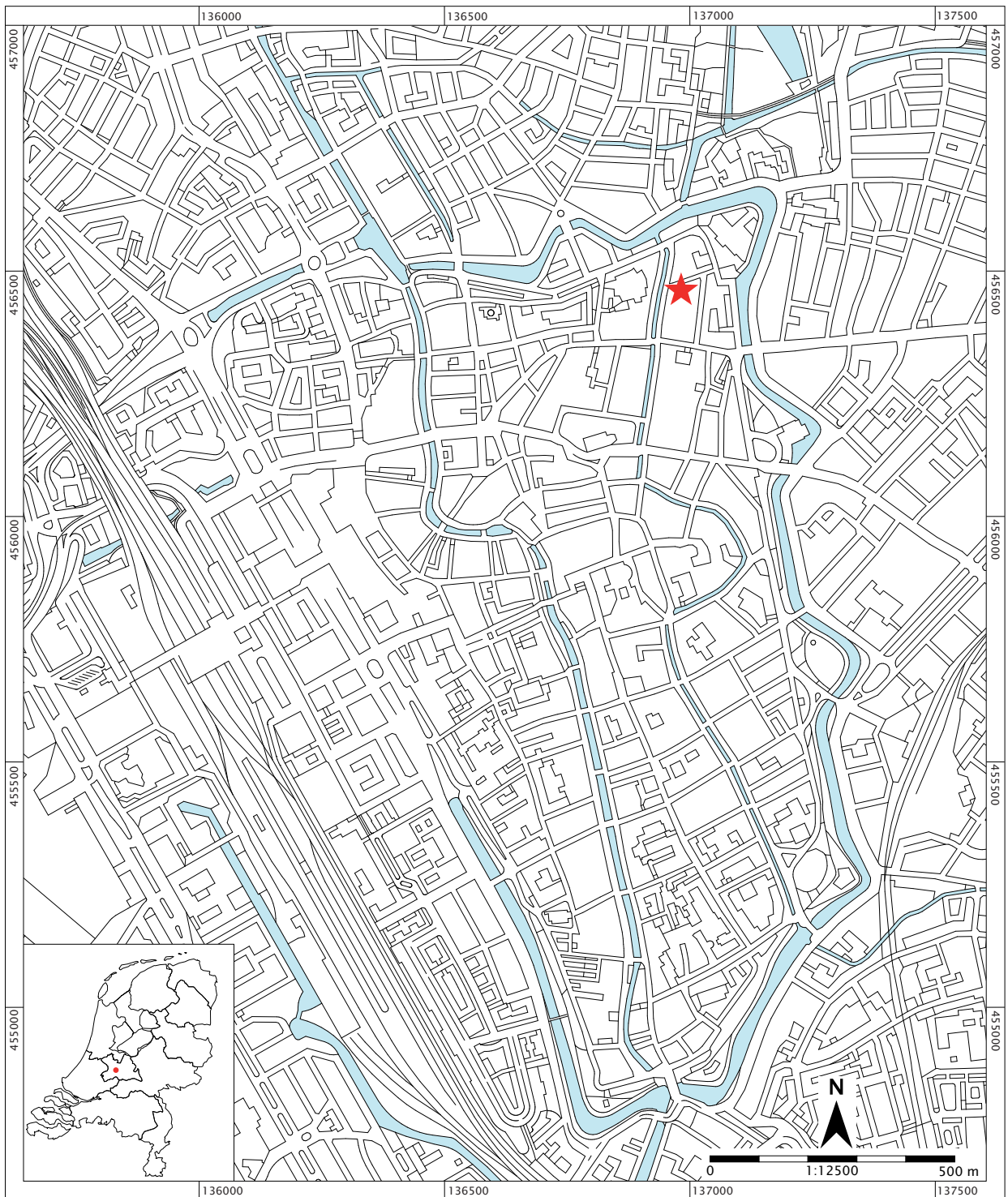
Op het terrein van de Stichting Studenten Huisvesting Utrecht aan de Molenstraat 1-3 in Utrecht werd in de zomer van 2015 een klein schoolgebouw gesloopt en vervolgens een kantoorpand gebouwd. Tijdens de sloopwerkzaamheden werden in de voormalige kruipruimte van het schoolgebouw enkele archeologische sporen zichtbaar, waaronder een middeleeuwse fundering. Er werd besloten tot het uitvoeren van een archeologische begeleiding door archeologen van de afdeling Erfgoed gemeente Utrecht van de daarop volgende bodemverstorende werkzaamheden. Het plangebied, dat op de gemeentelijke Archeologische Waardenkaart ligt in een zone met een hoge archeologische waarde, is gesitueerd in de noordoosthoek van de binnenstad en bevindt zich direct ten noorden van het terrein van het dertiende-eeuwse Wittevrouwenklooster. Deze noordoosthoek van de stad heeft tot ver in de late middeleeuwen een landelijk karakter behouden en werd door stadsboeren gebruikt voor het weiden van vee en het verbouwen van gewassen. Vermoedelijk ging dit gebruik door tot in de veertiende eeuw, waarna ook dit gebied langzaam werd bebouwd. Er werd voor het huidige plangebied rekening gehouden met het aantreffen van bewoningssporen vanaf de late middeleeuwen. Als gevolg van de geringe ontgravingsdiepte is de natuurlijke bodemopbouw nauwelijks in beeld gekomen tijdens de archeologische begeleiding. Op een diepte van bijna 1,3 m onder maaiveld kon de bovenkant van een zavelpakket worden waargenomen, dat waarschijnlijk als bovenste oeverafzetting moet worden geïnterpreteerd. Daarboven bevonden zich twee zavellagen met archeologisch vondstmateriaal, die waarschijnlijk als laatmiddeleeuwse ophogingslagen geïnterpreteerd moeten worden.

De vondst van een beerput maakt aannemelijk dat op het perceel Plompstorengracht 13, gelegen op de hoek van de Molenstraat en de gracht, in de veertiende eeuw een huis werd gebouwd, waarover echter niets bekend is. Aan het einde van de veertiende eeuw, en vermoedelijk kort na het graven van de Plompstorengracht in de jaren 1391-1393, verrees er op dit hoekperceel vervolgens een L-vormig huis. In het huidige plangebied, direct ten oosten hiervan, werden funderingen en een kelder van een tweede L-vormig huis uit de late veertiende eeuw aangetroffen. Dit huis werd gelijktijdig met het hoekpand opgetrokken en ze deelden een gevel, die over de oudere beerput heen gebouwd werd. Het pand op het perceel langs de Molenstraat had een langsvleugel parallel aan de straat en een onderkelderde achtervleugel haaks daarop. Mogelijk

heeft in de hoek van het L-vormige gebouw een traptoren bestaan.

Als gevolg van de reformatie kwamen de goederen van het Wittevrouwenklooster in beheer van de Utrechtse ridderschap, waarna de bouwactiviteiten in de noordoosthoek van de stad sterk toenamen. Ten oosten van het veertiende-eeuwse huis langs de Molenstraat werd, (vermoedelijk) in de late zestiende eeuw, een rechthoekig huis gebouwd, dat was voorzien van een beerput. In de zeventiende eeuw verrees ten oosten hiervan een klein pand en werd het zestiende-eeuwse huis voorzien van een nieuwe beerput. Vermoedelijk in de zeventiende eeuw werd de kelder in de achtervleugel van het veertiende-eeuwse huis door middel van een muur in tweeën verdeeld en werd er een nieuwe keldertrap aangebracht. Uit de vondst van een loden pompbuis blijkt dat er zich onder de keldervloer een waterput moet bevinden, die echter niet in beeld is gekomen. Aan de zuidzijde van de Molenstraat verrees in de eerste helft van de zeventiende eeuw enkele geschakelde 'cameren', die zich in de negentiende eeuw ontwikkelden tot grotere en meer individuele huizen. In de noordoosthoek van het huidige onderzoeksterrein werden diverse overblijfselen van de meest westelijke van deze 'cameren' (Molenstraat 5) aangetroffen.

Tegen het einde van de negentiende eeuw werden het middeleeuwse huis langs de Molenstraat en de westzijde van het zestiende-eeuwse huis ten oosten daarvan gesloopt om plaats te maken voor de bouw van een koetshuis met stallen, dat in gebruik werd genomen door de bewoners van Plompstorengracht 11. Kort daarna werd het zeventiende-eeuwse huis langs de Molenstraat gesloopt, vermoedelijk om een verbinding te creëren tussen het achterterrein van Plompstorengracht 11 en de Molenstraat. Het koetshuis en waarschijnlijk eveneens de 'camer' van Molenstraat 5 werden in 1936 gesloopt om de bouw van de kleine school mogelijk te maken. Op de plek van deze school is in 2015 het nieuwe kantoorpand van de SSH Utrecht verrees. Alle archeologische sporen dieper dan 1 m onder maaiveld zijn *in situ* bewaard gebleven onder dit nieuwe pand.

Afb. 1.1 De ligging van het onderzoeksgebied.

1 Inleiding

Op het terrein van de Stichting Studenten Huisvesting Utrecht (SSH Utrecht) aan de Molenstraat 1-3 te Utrecht is in de zomer van 2015 een klein schoolgebouw gesloopt. Uit bouwtekeningen in Het Utrechts Archief blijkt dat dit uit 1936 dateerde. Op deze locatie is vervolgens een nieuw kantoorpand gebouwd voor de medewerkers van de SSH Utrecht. Het plangebied is gelegen in de uiterste noordoosthoek van de binnenstad en maakt onderdeel uit van het Ridderschapkwartier. Er konden hier onder meer resten van laatmiddeleeuwse bebouwing worden verwacht. Op de Archeologische Waardenkaart van de Gemeente Utrecht ligt het plangebied in een gebied met een hoge archeologische waarde. In dergelijke gebieden is het uitvoeren van bodemverstorende werkzaamheden met een oppervlakte groter dan 50 m² en dieper dan 50 cm beneden het huidige maaiveld zonder of in afwijking van een archeologievergunning niet toegestaan.

De sloop van het schoolgebouw bestond aanvankelijk uit het verwijderen van het bovengrondse werk en de vloer op de begane grond. De betonnen funderingsbalk (met binnenafmetingen van ca. 10 x 22 m) en de vier poeren hierbinnen bleven in eerste instantie behouden en zouden mogelijk worden hergebruikt voor de nieuwbouw. Na het verwijderen van de vloer op de begane grond kwamen er in de voormalige kruipruimte van het gebouw enkele archeologische sporen in het zicht, bestaande uit een deel van een bakstenen keldervloer, een fundering en een beer- of waterput. Aanvankelijk werd ervan uitgegaan dat voor de nieuwbouw van het SSH-pand geen verdere bodemverstoringen nodig waren en de archeologische sporen *in situ* behouden konden blijven. Vandaar dat de opdrachtgever geen archeologie-vergunning hoefde aan te vragen en er geen archeologische begeleiding of opgraving zou plaatsvinden. Wel besloot de afdeling Erfgoed van de gemeente Utrecht de tevoorschijn gekomen sporen te documenteren voordat deze weer zouden verdwijnen onder de nieuwbouw.

Uiteindelijk bleek dat er toch meerdere bodemverstorende ingrepen noodzakelijk waren om de nieuwbouw te realiseren, waardoor een deel van het archeologisch bodemarchief werd bedreigd. Deze ingrepen bestonden uit:

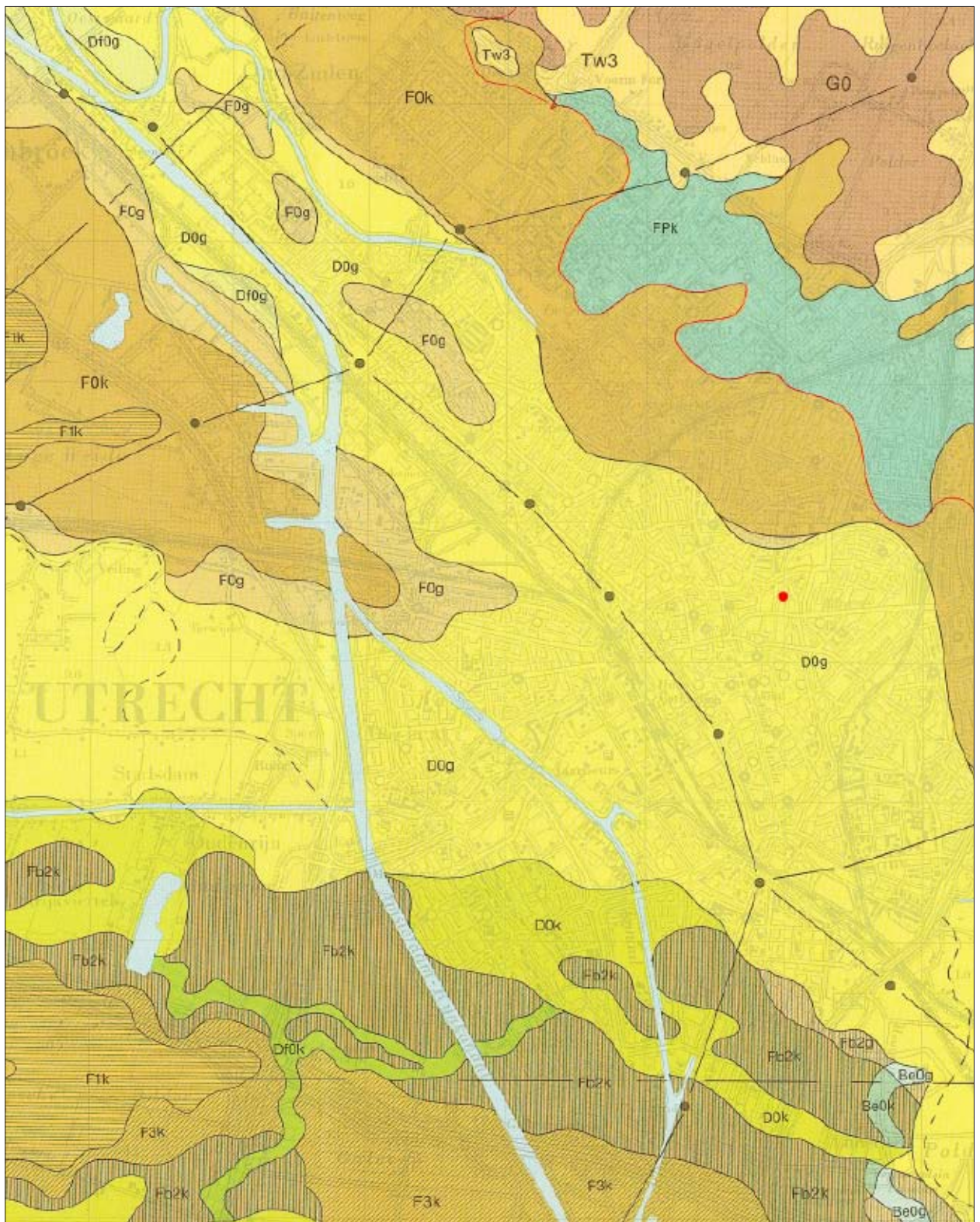
- Het verdiepen van de bouwput binnen de bestaande betonnen funderingsbalk
- Het verwijderen van de betonnen funderingsbalk en de vier betonnen poeren hierbinnen
- Het uitgraven van een deel van de bouwput ten oosten van het gesloopte schoolgebouw

- Het graven van een sleuf voor nutsvoorzieningen op het binnenterrein.

De voorgenomen bodemingrepen hadden een gezamenlijke oppervlakte van meer dan 50 m² en zouden dieper gaan dan 50 cm onder maaiveld. Vandaar dat het aanvragen van een archeologievergunning uiteindelijk toch noodzakelijk bleek. Daarom is er op 22 september 2015 door A.M.H. Kleijnen van SSH Utrecht alsnog met terugwerkende kracht een archeologievergunning aangevraagd, die vervolgens op 24 september 2015 is verleend. De archeologische begeleiding van het uitgraven van de bouwput had inmiddels al wel plaatsgevonden. Een gevolg van de onverwachte bodemingrepen was onder meer het ontbreken van een archeologisch Programma van Eisen en een Plan van Aanpak.

Personeel

De archeologische begeleiding is uitgevoerd in opdracht van SSH Utrecht door archeologen van de afdeling Erfgoed gemeente Utrecht en vond plaats op tien dagen in de periode van maandag 12 augustus tot en met vrijdag 18 september 2015. De aansturing van de archeologische begeleiding vanuit de afdeling Erfgoed gemeente Utrecht lag in handen van A.M. Bakker. De begeleiding is uitgevoerd door J.S. van der Kamp (projectleider), M. Stronkhorst, G.T.C. Beeuwkes en M.F.M. Duurland. Aanvullend heeft bouwhistoricus H. Hundertmark (eveneens van de afdeling Erfgoed) op dinsdag 25 augustus en 11 september de vrijgekomen achtergevel van het pand Plompetorengracht 13 gedocumenteerd. Zijn bevindingen zijn opgenomen in hoofdstuk 4 van dit rapport. Daarnaast heeft hij de bouwhistorische sporen in het archeologische vlak geïnterpreteerd. J.S. van der Kamp nam het merendeel van de technische uitwerking en de vondstverwerking voor zijn rekening. Ook determineerde hij het aardewerk en is hij auteur van deze rapportage. A.M. Bakker was verantwoordelijk voor de redactie, R. de Kam deed de eindredactie. De kaarten en afbeeldingen van dit rapport zijn gemaakt en/of bewerkt door E. van Wieren. De objectfoto's zijn gemaakt door H. Lagers. Afgezien van het aardewerk zijn de overige vondstcategorieën niet nader onderzocht.

Afb. 2.1 De ligging van het plangebied op de bodem- en geomorfologische kaart (bron: Van de Meene *et al*, 1988).

2 De landschappelijke context en historische achtergrond

2.1 Landschappelijke context¹

De zandige ondergrond van het huidige binnenstadgebied bestaat grotendeels uit beddingafzettingen van de Rijn en de Vecht. In Utrecht komt plaatselijk al vanaf 1,5 m onder het maaiveld pleistoceen dekzand voor.² Dit dekzand is door stromend water gemakkelijk te eroderen, waardoor rivierlopen zich snel kunnen verleggen.³ Door deze zich verleggende rivierlopen kwam het huidige stadsgebied van Utrecht ergens tussen 4450 en 4300 voor Chr. in het stroomgebied van de Rijn te liggen. Rond 800 voor Chr. ontstond de afsplitsing van de Vecht.⁴ De activiteit van de Rijn en Vecht nam in de loop van de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen af als gevolg van toenemende afwatering via de Hollandsche IJssel en de Lek. Hoewel de Rijn en de Vecht gedurende de vroege middeleeuwen wel bevaarbaar bleven, zijn er duidelijke aanwijzingen voor verlanding van beide rivieren in deze periode.⁵ Uit recent archeologisch onderzoek in Vinex-locatie Leidsche Rijn ten westen van Utrecht is gebleken dat de Oude Rijn in de zesde eeuw na Chr. gereactiveerd werd, maar veel kleiner en ondieper bleef dan de rivierbedding die de bijbehorende meandergordel had gevormd. De diepste delen van de rivier begonnen blijkens ¹⁴C-dateringen in de elfde eeuw na Chr. te verlanden.⁶ Na afdamming van de Rijn bij Wijk bij Duurstede in 1122 eindigde de activiteit van Rijn en Vecht helemaal.

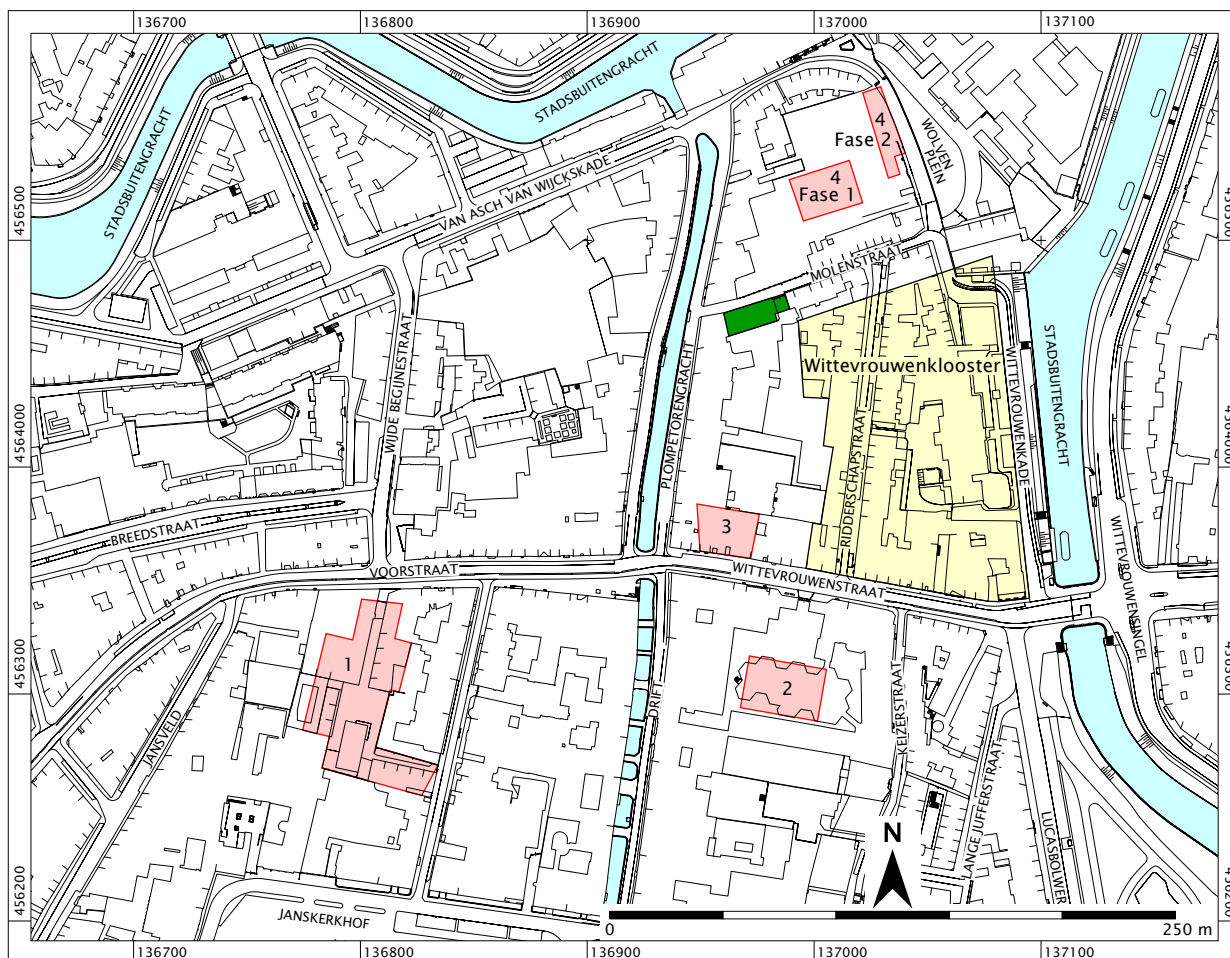
De bodemopbouw tijdens eerder archeologisch onderzoek in de omgeving

In 1997 zijn op ca. 250 m ten zuidwesten van het huidige plangebied, ten westen van de Boothstraat (afb. 2.2, nr. 1), natuurlijke rivierafzettingen waargenomen bij een archeologisch onderzoek van de afdeling Erfgoed gemeente Utrecht.⁷ Hier bevond zich een zandpakket dat aan de Voorstraat tot 1,2 m+NAP reikte en naar het zuiden toe daalde tot 0,5 m+NAP. Op dit zand lag een ca. 50 cm dikke blauwgrijze laag, waarin enkele Romeinse vondsten gedaan werden. Dit geheel werd door de opgravers geïnterpreteerd als een oeverwal van een ten zuiden van het terrein stromende rivier. Over deze Romeinse oeverwal is later vanuit de zuidelijker gelegen rivier een hoofdzakelijk zavelig en zandig pakket afgezet, dat over het hele terrein tot 1,9 m+NAP reikte. In het uiterste zuiden zijn deze afzettingen uiteindelijk weer door een riviergeul weggespoeld, waarbij tot een hoogte van 2,0 m+NAP een zandpakket werd afgezet. Volgens de opgravers heeft de Rijn zeker nog tot in de tiende eeuw een rol gespeeld bij

het vormgeven van de ondergrond in het zuidelijke deel van het terrein aan de Boothstraat.

Tijdens een opgraving op het perceel Wittevrouwenstraat 7-11, gelegen zo'n 160 m ten zuiden van het plangebied aan de Molenstraat (afb. 2.2, nr. 2), bestond de diepste bodemopbouw uit kalkrijk, fijn zand.⁸ Dit zijn beddingafzettingen van (vermoedelijk) de Vecht. Het zand was goed gesorteerd en afgerond (zacht). Dit geeft aan dat het oorspronkelijk dekzand is geweest, dat door de rivier is opgenomen en weer afgezet. Het dekzand bevindt zich in de omgeving van Utrecht op slechts enkele meters onder het maaiveld en vormde daardoor een enorme zandbron voor de voormalige rivierlopen. De top van deze beddingafzettingen bevond zich aan de westkant op 1,8 m+NAP en aan de oostkant op 1,65 m+NAP. Op de beddingafzettingen lag een kalkrijk zavelpakket. Er was sprake van een lichte *fining upwards*. Dit betekent een verkleining van de korrelgrootte naar boven toe, wat kenmerkend is voor oeverafzettingen. De kalkrijkdom nam naar boven toe enigszins af, wat is veroorzaakt door gedeeltelijke ontkalking in de loop van de tijd. De overgang tussen beddingen en oeverafzettingen was zeer duidelijk te zien. De top van de oeverafzetting bevond zich rond 1,9 m+NAP. Bovenop deze oeverafzettingen lag een middeleeuwse, humeuze laag met vondstmateriaal. In de top van de oeverafzettingen heeft zich waarschijnlijk wel een vegetatiehorizont gevormd, maar deze was als gevolg van het intensieve landgebruik niet meer herkenbaar. De middeleeuwse ophogingslagen zullen minstens tot 3,0 m+NAP gereikt hebben. Het huidige maaiveld lag rond 3,6 m+NAP.

In 2004 is eveneens door archeologen van de afdeling Erfgoed gemeente Utrecht bij een onderzoek gesitueerd ca. 85 m ten zuiden van het huidige plangebied (Wittevrouwenstraat 8-10, afb. 2.2, nr. 3), een noord-zuid georiënteerd profiel gedocumenteerd.⁹ De ondergrond ter plaatse van het toenmalig plangebied bestond tot 1,5 m+NAP uit kalkloos, grof zand dat als beddingafzetting van de Rijn of (waarschijnlijker) de Vecht geïnterpreteerd moet worden. Het grove zand liet tussen 1,5 en 1,8 m+NAP een *fining upwards* zien tot wat fijner zand met een gering percentage silt. Dit is typerend voor oeverafzettingen van een rivier. Tussen 1,8 en 2,0 m+NAP vertegenwoordigde een vuile, licht humeuze laag met houtkoolspikkels een oud loopniveau waarin mogelijk beakkering heeft plaatsgevonden. Boven 2,0 m+NAP bestond de bodem uit een restant van een ophogingslaag

Afb. 2.2 Overzicht van eerder archeologisch onderzoek in de omgeving en het huidige plangebied.

met een datering in de tweede helft van de dertiende of het begin van de veertiende eeuw.

In 2002 voerden archeologen van de afdeling Erfgoed gemeente Utrecht gedurende twee campagnes een opgraving uit aan het Wolvenplein (afb. 2.2, nr. 4, Fase 1 en 2).¹⁰ De zuidwesthoek van deze opgraving bevond zich zo'n 35 m ten noordoosten van het plangebied aan de Molenstraat. De bodem bestond tot een hoogte van 1,3 m+NAP uit vrijwel horizontale klei- en zandlagen, afgezet door een rivier. Nergens werden wegduikende lagen aangetroffen, die zouden kunnen duiden op een oever of erosie. De opgravers concludeerden dat het terrein zich bevond op een stroomrug (ouder dan de twaalfde eeuw) op niet al te grote afstand van een geul.¹¹

2.2 Historische achtergrond

2.2.1 Het gebied rond de Molenstraat in de late middeleeuwen¹²

In de noordoosthoek van het middeleeuwse Utrecht bevindt zich de kerk van Sint-Jan, die in 1054 werd gewijd. Rond deze kerk werd een eigen immunitet ingericht, waarvan de noordoosthoek zich zo'n 125 m ten zuidwesten van het huidige plangebied bevond. Vanaf het moment dat rond 1122 de stadsverdedigingswerken (gracht en omwalling) werden aangelegd, kwam de noordoosthoek van de stad bekend te staan als 'Oudwijk binnen de muren' of 'Sint-Jans Oudwijk', omdat het tot het dagelijks gerecht van Sint-Jan behoorde (afb. 2.3). Het gebied dat tussen de huidige Wittevrouwenstraat en de immunitet van Sint-Jan lag, was in eerste instantie waarschijnlijk ook eigendom van het kapittel van Sint-Jan en zal al vrij snel na de inrichting van de immunitet, in oost-west richting zijn verkaveld. Dit blok zal zijn verkaveld vanaf de weg die thans bekend staat als Drift. Mogelijk is deze weg zelfs ouder en betreft het een route die van het vroegmiddeleeuwse burchtgebied (het huidige

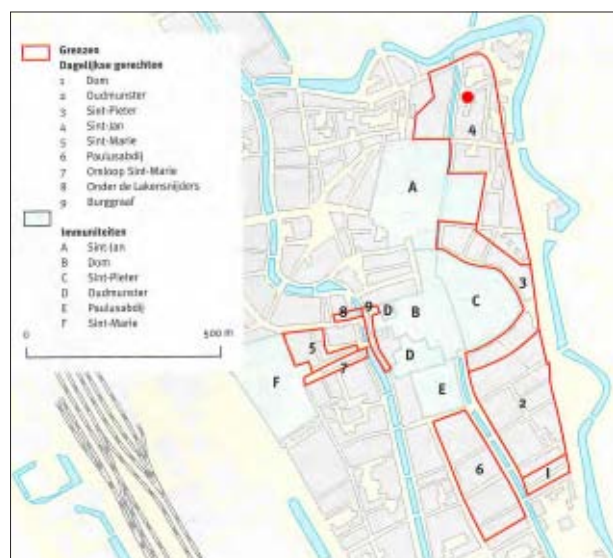
Domplein) in noordelijke richting liep. Pas tussen 1391 en 1393 werd de gracht de Drift en – verder noordelijk – de Plompetorengracht gegraven.¹³

De Wittevrouwenstraat is vrijwel zeker jonger dan de straat waar later de Drift/Plompetorengracht werd aangelegd. Over het moment van ontstaan van de Wittevrouwenstraat bestaat echter verschil van mening. Mogelijk is de Wittevrouwenpoort, welke zich ter plaatse van de huidige Wittevrouwenbrug bevond, al bij de eerste aanleg van de verdedigingswerken (rond 1122) in de stadsomwalling ingepast. Dit zou impliceren dat er vanaf dat moment of zelfs al wat eerder ook een weg vanaf deze poort in de richting van het stadshart gelopen kan hebben, de huidige Wittevrouwenstraat. Anderen gaan er van uit dat de Wittevrouwenstraat pas in de eerste helft van de dertiende eeuw is ontstaan in relatie met de stichting van het Wittevrouwenklooster.¹⁴ De Wittevrouwenpoort is mogelijk toen pas aangelegd of zelfs nog later, rond 1290, toen de doorgaande route in oostelijke richting (de huidige Biltstraat) werd aangelegd.

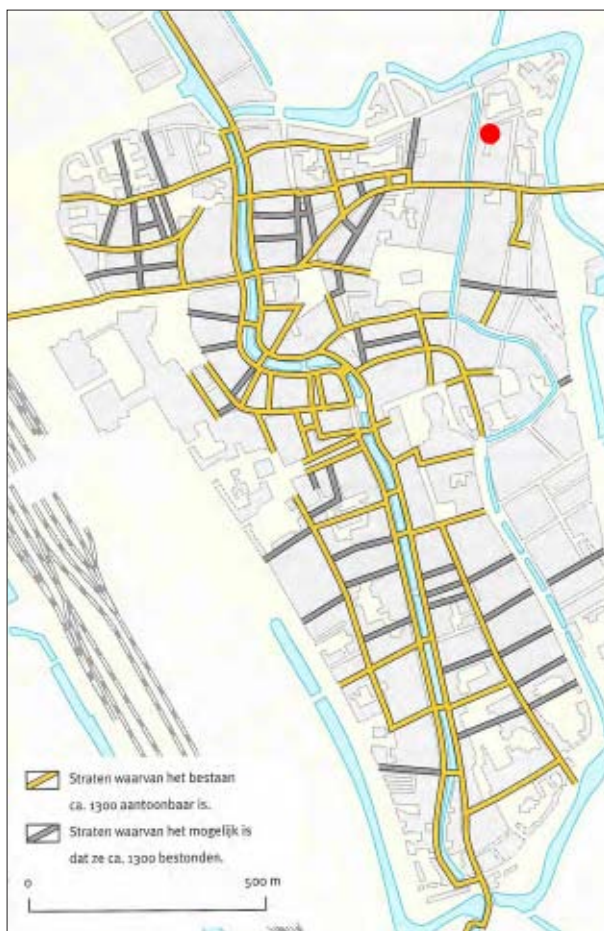
Tussen 1391 en 1393 werd aan de oostzijde van de stad een nieuwe gracht gegraven, lopend vanaf het Servaasklooster aan de zuidzijde tot aan de Plompetoren aan de noordkant. Deze gracht kennen we thans onder de naam (van zuid naar noord): Nieuwegracht, Kromme Nieuwegracht, Drift en Plompetorengracht. Waarschijnlijk bestond tussen de Wittevrouwenstraat en de noordelijke stadsmuur al vóór het graven van de Plompetorengracht een straat die leidde naar de Plompetoren. De erven aan de westzijde hiervan grensden aan het beginhof en die aan de oostzijde, tussen de Wittevrouwenstraat en de Molenstraat, aan het Wittevrouwenklooster. De Molenstraat loopt van de Plompetorengracht in het westen naar het Wolvenplein aan de oostzijde. De straat heette voorheen de Seebeeksteeg, maar ging in de volksmond geleidelijk aan de Molensteeg en vervolgens de Molenstraat heten. Langs de straat stonden woningen

in bezit van het Wittevrouwenklooster, was een grutterij aanwezig en zetelden diverse ambachtslieden.

Uit archeologisch onderzoek dat in 2002 aan het nabijgelegen Wolvenplein werd uitgevoerd, blijkt dat de noordoosthoek van de stad tot ver in de late middeleeuwen grotendeels een landelijk karakter heeft gekend. De stadsboeren weidden hier hun vee en verbouwden hun gewassen. Tijdens Fase 1 van het onderzoek bestonden de oudste sporen uit twaalfde-eeuwse greppels. Een aantal kuilen en een waterput dateren uit de veertiende eeuw. In de eeuw daarna is het terrein opgehoogd, mogelijk als gevolg van het graven van de Plompetorengracht aan het einde van de veertiende eeuw en het ontstaan van de eerste bebouwing daarna. In de ophogingsgrond werden kuilen met afval of puin waargenomen, evenals twee rijen paalkuilen met een onderlinge afstand van ca. 2,5 m. De functie hiervan is niet bekend. Daarna lijken er lange tijd geen activiteiten te hebben plaatsgevonden binnen het opgravingsterrein. In de zeventiende of achttiende eeuw werd het terrein opgehoogd tot ca. 2,1 m+NAP. In deze ophogingslaag werden bijzondere glazen kralen aangetroffen, waarvan niet duidelijk is of deze in Utrecht zijn vervaardigd. Tijdens Fase 2 werden in de strook direct ten westen van Wolvenplein funderingen van een mogelijke stal uit de negentiende eeuw aangetroffen, die op de kadastrale minuut van 1832 lijkt te worden afgebeeld. De

Afb. 2.3 Immuniteten en rechten rond ca. 1400 (bron: Hoven van Genderen 2000, 120).

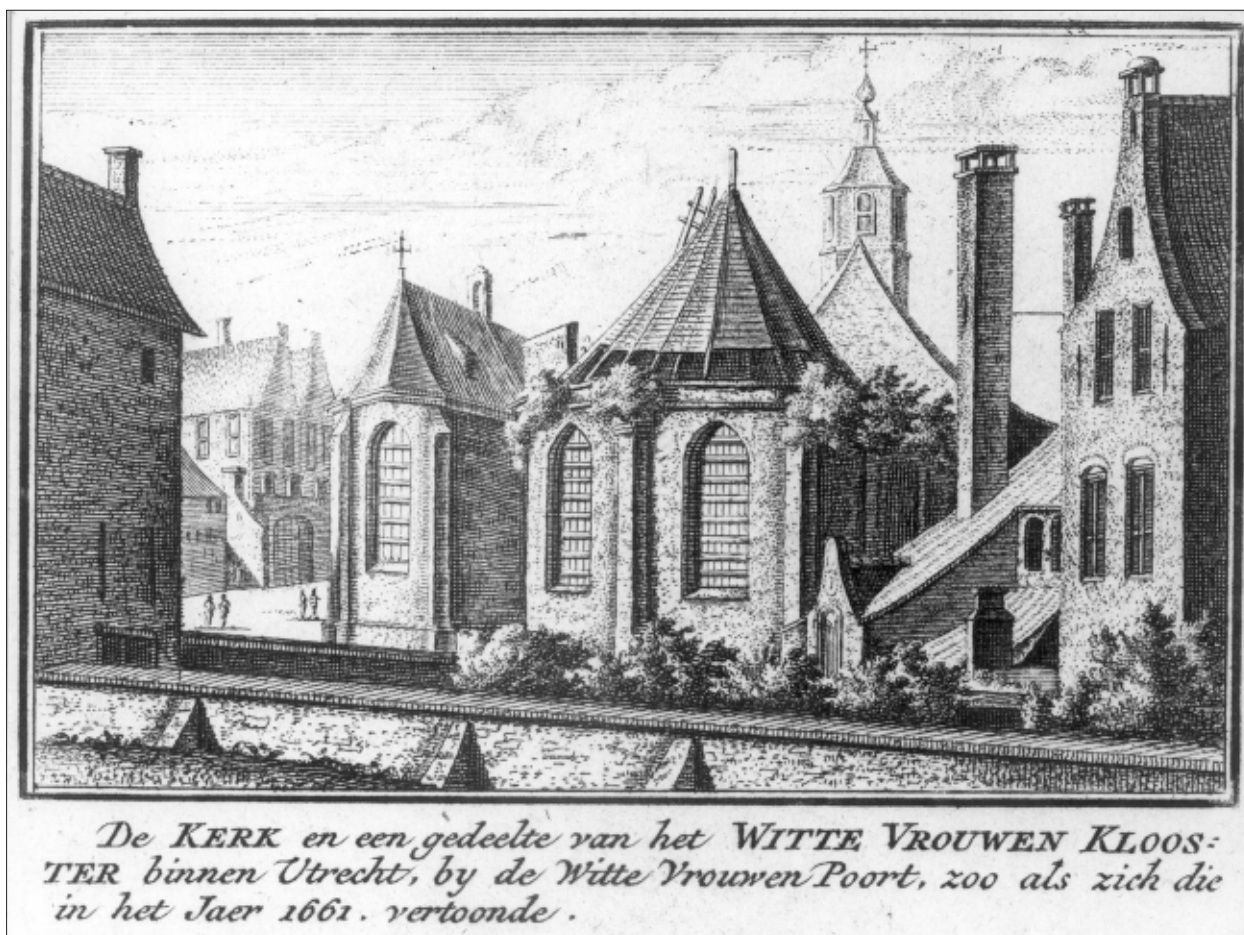

Afb. 2.4 Het Utrechtse stratenpatroon rond 1300 (bron: Hoven van Genderen 2000, 140).

stal werd later in de negentiende eeuw verbouwd en opgedeeld in een aantal kamerwoningen. In het noordelijk deel van deze fase zijn de fundamenteën van een onderkelderd huis aangetroffen, dat eveneens op de kaart van 1832 wordt afgebeeld. Hieronder bevond zich een vierkant kuil of hutkom, waarin een ronde oven van baksteen aanwezig was. 'Het stond op een eveneens van brokken baksteen gemaakt vloertje. Het geheel deed nog het meest denken aan het onderstuk van een schoorsteen, waarbij er aan de zijkant een (stook)opening aanwezig was.'¹⁵ De functie en datering van deze opvallende constructie is onbekend.

Tijdens de opgraving op het perceel Wittevrouwenstraat 7-11¹⁶ werden enkele aardewerkfragmenten uit de Romeinse tijd en de vroege middeleeuwen aangetroffen, maar van bewoning zal in deze perioden geen sprake zijn geweest. In de tweede helft van de elfde eeuw na Chr. is het gebied verkaveld, zoals bleek uit een perceelsgreppel. De eerste bewoningssporen dateren uit de eerste helft van de twaalfde eeuw en kwamen verspreid over het terrein voor. Het betrof onder andere de kringgreppel van een hooimijt, greppels, losse paalkuilen en de vermoedelijke zijwand van een blijgebouw. Het aardewerk uit deze sporen was opvallend fragmentarisch. Omdat de sporen uit de twaalfde eeuw voor een groot deel door latere ingraven verstoord waren, was het moeilijk een goed beeld te vormen van de aanwezige structuren. In ieder geval staat

wel vast dat door de opgraving een nieuwe bewoningskern uit de twaalfde eeuw binnen de middeleeuwse stadsmuren was gelokaliseerd. Over de aard van deze bewoningskern kan weinig met zekerheid gezegd worden omdat slechts een relatief klein deel van de bewoningskern is opgegraven en dan ook nog eens alleen de achtererven. Wel duidt de eerder genoemde hooimijt op een agrarisch karakter. De sporen uit de periode 1250-1500 na Chr. waren geheel anders van aard: greppels ontbraken, maar er werden daarentegen opvallend veel grote kuilen gegraven. Ook is een aantal in baksteen gebouwde structuren aangetroffen, zoals perceelsmuren, beerputten, een zijmuur van een achterhuis met de resten van een keldergewelf en een goot met bezinkput. In deze late middeleeuwen was het plangebied gelegen op de achtererven van twee huizen, gelegen langs de Drift. Uit de zestiende tot en met achttiende eeuw dateren enkele grote kuilen. In één van de kuilen is een opmerkelijke verzameling bewerkt natuursteen aangetroffen, onderdeel van een woonhuis. Deze, vaak rijkelijk versierde, bouwfragmenten uit de vijftiende en zestiende eeuw getuigen van een statig woonhuis met een rijke gevelarchitectuur in de directe nabijheid van het opgravingsterrein. Daarnaast werden er uit deze laatste periode resten van twee muren uit de tweede helft van de zeventiende en/of de achttiende eeuw aangetroffen.

Afb. 2.5 Prent van Abraham Rademaker (voor het eerst afgedrukt in 1725) naar een tekening uit 1661 (van Saftleven?) (bron: Het Utrechts Archief nr. 37758).

Tijdens de opgraving op het perceel Wittevrouwenstraat 8-10¹⁷ zijn vier archeologische fasen onderscheiden. De oudste archeologische resten dateerden uit de tweede helft van de twaalfde eeuw (fase 1) en bestonden uit de resten van een loopniveau en een tiental kuilen en paalkuilen. Er zijn aanwijzingen dat de percelering van het gebied in deze fase al op de (toen nog niet bestaande) Plompstorengracht georiënteerd was. Dit blijkt uit een rijtje van vijf paalkuilen dat haaks op deze gracht heeft gestaan. Vermoedelijk ging het om een erfscheiding in de vorm van een hek of schutting. Er zijn aanwijzingen aangetroffen voor beakkering van de bodem. Het lijkt er daarom op dat het plangebied in deze periode deel uitmaakte van een akkercomplex of moestuinen. In de tweede helft van de dertiende of de vroege veertiende eeuw (fase 2) werd het terrein bouwrijp gemaakt en verrees er een huis aan de Plompstorengracht. Het erf was ruim 20 m breed en nam bijna de gehele ruimte tussen de straat langs de Plompstorengracht en de huidige Ridderschapstraat in beslag. Er zijn diverse funderingen en beer- en waterputten aangetroffen. Enkele beerputten bevatten een rijke vulling van onder meer keramiek- en glasvondsten. Het huis werd vermoedelijk diverse malen verbouwd. Het erf raakte in de loop der eeuwen versnipperd in kleinere percelen, zoals is te zien op de kaart van Braun en Hogenberg uit 1569-1572 (afb. 2.6) en de kaart van Adam van Vianen uit 1598 (afb. 2.7). In de jaren '40 van de zeventiende eeuw werd het plangebied ingrijpend verbouwd tot het woonhuis Wittevrouwenstraat 10, een dwarshuis met twee bouwlagen, een kelder en een plat dak (fase 3). Hierbij werd aan de Wittevrouwenstraat een imposante pilastergevel van de kolossale orde met Ionische kapitelen geplaatst. Achter deze gevel bleven nog veel oudere bouwelementen in gebruik. In de negentiende eeuw zocht men naar extra ruimte. Deze werd gevonden in de aanleg van een aanbouw achter de hoofd vleugel, vermoedelijk een serre of orangerie. Vanaf 1914 veranderde de functie van Wittevrouwenstraat 10 van woonhuis naar warenhuis (fase 4) en volgden er diverse verbouwingen.

2.2.2 Het Wittevrouwenklooster

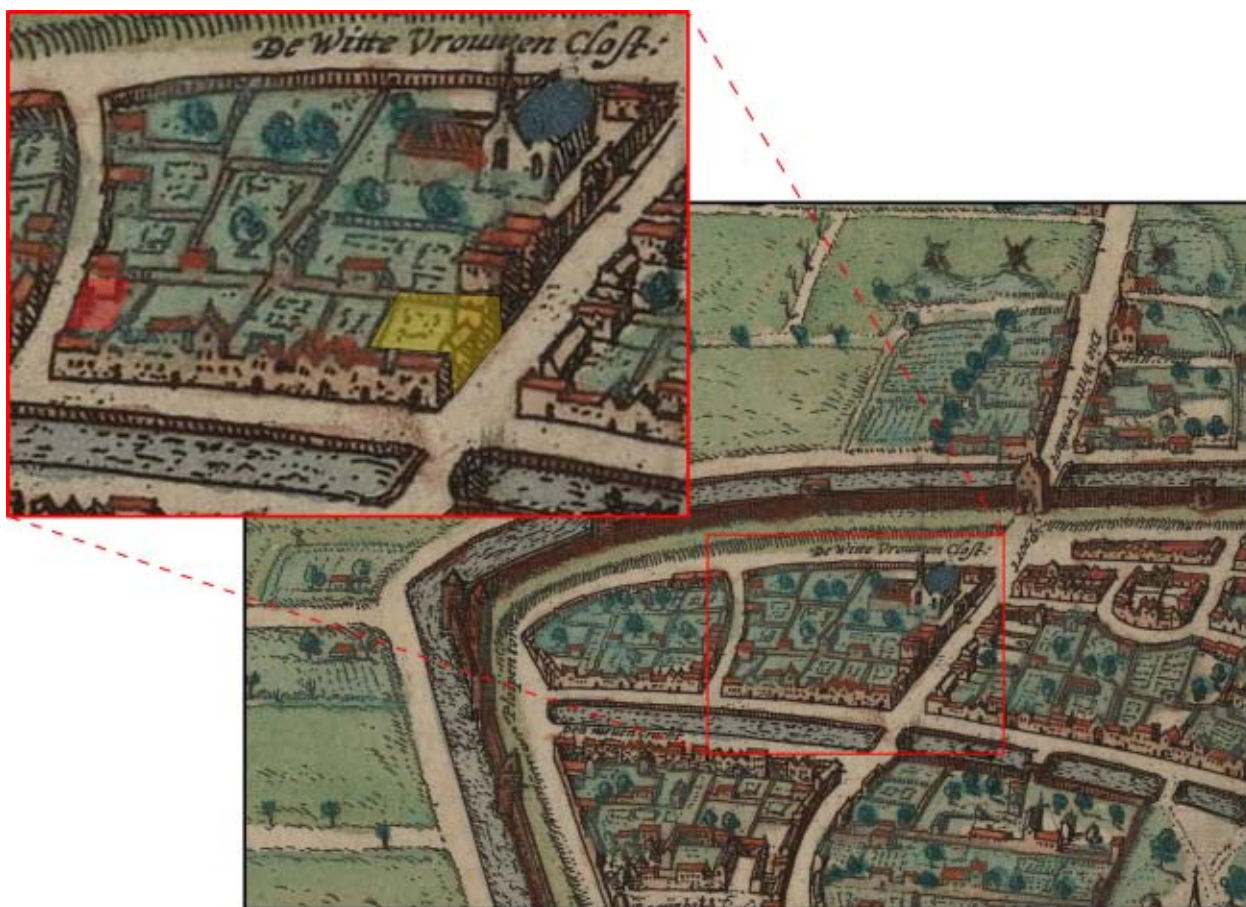
Voor middeleeuwse nonnen afkomstig uit de adellijke stand waren er in en rond de stad Utrecht vijf kloosters beschikbaar, waarvan er drie buiten de stadsmuren waren gelegen en twee daarbinnen. Ten noorden van de stad lag abdij Mariëndaal, ten oosten de St. Stevensabdij van Oudwijk en Vrouwenklooster (in De Bilt). Binnen de stadsmuren bevonden zich de St. Servaasabdij en het Wittevrouwenklooster.¹⁸ Deze vrouwenkloosters gaan alle direct of indirect terug op 'de algemene armoedebeweging, kerkhervorming en vroomheidsdrang van de eerste decennia van de twaalfde eeuw, vooral door de leden van de adel. Dit leidde tot stichting van kloosters, in het bijzonder voor adellijke vrouwen'.¹⁹

Het stichtingsjaar van het klooster, waarvan de nonnen om hun kleding de Wittevrouwen werden genoemd,²⁰ is onbekend. De oudste vermelding van het bestaan ervan dateert uit 1248, waaruit blijkt dat het klooster toen reeds lange tijd bestond.²¹ Het moet in ieder geval zijn gesticht na 1227, het oprichtingsjaar van de St. Maria Magdalena-orde voor boetvaardige voormalige prostitués, waartoe ook het Utrechtse Wittevrouwenklooster behoorde.²² Van der Monde beweerde dat de Wittevrouwenstraat al in 1229 onder die naam bekend was, wat betekent dat het klooster toen reeds moet hebben bestaan.²³ 'Het klooster lag tussen de oostzijde van de Plompstorengracht, de noordzijde van de Wittevrouwenstraat en de Wittevrouwensingel.... In noordelijke richting lagen tot aan de Molenstraat (die toen Seebeeksteeg heette, en waaraan eveneens 'conventshuizingen' lagen), schuren en stallen verspreid over diverse percelen.'²⁴ 'Het kloostergebouw met de kapel lag even ten noorden en noordwesten van de stadspoort, die naar dit klooster de naam van Wittevrouwenpoort had gekregen... De kapel stond bij de tegenwoordige Ridderschapsstraat.'²⁵

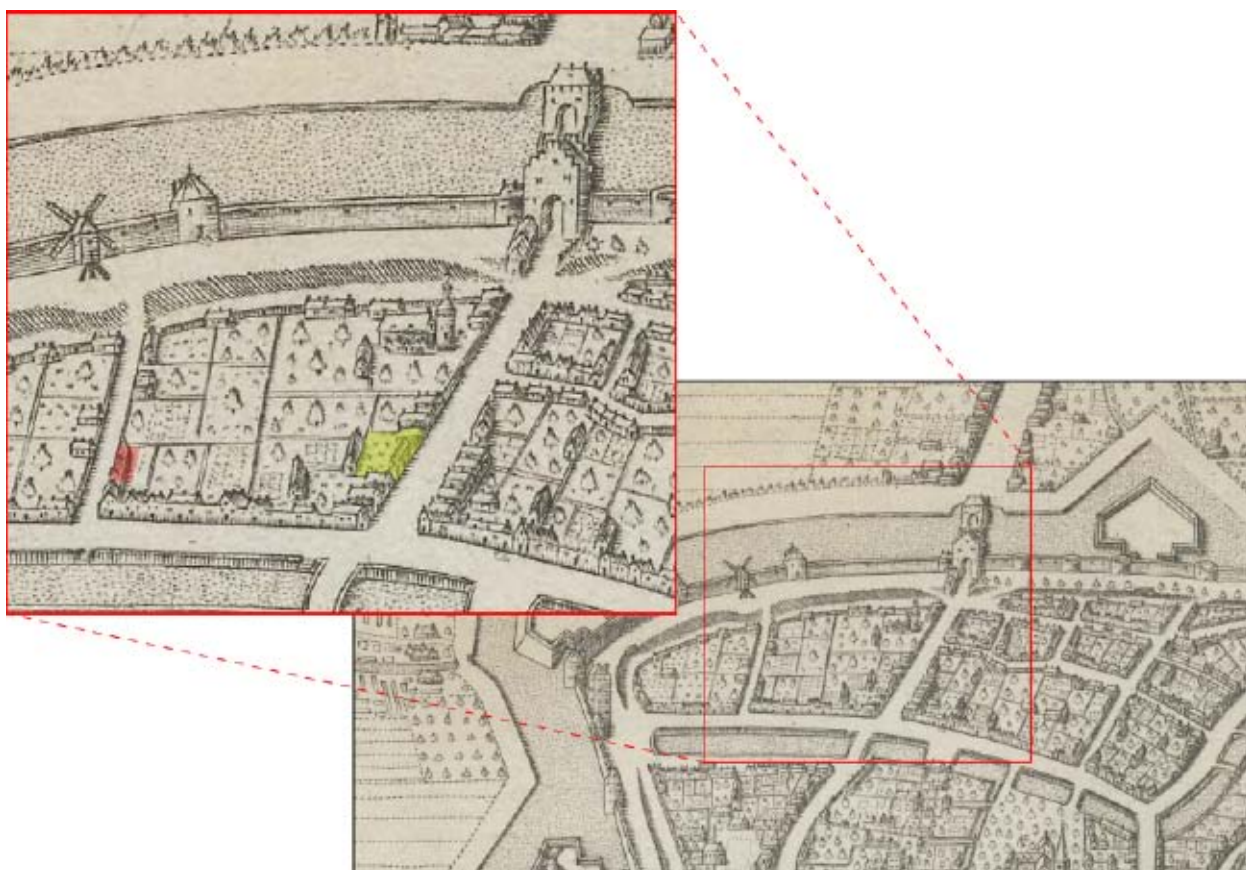
Het klooster, waarvan het karakter enigszins onduidelijk is, behoorde in de dertiende en veertiende eeuw tot de 'Magdalena-zusters' en vermoedelijk leefden de Utrechtse nonnen volgens de kloosterregel van St. Augustinus.²⁶ Dit verklaart waarom de nonnen ergens tussen 1326 en 1365 de organisatievorm en regels van de premonstratenzer orde hebben overgenomen, aangezien de premonstratenzer abdijen eveneens de augustijner kloosterregel volgden. 'Het Utrechtse vrouwenklooster moet ergens rond het midden van de veertiende eeuw autonoom zijn geworden, wat duidelijk samenhangt met het feit dat de Wittevrouwen sedert het midden van de veertiende eeuw overwegend van Stichtse adel waren.... Het onduidelijke karakter van dit klooster blijkt ook uit het feit dat echte kloosterkenmerken als gemeenschappelijk goederenbezit en armoede maar beperkt golden.'²⁷

Na de reformatie

In juni 1580 verbood de Utrechtse vroedschap de 'exercitie van de Roomsche religie, heymelyk of openbaer'.²⁸ De nonnen van het Wittevrouwenklooster bleven voorlopig nog hun godsdienst in het geheim uitoefenen, maar uiteindelijk mochten de nonnen nog alleen in het klooster blijven als ze hun geestelijk gewaad zouden afleggen. De goederen van het klooster kwamen aan de Utrechtse Ridderschap en al snel kwamen de gebouwen leeg te staan.²⁹ Op een ets van A. Rademaker (naar een prent uit 1661) is te zien dat de kloostergebouwen verwaarloosd waren (afb. 2.5). De ramen van de kapel waren ingegooid en dichtgespijkerd, de dakbedekking was gedeeltelijk verdwenen en er groeiden struiken op de muren. In 1663 ging bij een grote brand een deel van de kloostergebouwen in vlammen op. De Utrechtse ridderschap, die de goederen van het klooster beheerde, gaf de stad vervolgens toestemming om over het erf van het klooster

Afb. 2.6 Detail van de kaart van Braun en Hogenberg (1569-1572) met het opgravingsterrein van Wittevrouwenstraat 8-10 (geel) en het huidige plangebied van MOL01 (rood) (bron: Van den Berg 2017, afb. 2.3).

Afb. 2.7 Detail van de kaart van Adam van Vianen (1598) met het opgravingsterrein van Wittevrouwenstraat 8-10 (geel) en het huidige plangebied van MOL01 (rood) (bron: Van den Berg 2017, afb. 2.6).

een noord-zuid georiënteerde weg aan te leggen van de Wittevrouwenstraat aan de zuidzijde tot aan de Molenweg aan de noordkant. Deze nieuwe weg, die uit erkentelijkheid aan de schenkers de Ridderschapsstraat werd genoemd, liep direct ten westen van de kloostergebouwen langs.³⁰ In 1678 werd een deel van wat nog resteerde van de abdij gesloopt om plaats te maken voor woonhuizen, waarbij slechts het koor van de kerk bleef gespaard. In 1709 werd dit alsnog gesloopt en verrezen ook hier woonhuizen.³¹ De laatste restanten van het klooster werden gesloopt rond 1825, toen het stadsbestuur ruimte wilde maken voor de bouw van de Willemskazerne.

2.2.3 Het plangebied op oude kaarten

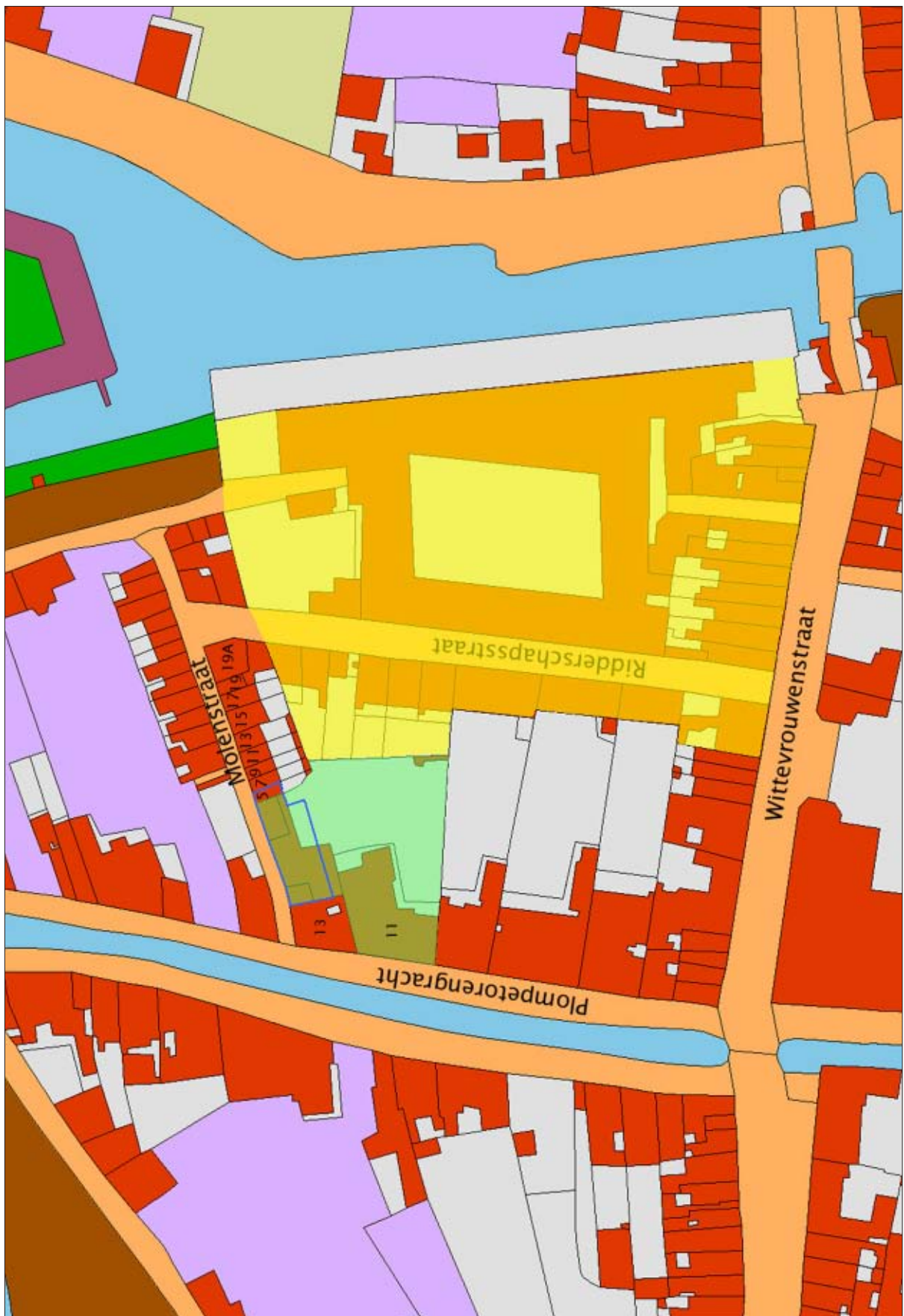
De kaart van Braun en Hogenberg (afb. 2.6) toont de situatie tussen 1569 en 1572. Het noorden bevindt zich bij deze kaart aan de linkerzijde, waarbij is gekozen voor een vogelvluchtperspectief vanaf de westzijde. Op deze manier kwamen de panden aan de grachten het best in beeld. De veelal rijke eigenaren van de grachtenpanden vormden een belangrijke afzetmarkt voor de sierlijke wandkaarten waarop deze plattegronden werden afgedrukt en werden aldus op hun wenken bediend. Hierdoor kwamen de zijstraten er vaak enigszins bekaaid vanaf in de verbeelding. Hier werd – omwille van het gewenste perspectief – vaker gesjoemeld met het aantal en het uiterlijk van panden en achtererven.³² Op de kaart zien we langs de Plompetorengracht een aaneengesloten rij huizen, van de Wittevrouwenstraat tot aan de Molenstraat. Langs de zuidzijde van de Molenstraat zien we, afgezien van het pand op de hoek met de Plompetorengracht, drie vrijstaande panden afgebeeld. Het meest westelijke pand hiervan ligt vermoedelijk net ten oosten van het huidige plangebied. De situatie binnen het onderzoeksgebied is onduidelijk. Mogelijk wordt er direct achter het pand op de hoek Plompetorengracht-Molenstraat een tweede gebouw weergegeven. In ieder geval is er tussen het pand op de hoek met de Plompetorengracht en het vrijstaande pand langs de Molenstraat een onbebouwde ruimte te zien.

Op de kaart van Adam van Vianen uit 1598 is de situatie duidelijker (afb. 2.7). De voorheen onbebouwde strook ten zuiden van de Molenstraat tussen het pand op de hoek Plompetorengracht-Molenstraat en het meest westelijke van de drie vrijstaande panden afgebeeld op de kaart van Braun en Hogenberg is geheel volgebouwd. Afgaande op deze kaart lijken hier twee panden te zijn verrezen.

Op de kadastrale minuutplan van 1832 is te zien dat de strook ten zuiden van de gehele Molenstraat is volgebouwd (afb. 2.8). De Ridderschapsstraat vormt de enige onderbreking in de bebouwing, die loopt van de Plompetorengracht aan de westzijde tot de Wittevrouwenkade aan de oostzijde. Van het huidige plangebied langs de Molenstraat is dan alleen nog de zuidoosthoek onbebouwd. Het huis

Plompetorengracht 13 is op dat moment in bezit van de weduwe van Pieter Jongeneel, die van beroep 'houtkoperes' is. Het kleine huis tegen de achtergevel daarvan is eigendom van Johan Gerard Swellengrebel, die zijn brood verdient als 'lid der regtbank'. Hij bezit ook het grote huis met kelder direct ten oosten daarvan, alsmede het huis daarnaast. Swellengrebel is daarnaast eigenaar van het pand Plompetorengracht 11 en het grote binnenterrein ten oosten daarvan. Het kleine huisje van Molenstraat 5 is eigendom van Willem Caderius, die koopman van beroep is.

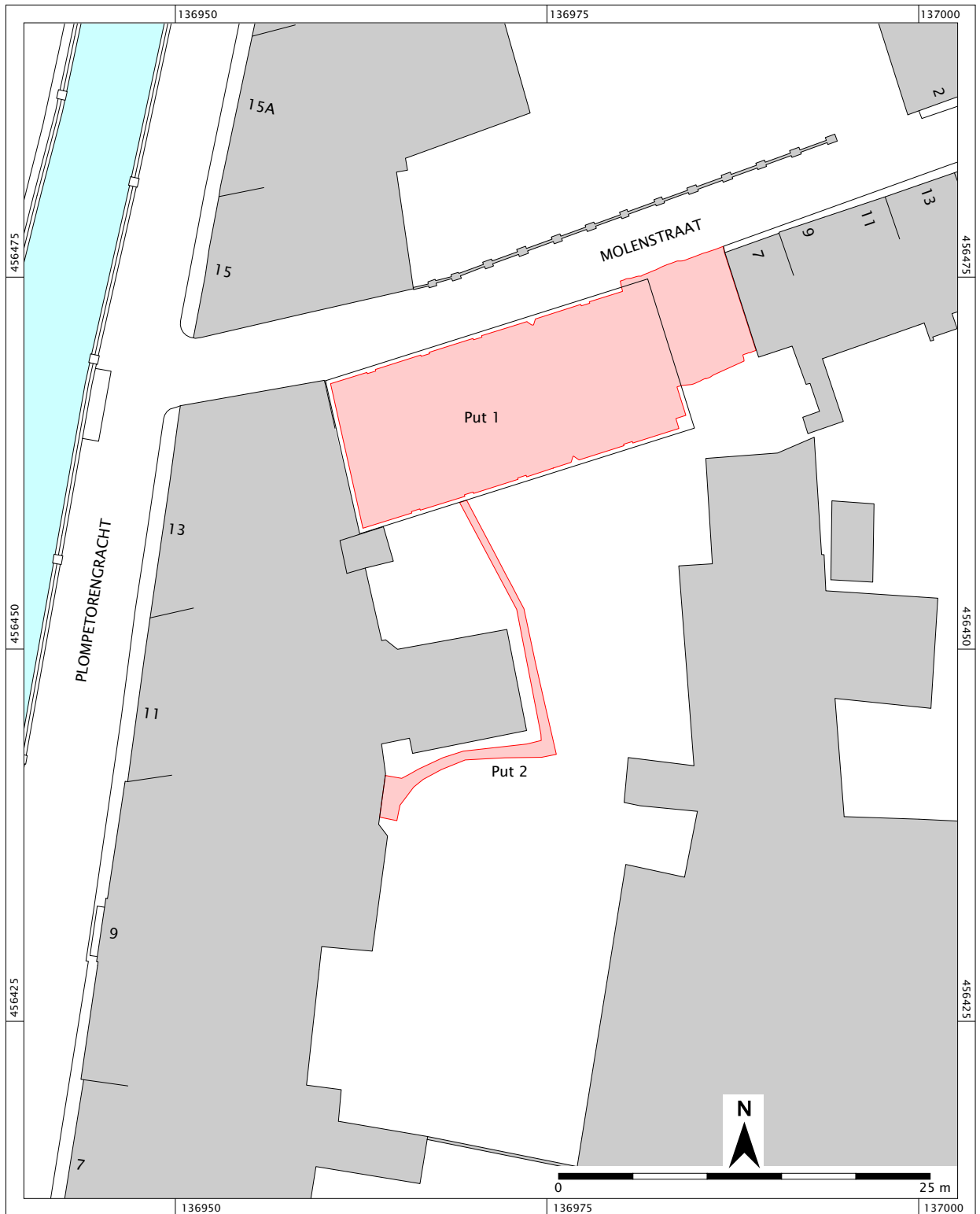
De laatste kaart die hier wordt besproken is een opmeting uit 1884 (afb. 2.9). Deze opmeting heeft betrekking op het voor- en achterhuis Plompetorengracht 11 met de daarachter gelegen ommuurde tuin met langs de Molenstraat een koetshuis met paardenstal en twee panden met onbekende functie. Deze percelen komen grotendeels overeen met de bezittingen van Johan Gerard Swellengrebel in 1832. Uit een bouwplan uit 1927³³ blijkt dat het westelijke deel van het koetshuis (dat nu als 'karrenbergplaats' wordt aangeduid) werd afgescheiden om dienst te doen als garage. Daartoe werd een 'gegoten ijzeren kolom waarop moerbalk' weggehaald en vervangen door een nieuwe muur. De nieuwe garage had aan een zuidzijde een deur die toegang gaf tot een vertrek ten zuiden daarvan. De vloer van het zuidelijke vertrek lag kennelijk hoger dan die van de garage, want in de hoek van de garage werd een trappetje van vier treden aangebracht. Tijdens de waarneming werd duidelijk waarom dit hoogteverschil bestond (zie hoofdstuk 5).

Afb. 2.8 Detail van de kadastrale minuutplan van 1832 (bron: Hissis.nl) met de ligging van het huidige onderzoeksgebied van MOL01 (blauw omlijnd) en de contouren van het gebied in gebruik bij het Wittevrouwenklooster (geel). De toegevoegde huisnummering langs de Molenstraat (nog steeds in gebruik) dateert uit 1890, toen een omnummering heeft plaatsgevonden van de in 1795 uitgedeelde perceelnummers. Het in 1884 gebouwde koetshuis met paardenstal kreeg nummer 1. De groen gekleurde percelen waren in 1832 in bezit van Johan Gerard Swellengrebel.

Afb. 2.9 Kaart (uit oktober 1884) van een gedeelte van wijk H te Utrecht, het terrein tussen de Ridderschapstraat/Molensteeg/Plompetorengracht; met plattegrond van het huis (Plompetorengracht 11) met tuin en vermelding van wijknummers en kadastrale nummers (bron: Het Utrechts Archief, catalogusnr. 216316).

Afb. 3.1 Puttenplan.

3 Doel, onderzoeksvragen en methode

Bij het beschrijven van de resultaten van de opgraving op het Wolvenplein in 2002 schreef H. de Groot: 'Sinds 1972, het jaar waarin de eerste gemeentelijke archeoloog in Utrecht werd aangesteld, zijn er meer dan tweehonderd opgravingen uitgevoerd en een zeker zo'n groot aantal archeologische waarnemingen gedaan. Daardoor is er op veel plaatsen kennis verkregen over de geschiedenis van, onder andere, de middeleeuwse stad. Met evenwel één uitzondering: het noordoosten van die stad, eenvoudigweg omdat daar tot voor kort geen opgravingen hadden plaatsgevonden of waarnemingen waren gedaan.'³⁴ De opgraving aan het Wolvenplein in 2002 en die op de Wittevrouwenstraat nr. 7-11 en nr. 8-10 in 2004 hebben weliswaar enig licht geworpen op de ontwikkeling van dit deel van de stad, maar desondanks blijft het een relatief onderbelicht deel van Utrecht. Ondanks de geringe ontgravingsdiepte in het plangebied van Molenstraat 1-3 heeft de archeologische begeleiding van de werkzaamheden veel nieuwe informatie opgeleverd over de ontwikkeling van de bewoning langs dit deel van de Plompstorengracht.

Doel van de opgraving was het bedreigde archeologische bodemarchief te onderzoeken en te documenteren. Mogelijk zou het onderzoek enig inzicht kunnen geven in het verstedelijkingsproces vanaf de twaalfde eeuw in deze noordoosthoek van de stad. Bijzondere aandacht zou daarbij uitgaan naar eventuele sporen van de vroegste steenbouw en de relatie hiervan met het graven van de Plompstorengracht aan het einde van de veertiende eeuw.

3.1 Onderzoeksvragen

Omdat er geen proefsleuvenonderzoek of booronderzoek aan de begeleiding vooraf was gegaan, was over de aard en datering van de vermoede sporen, en over de bodemopbouw van het terrein slechts indirecte informatie beschikbaar. Daarom waren de onderzoeksvragen vrij algemeen van aard:

- Komt de natuurlijke bodemopbouw in beeld? Zo ja, komt deze overeen met de waargenomen bodem tijdens de opgraving op het Wolvenplein?
- Dateren de oudste sporen uit de twaalfde eeuw? Lijken de sporen uit de twaalfde en/of dertiende eeuw te duiden op een agrarisch gebruik van dit deel van de stad in deze eerste periode na het ontstaan van de eerste stadsomwalling?

- Is er een ophogingslaag aanwezig die verband lijkt te houden met het graven van de Plompstorengracht in de periode 1391-1393?
- Op welk moment werd het eerste huis gebouwd en hoe verhiel dit zich tot het graven van de Plompstorengracht? Kan op basis van eventuele restanten van bebouwing en/of andere sporen en vondstmateriaal iets worden gezegd over de sociale status van de bewoners van dit perceel?
- Hoe ontwikkelde de bewoning zich vanaf de late zestiende eeuw en is er een relatie te ontdekken met het verdwijnen van het Wittevrouwenklooster na 1580?

3.2 Methode van onderzoek

Gedurende de tien veldwerkdagen van de archeologische begeleiding zijn er twee putnummers uitgedeeld. Put 1 bestaat uit een westelijk deel (binnen de contouren van het gesloopte schoolgebouw) en een oostelijk deel onder de voormalige toerit naar het binnenterrein van de SSH. Put twee is de sleuf voor diverse nutsvoorzieningen die werd gegraven op het binnenterrein. Er zijn in totaal 205 foto's genomen, vijf tekeningnummers en 21 vondstnummers uitgedeeld, die gezamenlijk 135 vondsten bevatten.

Het westelijke deel van put 1

Het vlak binnen de fundering van het gesloopte schoolgebouw had afmetingen van ca. 10 bij 22 m (afb. 3.2). Hierbinnen bevond zich overal een ca. 10 cm dikke laag opgebracht zand met recent materiaal, dat behoorde tot de vulling van de kruipruimte van het gebouw. Op drie plekken waren sporen zichtbaar onder deze zandlaag. Aanvankelijk was er geen graafmachine beschikbaar om het zand te verwijderen en was het onmogelijk het hele vlak handmatig op te schonen. Daarom zijn in eerste instantie de drie in het zicht gekomen sporen (te weten vloer S3, muur S11 en beerput S5) handmatig blootgelegd. Daarbij kwamen diverse overige funderingen en muren in beeld, waarvan de bovenzijde eveneens verder is vrij gegraven. Desondanks was het beeld niet compleet en was duidelijk dat er direct onder de zandlaag (én op diepere niveaus) vermoedelijk nog meer archeologische sporen aanwezig zouden zijn. De constructie van de vier betonnen poeren (ca. 60 bij 60 cm en, volgens de bouwtekening van het schoolgebouw uit 1936, een diepte van 2,7 m onder maaiveld) had gelukkig tot een zeer beperkte verstoring geleid (van ca. 1,5 bij 1,5 m per poer).

Afb.3.2 De situatie in het plangebied na de sloop van het schoolgebouw uit 1936, gezien in oostelijke richting.

Dit eerste vlak is getekend op een schaal van 1:20. Vlak 1 in dit westelijke deel van put 1 had een hoogte van 1,95 m+ tot 2,03 m+NAP, de hoogste muurresten bevonden zich op 2,03 m+NAP. Er zijn geen grondsporen gedocumenteerd, enkel funderingen, keldermuren (met aanzet van een tongewelf), een vloer en een beerput. Op negen punten is handmatig een klein gat gespit om de diepte van de fundering te onderzoeken of de afwerking van een keldermuur te documenteren. In de beerput S5 zijn enkele handmatige boringen uitgevoerd in een poging om de diepte en de samenstelling van de vulling te bepalen. Deze leverden helaas geen resultaat op. Het huidige straatniveau van de Molenstraat lag rond 2,85 m+NAP, terwijl de binnenplaats van het SSH-complex aanzienlijk hoger lag, namelijk rond 3,02 m+NAP.

Op maandag 7 september 2015 is de betonnen fundering van het schoolgebouw grotendeels verwijderd, waarbij alleen de westzijde ervan tegen de achtergevel van het pand aan de Plompstorengracht bleef behouden. De onderzijde van de fundering lag enkele centimeters boven vlak 1, waardoor er geen schade ontstond aan het bodemarchief. De acht betonnen poeren waarop deze fundering rustte, zijn niet verwijderd aangezien deze onder de nieuwbouw behouden konden blijven. Op woensdag 9 september zijn onder archeologische begeleiding de vier betonnen poeren binnen de betonnen fundering gesloopt tot op het niveau van vlak 1, het onderste deel ervan kon blijven zitten. Daarna is – met uitzondering van een noord-zuid

Afb. 3.3 Het slopen van een deel van de fundering S25 ter plekke van de nog te boren funderingspalen, gezien in westelijke richting.

Afb. 3.4 De gedeeltelijk leeggehaalde kelder in de zuidwesthoek van het opgravingsterrein, gezien in noordwestelijke richting.

Afb. 3.5 De situatie in het oostelijke deel van put 1, gezien in noordoostelijke richting.

georiënteerde strook in het midden van de put (waar niet gebouwd zou worden) - de recente zandlaag in dit westelijke deel van put 1 machinaal verwijderd en werd vlak 2 aangelegd. Dit tweede vlak in het westelijke deel van put 1 lag op een hoogte van ca. 2,03 m+ tot 1,86 m+NAP, dus gemiddeld zo'n 10 cm lager dan vlak 1. Er kwamen diverse nieuwe sporen aan het licht, die handmatig verder zijn blootgelegd en gedocumenteerd. Er is handmatig één spitgaatje gegraven om de diepte van een fundering vast te stellen. De sporen zijn verder niet gecoupeerd en/of afgewerkt, aangezien deze behouden konden blijven onder de geplande nieuwbouw. Een uitzondering daarop is de middeleeuwse fundering S25 langs de Molenstraat (afb. 3.3). Hierin zijn handmatig twee gaten gemaakt op de plek waar een funderingspaal geboord moest worden. Daarnaast is in de zuidwesthoek een deel van de twintigste-eeuwse vulling van een kelder verwijderd (afb. 3.4). Dit was nodig om enkele plavuizen van de keldervloer te kunnen verwijderen op de plek waar een funderingspaal geboord moest worden.

Het oostelijke deel van put 1

Nadat het westelijke deel van put 1 op vlak 2 was gedocumenteerd werd het oostelijke deel van de bouwput uitgegraven. Dit oostelijke deel van put 1 had afmetingen van ca. 6 bij 8 m. Het bevond zich onder de voormalige toerit naar de binnenplaats van de SSH en is vermoedelijk sinds de bouw van het schoolgebouw in 1936 altijd onbebouwd gebleven. Reeds op een diepte van 10 cm onder de verharding (vanaf een hoogte van 2,80 m+NAP) kwamen

de eerste muurresten tevoorschijn. Uiteindelijk bleken de archeologische sporen in dit deel van het opgravingsterrein aanzienlijk beter geconserveerd dan in het westelijke deel van put 1 (afb. 3.5). Er werd een eerste vlak aangelegd, dat min of meer op gelijke hoogte lag met vlak 2 in het westelijke deel van de put 1. Het vlak lag namelijk op een hoogte van 1,81 m+ tot 1,95 m+NAP. In de noordoosthoek van de put werd binnen de contouren van een kleine kelder gevuld met geel zand enigszins dieper gegraven, namelijk tot 1,63 m+NAP. De funderings- en muurresten staken tot ca. 1 m boven het vlak uit. Na het documenteren van het vlak werden deze funderings- en muurresten machinaal verwijderd voor zover deze boven het vlak uitstaken. Alles daaronder kon *in situ* behouden blijven onder de toekomstige nieuwbouw.

Put 2

Op het binnenterrein van de SSH is een ca. 31 m lange en 50 cm brede sleuf gegraven voor de aanleg van nutsvoorzieningen (afb. 3.6). Deze sleuf, die put 2 is genoemd, had een diepte van ca. 1 m onder maaiveld en een bodem die lag op een hoogte van ca. 2,00 m+NAP. Het uitgraven ervan is gebeurd onder archeologische begeleiding, waarbij drie sporen zijn gedocumenteerd. Vondstnummer 10 is het enige vondstnummer dat aan put 2 is toegeschreven.

Afb. 3.6 Sleuf 2, gezien in noordelijke richting.

4 Bouwhistorisch onderzoek

4.1 Eerder bouwhistorisch onderzoek in de directe omgeving

4.1.1 Panden langs de Plompetorengracht

Plompetorengracht 11

Plompetorengracht 11 is een voor Utrecht zeldzaam voorbeeld van een diep, tweebeukig huis, daterend uit de eerste helft van de zeventiende eeuw.⁴¹ Het voorste deel van dit huis werd ingebalkt in de zijmuur van het veel oudere pand van nummer 13. Het huis werd gebouwd op een perceel waarop drie huizen verzezen, waarvan Plompetorengracht 11 het grootste deel kreeg. Het perceel van nr. 11 had een zeer onregelmatige plattegrond en had maximale afmetingen van 50 bij 35 m. Aan de achterzijde grensde het perceel aan dat van de erven van Ridderschapsstraat 12 t/m 18, aan de noordzijde grensde het aan de Molenstraat. Langs deze straat stond een koetshuis met een 'camere', ter plaatste van het thans gesloopte schoollokaal.

De beide beuken van het huis van nummer 11 bestaan uit twee bouwlagen en een zadeldak met de nok schuin op de voorgevel. De 11 m brede voorgevel is een gepleisterde, vier travéeën brede lijstgevel. De vensters van de zolder suggereren een derde bouwlaag. In de achttiende eeuw zijn de twee zadeldaken aan de voorzijde door een over beide beuken doorlopende dwarskap met elkaar verbonden. Onder bijna de volle diepte van de noordelijke beuk ligt een smalle kelder met tongewelf. Een keldergang langs de achtergevel onder de beide beuken verbindt deze kelder met die van Plompetorengracht 9. Voor de twee beuken van Plompetorengracht 11 bevinden zich twee werfkelders. De zuidelijke beuk is voorzien van een achttiende-eeuws achterhuis. Dat achterhuis bestaat uit twee bouwlagen en een schilddak. Aan de achterzijde van het huis bevindt zich, oorspronkelijk op de scheiding van beide beuken, het restant van een uitgebouwde traptoren. Deze traptoren was half achthoekig en bevat thans nog een deel van een houten spiltrap van 180° met tien treden. Tot 1909 bleef het pand in gebruik als particulier woonhuis, waarna het tot 1929 het Geografisch Instituut van

Afb. 4.1 Plattegronden en doorsneden van het pand Plompetorengracht 11 (bron: Dolfin *et al* 1989a, 121).

de Universiteit Utrecht herbergde. Vanaf dat jaar vormde het samen met nummer 9 onderdak voor de Bijzondere Hogere Burgerschool F. de Munnik. In 1932 werd een gymnastieklokaal gebouwd aan de achterzijde van het perceel en in 1936 werd het koetshuis aan de Molenstraat afgebroken ten behoeve van de bouw van schoollokalen. Na het vertrek van De Munnik in 1968 kwamen de gebouwen van Plompstorengracht 11 wederom in gebruik bij de Universiteit.

Plompstorengracht 13

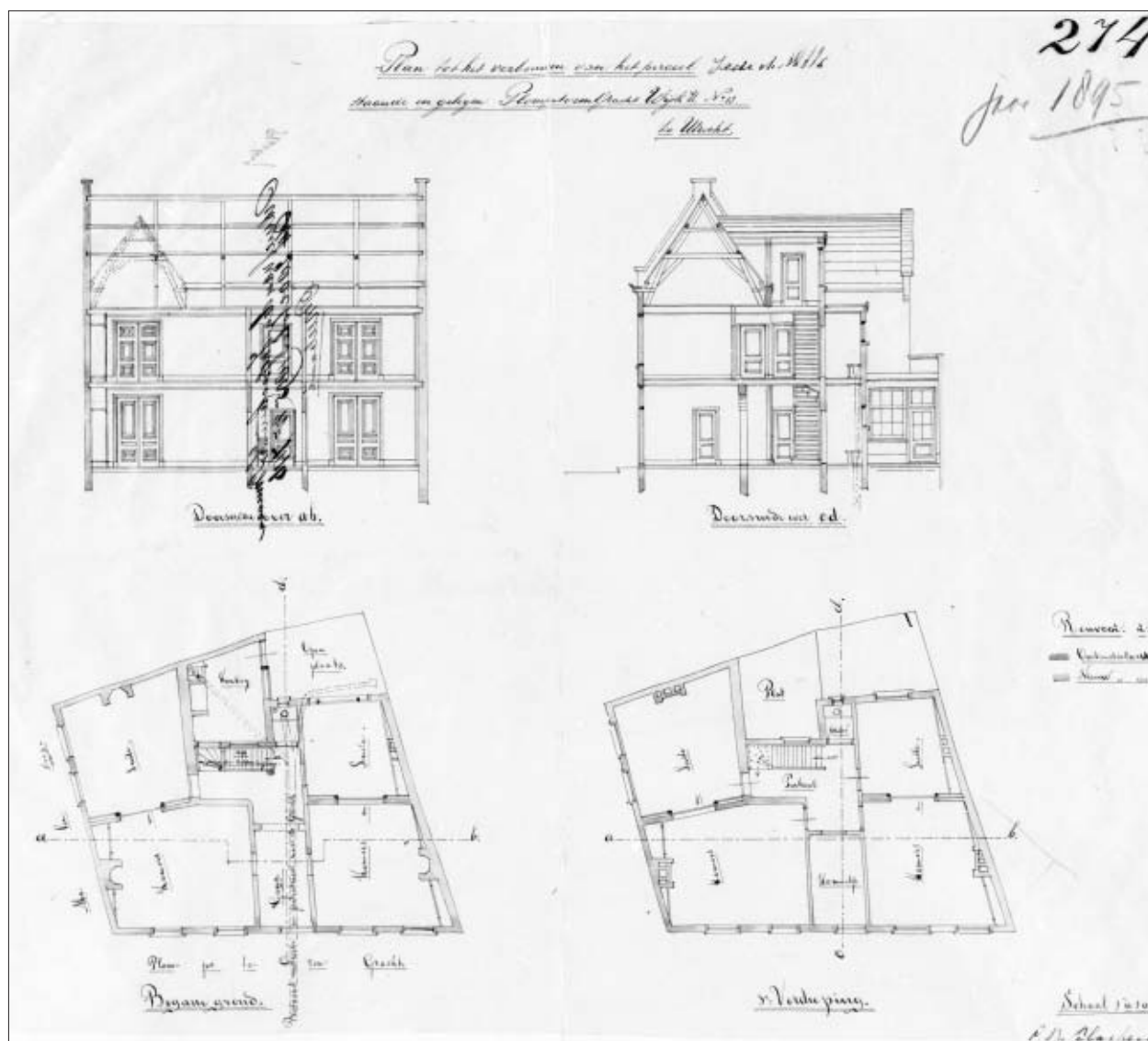
Het pand van Plompstorengracht 13 is een in 1895 grondig verbouwd zeventiende-eeuws dwarshuis met twee woonlagen en zadeldak, voorzien van een diep achterhuis aan de noordzijde, grenzend aan de Molenstraat.³⁶ Onder het voorste gedeelte van het voorhuis bevindt zich een kelder met twee kruisgraatgewelven. De afmetingen van het huis bedragen 8,5 bij 14,8 m. Het pand is een Rijksmonument (nr. 18309) en wordt omschreven als 'pand met gevel met rechte getande kroonlijst, zadeldak en topgevels aan de korte zijde, gepleisterd, XVII.'

4.1.2 'Cameren' in de Molenstraat

Op een perceel langs de zuidzijde van de Molenstraat, grenzend aan het terrein van het Wittevrouwenklooster, is rond 1600 een serie kameren gebouwd, die zich sinds de negentiende eeuw geleidelijk tot meer individuele huizen ontwikkelden.³⁷ Alleen Molenstraat 7 en 17 hadden tot midden jaren '80 van de twintigste eeuw hun oorspronkelijke verschijningsvorm behouden. In 1984 en 1985 heeft bouwhistoricus B. Klück van de afdeling Erfgoed gemeente Utrecht bouwhistorisch onderzoek verricht in de panden van Molenstraat 7 tot en met 17 (oneven nummers).

Molenstraat 7

Het kleine huis van nr. 7, dat direct aan het onderzoeksgebied van MOL01 grensde, heeft een dwarsgeplaatst zadeldak, dat in het begin van de twintigste eeuw volledig is vernieuwd.³⁸ In het vertrek op de begane grond (afb. 4.3) is de balklaag betimmerd, maar gezien het gevelanker en de richting van de vloerdelen moet er sprake zijn van een moer- en kinderbintenbalklaag. De

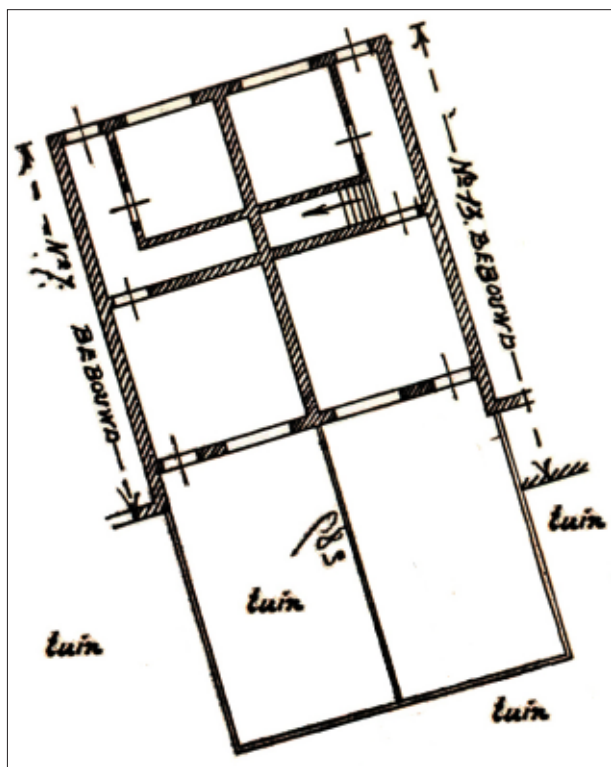

Afb. 4.2 Plompstorengracht 13 in 1895 (bron: Het Utrechts Archief, nr. 4270-60-274).

benedenverdieping is met houten wanden verdeeld in een halletje (in de noordoosthoek) met steile trap en paneeldeuren naar de woonkamer en een voormalig winkeltje (in de noordwesthoek). Deze indeling gaat vermoedelijk terug op een indeling die ook reeds in de zeventiende eeuw bestond (gezien de plaats van de schoorsteen). De kleine schouw is gemoderniseerd, alleen op zolder is het rookkanaal nog oorspronkelijk (en opvallend breed). In de woonkamer bevindt zich onder de trap een negentiende-eeuwse kast. Tijdens een restauratie van het pand na het bouwhistorisch onderzoek werd vóór de westelijke gevel een nieuwe muur opgetrokken, waardoor het pand ca. 25 cm breder werd (afb. 4.4).

Molenstraat 9

Het huidige pand van Molenstraat 9/9bis/9^{bisA} dateert uit 1922 en werd gebouwd ter plaatse van twee aan elkaar gelijke 1-laags huisjes (huisnummers 9 en 11).³⁹ Het pand kent twee lagen onder een mansardekap. Het vertrek op de begane grond (nr. 9) dient als pakhuis en is slechts 2 m hoog. Op de verdieping bevinden zich twee woningen (nr. 9bis en 9^{bisA}) met woonkamers op het zuiden met deuren naar balkons. De voordeur van 9^{bisA} heeft een typische jaren '20 detaillering, die van 9bis is betimmerd. Ook de binnendeuren en de trap hebben karakteristieke detaillering. De pakhuisdeuren zijn gewijzigd. Voorafgaand aan de bouw van het pakhuis en de twee bovenwoningen zijn de kleine huisjes van Molenstraat 9 en 11 opgemeten (binnenmaten van 3,2x6,7 m per huis). Vermoedelijk was de indeling die toen werd vastgelegd rechtstreeks terug

Afb. 4.5 Opmeting van Molenstraat 9 en 11 voorafgaand aan de bouw van het pakhuis met bovenwoningen in 1922.

te voeren op de situatie tijdens de bouw van de beide 'cameren' in de eerste helft van de zeventiende eeuw (afb. 4.5). De huisjes kenden een gespiegelde indeling, met een klein, min of meer vierkant vertrek van ca. 2,1x2,3 m (binnenmaten) aan de straatzijde, voorzien van een ca. 1,4 m breed raam. Een 90 cm brede gang leidde van de voordeur naar een woonvertrek aan de zuidzijde van het huis. In de achtergevel bevond zich een ca. 75 cm brede deur naar de binnenplaats en een ca. 1,4 brede raampartij. Tussen de beide vertrekken bevond zich een ca. 75 cm brede trap, die vanuit de gang te bereiken was.

Molenstraat 13

Molenstraat 13 is een voorbeeld van een kamerwoning die door middel van vergroting in de hoogte en naar achteren als het ware uit de reeks losgemaakt werd en een zelfstandig huis werd (zie ook afb. 7.2).⁴⁰ De voorkamer op de begane grond is de kamer van rond 1600. De eiken moerbalk heeft nog een oorspronkelijk sleutelstuk met ojiefprofiel. De doorgang in de vroegere achtergevel bevond zich oorspronkelijk recht onder de moerbalk en het metselwerk werd opgevangen door een boog. Ook hier bevond de stookplaats zich vanouds tegen de westmuur. Onder het oudste gedeelte bevindt zich een kelder, die zich nog iets voorbij de achtergevel voortzet. Het is een kelder met twee troggewelven, haaks op de voorgevel, die samenkomen op een dubbele gordelboog. Tegen de oostzijde van deze gordelboog aan is een latere tussenwand geplaatst, die beide kelderhelften van elkaar scheidt. Het oostelijke kelderdeel is nu toegankelijk vanuit Molenstraat 15. In het midden van de negentiende eeuw werd het huis naar achteren vergroot en werd er een verdieping toegevoegd.

Molenstraat 15

Het huidige pand is gebouwd in 1888 ter plaatse van een oudere voorganger, welke een vergroting was van een vroeg zeventiende-eeuws huisje.⁴¹ Bij de herbouw is gebruik gemaakt van de oorspronkelijke zijmuren en ten dele van de tuilmuren in het verlengde daarvan. Het huidige pand bestaat uit een beneden- en bovenwoning. Als gevolg van een afwijzende beschikking op een eerder plan behield het pand aan de straatzijde het karakter van een 1-laags woning, terwijl de achterzijde twee lagen heeft. Daardoor bezit het een merkwaardig aandoend asymmetrisch spant. De voorgevel is gemetseld met machinale baksteen, met hanekammen boven het venster en de ingangen. De paneeldeuren zijn rijk gedetailleerd. De goot is in een kroonlijst verwerkt. De dakkapel heeft wangen met uitgebreid krulwerk. Kort voor de bouwhistorische opname in 1985 was de begane grond, evenals de verdieping op de trap na, geheel uitgebroken, waarbij echter aan de hand van de sporen op vloer, muren en plafond de indeling goed te reconstrueren was. Dit werd bovendien vergemakkelijkt door het bewaard gebleven bouwplan (zie ook afb. 7.2). Beide woningen hadden de woonkamer aan de achterzijde, op het zuiden, met vandaaruit toegang

naar de keukenaanbouw. Het keukenschouwtje van de begane grond is verdwenen, op de verdieping nog aanwezig. De enkelvoudige balklaag van de begane grond (redelijk zware secundair gebruikte balken) was oorspronkelijk achter een stucplafond verborgen. Ook de woonkamer van de verdieping had een stucplafond. Evenals op de begane grond had de bovenwoning in het midden een alkoof, terwijl de voorzijde sporen vertoonde van een houten bedstede-wand. Van het zeventiende-eeuwse huis is in de oostmuur de stookplaats duidelijk te herkennen. De in 1888 opgehoogde bodem is archeologisch interessant. Tussen trap en vroeger privaat voert een S-vormige stenen keldertrap naar de bij nr. 15 getrokken helft van een zeventiende-eeuwse kelder onder nr. 13. Mogelijk is deze verdeling van de kelder vanouds voor beide huizen bedoeld geweest.

Molenstraat 17

Het huis van nr. 17 is traditioneel en bestaat uit een min of meer vierkante ruimte met muren die gemetseld zijn met bakstenen van 25,5x12/12,5x5,5 cm.⁴² Zowel in de voor- als in de achtergevel komen een deur en een raam voor, overspannen met segmentbogen. Tegen de westelijke zijmuur bevond zich de stookplaats, rug aan rug met die van het buurpand. De oostgevel is een eindgevel, uitgevoerd als een topgevel met invlechtingen. In de zuidwesthoek van het benedenvertrek bevinden zich naast de schouw sporen van een bedstee. De trap bevond zich in de zuidoosthoek. Achter het huis was vanouds een plaats of tuin van ongeveer dezelfde oppervlakte als die van het huis. Deze tuin grenst nog steeds aan een oude tuinmuur – van moppen met steunberen – op de erfscheiding met het terrein van het Wittevrouwenklooster.

4.2 Aanvullend bouwhistorisch onderzoek: de achtergevel van Plompentorengracht 13

(H. Hundertmark)

Door de sloop van het schoolgebouwtje (Molenstraat 3) uit 1936 in 2015 is het primaire middeleeuwse metselwerk van de achtergevel van Plompentorengracht 13 vrijwel geheel in het zicht gekomen en bouwhistorisch onderzocht. Deze achtergevel betreft een van oorsprong gemeenschappelijke gevel tussen twee gelijktijdig opgetrokken gebouwen. Het metselwerk van de gevel is uitgevoerd in een metselverband van afwisselend koppen- en strekenlagen, met laat veertiende-eeuwse baksteenformaten van 30/30½x14/14½x6/6½/7 cm en een 10-lagenmaat van 81 cm. Vermoedelijk zijn kort na het graven van de Plompentorengracht in 1391-1393 de twee huizen gebouwd.

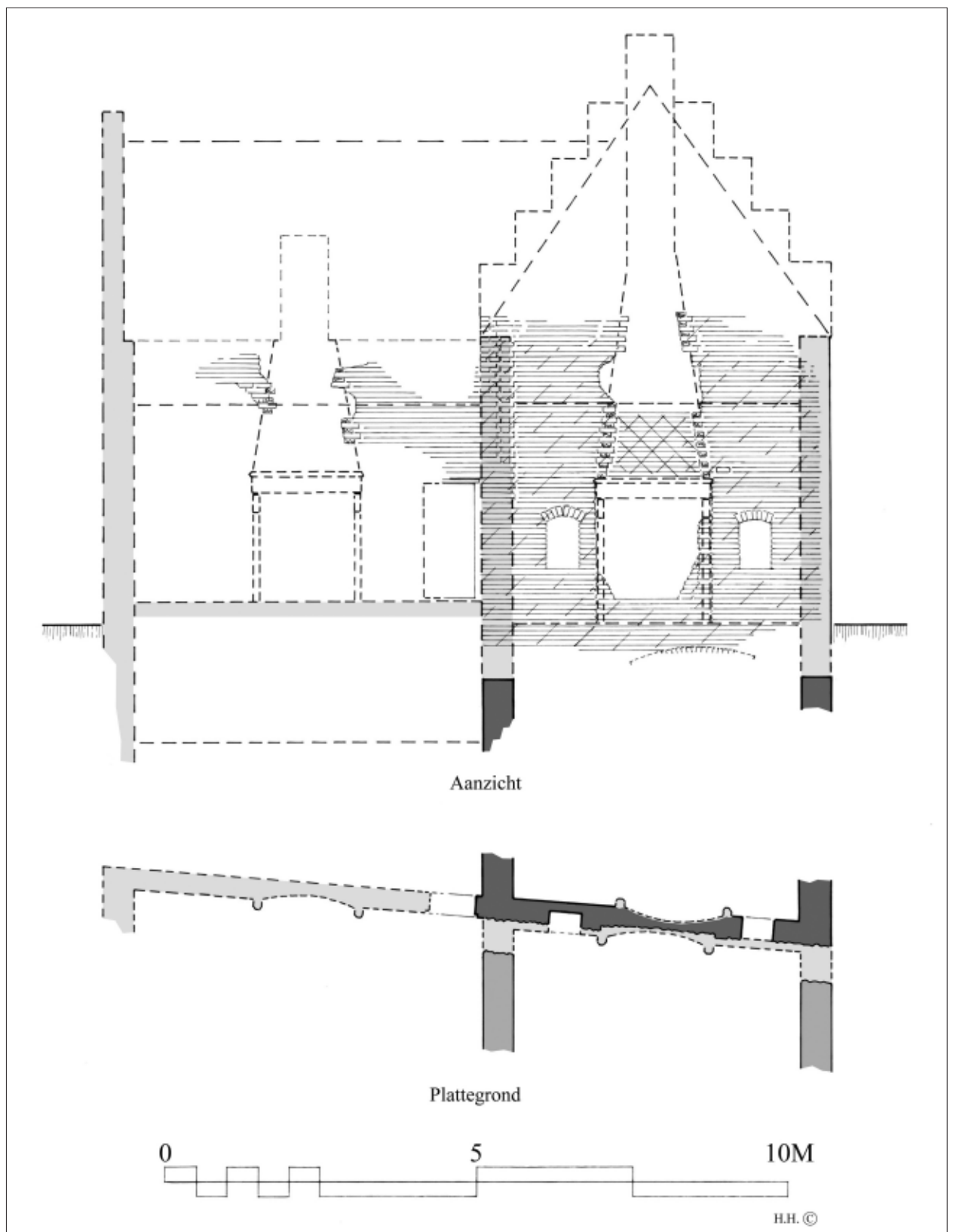
Het vermoedelijk in 1884 gesloopte pand aan de Molenstraat had, evenals Plompentorengracht 13, een L-vormige plattegrond. Naast de bewaard gebleven

gemeenschappelijke gevel zijn van het gesloopte pand ook funderingen opgegraven. Hieruit kon worden opge maakt dat het L-vormige pand een langsvleugel had aan de Molenstraat, met een onderverdeling van twee ruimten, en een onderkelderde korte achtervleugel haaks op de langsvleugel. Van de kelder zijn de restanten opgegraven en van de zijgevel van de achtervleugel – in het verlengde van de gemeenschappelijke gevel – zijn in het hoofdzakelijk negentiende-eeuwse opgaande werk ook summiere restanten van middeleeuws metselwerk teruggevonden.

De gemeenschappelijke gevel is met een funderingsboog over een beerput (S24) gezet. De beerput heeft baksteenformaten van 29½x14/14½x7/7½ cm. Hieruit kan opge maakt worden dat deze mogelijk iets ouder is in aanleg, dan de eroverheen gebouwde gemeenschappelijke gevel. Vermoedelijk is toen bewust de beerput gerespecteerd en door beide panden gelijktijdig in gebruik genomen. Het metselwerk van de gemeenschappelijke gevel is minimaal een halve steen afgekapt en vertoont bouwsporen van een schouw en twee nissen. De schouw, die zich in het hart van de gevel bevindt, heeft een breedte van 186 cm gehad. Het metselwerk van de van oorsprong gebogen achterwand van de schouw bleek zeer grof te zijn afgekapt en zelfs grotendeels vernieuwd. Dit geldt ook voor het metselwerk van de van oorsprong halfsteens brede bakstenen schouwwallen. Uitsparingen in het metselwerk markeren de oorspronkelijke oplegging van de door in natuursteen uitgevoerde consoles en schouwfries. Van de oorspronkelijke schouwboezem op de schouwfries zijn afgehakte koppen en de beroete achterwand bewaard gebleven. Het rookkanaal boven de schouwboezem was traceerbaar aan slechts enkele afgehakte koppen en de dichtzetting van het rookkanaal.

Rechts (van de bouwsporen) van de schouw is de kopse kant van een blok natuursteen waargenomen van de afdeklijst van de schouwfries van de schouw aan de achterzijde van de gemeenschappelijke gevel. Er was dus oorspronkelijk sprake van zogenaamde rug-aan-rug schouwen. De twee dichtgezette nissen links en rechts van de schouw bevestigen deze situatie, daar de nis links toebehoorde aan de schouw van Molenstraat 3 en de nis rechts aan Plompentorengracht 13. Aan de dichtzetting van de rechter nis was namelijk herkenbaar dat deze vanaf de achterzijde (de zijde van Plompentorengracht 13) is dichtgezet. Het metselwerk van de dichtzetting sloot oorspronkelijk aan op de achterwand van de nis, die verdwenen is door het afhakken van de gevel. Op de dichtzetting waren nog restanten van het pleisterwerk van de achterwand van de nis bewaard gebleven. Beide nissen worden afgedekt door een halfsteens segmentboogje.

Links en rechts is deels nog het afgehakte metselwerk van de oorspronkelijke anderhalfsteense voor- en achtergevel van de langsvleugel herkenbaar. Het afgehakte metselwerk van de achtergevel gaat aan de bovenzijde over

Afb. 4.6 Documentatietekening van het aanzicht en plattegrond van de van oorsprong gemeenschappelijke gevel tussen Molenstraat 3 en Plompentorengracht 13 en de zijgevel van de achtervleugel van Molenstraat 3. In het aanzicht is het middeleeuwse metselwerk aangegeven, met een arcering het afgehakte metselwerk en met een kruisarcering de beroete achterwand van de oorspronkelijke schouwboezem. Met stippellijnen zijn de oorspronkelijke schouwen, vloerniveaus, nissen, doorgang, rookkanaal en trapgevel aangegeven. Met een donkere grijze kleur is de doorsnede van het bewaard gebleven muurwerk aangegeven en met een lichtgrijze kleur de reconstructie van het muurwerk en keldergewelf.

in een stuk vlak gevelmetselwerk, wat vermoedelijk de aanzet is van de eerste trap van de trapgevel. De bovenste trap van de trapgevel vormde tevens het gemeenschappelijke rookkanaal van beide schouwen. Uit de hoogte van het afgehakte metselwerk van de achtergevel van de langsvleugel kan tevens worden opgemaakt dat de langsvleugel oorspronkelijk een begane grond en een zolderverdieping met borstweringen omvatte. Deze zolderruimte stond tevens in een open verbinding met de zolderruimte van de achternleugel en beide ruimten waren dus niet van elkaar gescheiden door een topgevel.

Van de achternleugel is alleen het opgaande werk van de rechter zijgevel bewaard gebleven. Deze in de negentiende eeuw grotendeels vernieuwde gevel omvat ook summiere restanten van het oorspronkelijke middeleeuwse metselwerk, met bouwsporen. Zo zijn er enkele afgehakte koppen van een schouwboezem waargenomen van een schouw die zich oorspronkelijk in het hart van

de gevel bevond. Rechts van deze schouw, en in de hoek met de gevel van de langsvleugel van de achternleugel, is een dichtgezette oorspronkelijke doorgang vastgesteld. De rechter zijkant met steensponning, waarin oorspronkelijk de deur sloot, en het overgrote deel van de houten bovenlatei van deze doorgang zijn nog bewaard gebleven. Vermoedelijk betreft het de toegang tot een gemakuitbouw in de binnenhoek van de achternleugel van Molenstraat 3 en de vleugel van het buurpand Plompentorengracht 13 (zie afb. 7.2). Het is aannemelijk dat dit gemak loosde op de beerput onder de gemeenschappelijke gevel.

Afb. 4.7 Foto van het aanzicht van de van oorsprong gemeenschappelijke gevel tussen Molenstraat 3 en Plompentorengracht 13 en de zijgevel van de achternleugel van Molenstraat 3 (foto: H. Hundertmark).

Afb. 5.1 De alle-sporenkaart van MOL01.

5 Bodemopbouw en sporen

5.1 Natuurlijke en antropogene bodemopbouw

Als gevolg van de geringe ontgravingsdiepte is de natuurlijke bodemopbouw nauwelijks in beeld gekomen. De vlakken lagen in ieder geval alle hoger dan de bovenzijde van de natuurlijke bodem. In één van de spitgaatjes langs de noordelijke fundering S25 in het westelijke deel van put 1 werd een lichtbruin zavelpakket aangetroffen, waarvan de bovenkant zich op een hoogte van ongeveer 1,57 m+NAP bevond. Dit zavelpakket bevatte ogenschijnlijk geen archeologische indicatoren en was vermoedelijk natuurlijk. De onderzijde van dit pakket is niet in beeld gekomen.

Boven het zavelpakket bevond zich een laag van donker-grijze zavel met fosfaat, botfragmenten, aardewerkscherven en een klein ijzeren plaatje met onbekende functie (vnr. 9). Deze laag lijkt als ophoging geïnterpreteerd te moeten worden. Tussen de twaalf fragmenten dierlijk bot werden onder andere een rib van een groot zoogdier, diverse botten van een middelgroot of groot zoogdier en vogelbotjes herkend. De negen aardewerkscherven bestonden uit:

- drie scherven witbakkend Maaslands aardewerk (dat normaliter wordt gedateerd tussen 1050 en 1250), waaronder een zogenaamde manchetrans (uit de periode 1125-1175), een rand van een open potvorm (een schaal of kom) met glazuur aan de binnenzijde en een wand-scherf van een onbekende potvorm.
- twee scherven van twee proto-steengoed kannen uit de dertiende eeuw.
- een wandfragment van blauwgrijs aardewerk (1000-1250).
- een ongeglazuurd wandfragment van roodbakkend aardewerk. Het betreft vermoedelijk een scherv uit de beginperiode van de productie van deze aardewerksoort, die daarmee vanaf de late twaalfde eeuw zou kunnen dateren.
- twee wandfragmenten van kogelpotaardewerk. Hiervan is er één zeer dikwandig en voorzien van een fijne kiezel-magering. Mogelijk betreft het een elfde-eeuwse kogelpot. Op basis van deze vondsten kan het zavelpakket worden gedateerd van de elfde tot in de dertiende eeuw. Tijdens de archeologische begeleiding is niet duidelijk geworden op welke hoogte de bovenkant van deze laag zich heeft bevonden.

In grote delen van put 1 werd op het vlak (gelegen op een hoogte van ca. 1,81 tot 1,89 m+NAP en dus ongeveer 1

m onder maaiveld) een ophogingslaag aangetroffen. De ophogingslaag bestond uit grijze lichte zavel met een kleine hoeveelheid baksteengruis en mortel, waarin twaalf steengoedscherven (vnr. 8, 15 en 21) en een spinsteentje van grijsbakkend aardewerk (vnr. 5; zie afb. 6.1) werden aangetroffen. De zes scherven van vondstnummer 15 bestaan uit:

- een wandfragment Langerwehe.
 - een hals/rand/orfragment van een ongeglazuurde Siegburg kan.
 - vier scherven van vier ongeglazuurde Siegburg kannen.
- Vondstnummer 8 bestaat uit de bodem van een steengoed kan uit Siegburg met geknepen standing. Vondstnummer 21 ten slotte bevat vijf scherven van één Siegburg kan. Op basis van deze vondsten kan de ophogingslaag in de veertiende eeuw worden gedateerd. Ook voor deze laag geldt dat niet duidelijk is geworden op welke hoogte de bovenkant van deze laag zich heeft bevonden.

5.2 Sporen

Tijdens de archeologische begeleiding zijn in totaal 70 sporen gedocumenteerd. De oudste daarvan dateren vermoedelijk uit de tweede helft van de veertiende of de vroege vijftiende eeuw, de jongste uit de 1936. Het merendeel van de sporen bestaat uit restanten van steenbouw, waaronder funderingen, (kelder)muren, vloeren, beerputten en een keldertrap. Het kleine aantal grondsporen is het gevolg van de geringe ontgravingsdiepte.

5.2.1 Sporen van een middeleeuws huis langs de Molenstraat

In het westelijk deel van put werd meerdere sporen aangetroffen die vermoedelijk behoren tot één huis, gelegen langs de Molenstraat. Bouwhistorisch onderzoek van de (recentelijk in beeld gekomen) achtergevel van het pand Plompetorengracht 13 (zie paragraaf 4.2) heeft aangetoond dat het huis langs de Molenstraat en dat aan de Plompetorengracht gelijktijdig zijn gebouwd. Het L-vormige huis langs de Molenstraat bestond uit twee delen. Het grootste vertrek bevond zich aan de noordzijde en kende een noordelijke gevel die langs de Molenstraat was gelegen. Dit deel van het huis was niet onderkelderd. Het zuidelijke deel van het huis viel slechts gedeeltelijk binnen het opgravingsgebied en was daarentegen wel voorzien van een kelder.

Afb. 5.2 De oostelijke en zuidelijke fundering (S1) op vlak 1, gezien in westelijke richting.

De fundering van het noordelijke vertrek

Van het noordelijke vertrek werden (met enkele onderbrekingen als gevolg van de betonnen poeren van het schoolgebouw uit 1936) de noordelijke fundering (S25) en de oostelijke en zuidelijke fundering (beide S1) aangetroffen. Op basis hiervan kan worden vastgesteld dat dit deel van het huis (buiten)afmetingen van ca. 10,85 bij 5,55 m kende. De fundering was gemaakt van kloostermoppen met een lengte van 30 tot 32 cm, een breedte van 14 tot 15 cm en een dikte van 6 tot 7,5 cm. Op basis van deze kloostermoppen is een datering in de tweede helft van de veertiende eeuw het meest aannemelijk, maar ook een datering kort na 1400 kan niet worden uitgesloten. Er is zowel langs de noordelijke, oostelijke als de zuidelijke fundering handmatig een klein gat gegraven om de diepte van de fundering te bepalen. De noordelijke fundering S25, die op het vlak ca. 45 cm breed was, bleek aan de zuidzijde een 14 cm brede versnijding te hebben (afb. 5.3A), wat betekent dat deze fundering minstens 60 cm breed was. Het is niet bekend of er ook aan de noordzijde een versnijding aanwezig was. De fundering bleek nog 63 cm (negen steenlagen) hoog te zijn. De 10-lagenmaat zal dus ongeveer 70 cm hebben bedragen. De onderzijde van de fundering lag op 1,25 m+NAP (ca. 1,6 m onder maaiveld).

De oostelijke fundering van de kopse gevel had op vlakniveau een breedte van twee kloostermoppen (ca. 65 cm) en was minstens tien steenlagen hoog, maar de onderzijde is niet in beeld gekomen (afb. 5.3B). Deze

onderzijde moet daarom dieper dan 1,39 m+NAP (meer dan 1,46 m onder maaiveld) hebben gelegen. De 10-lagenmaat bedroeg 68 cm. Er werd aan de binnenzijde van de fundering geen versnijding waargenomen. Het is niet bekend of deze oostelijke fundering aan de buitenzijde een versnijding kende.

De fundering van de zuidelijke gevel was op vlakniveau anderhalf-steens (ca. 45 cm) breed. In het kijkgat aan de zuidzijde van de fundering was geen versnijding aanwezig (afb. 5.3C); het is onbekend of deze aan de noordzijde wel aanwezig was. Ter hoogte van het kijkgat vertoonde de onderzijde van de fundering een overgang: het westelijke deel was meer dan elf steenlagen diep (onderzijde niet in beeld gekomen), terwijl het oostelijke deel maar zes steenlagen diep was. De onderkant van dit laatste deel lag op 1,42 m+NAP (1,43 m onder maaiveld). De onderzijde van het diepe funderingsdeel lag dieper dan 1,03 m+NAP (dieper dan 1,82 m onder maaiveld). De aanwezigheid van deze diepe fundering hield verband met de kelder die zich in het zuidelijke vertrek van het L-vormige huis bevond (zie onder). Hieruit mag worden afgeleid dat deze kelder (die tot in de twintigste eeuw in gebruik bleef en meerdere keren werd aangepast) behoorde tot de oorspronkelijke aanleg van het pand.

Het noordelijke vertrek heeft waarschijnlijk van oorsprong een binnen-indeling gekend. Er werd namelijk een klein deel van een poer (S14) aangetroffen, die gedeeltelijk

Afb. 5.3 Zijaanzicht van de noordelijke (A), oostelijke (B) en zuidelijke (C) fundering.

bleek te zijn verwijderd. Deze poer was anderhalf-steens breed (50 cm) en was gemaakt van kloostermoppen met een lengte van 30 en 31 cm, een breedte van 14 en 15 cm en een dikte van 6,5 cm. Deze afmetingen komen overeen met die van fundering S1 en S25. Er werden in een kijkgat tien steenlagen gezien (10-lagen maat: 69 cm), maar de onderkant van de poer kwam niet in beeld en deze moet dieper dan 1,26 m+NAP hebben gelegen. Waarschijnlijk behoorde de poer tot de fundering van een tussenwand. De rest van deze fundering heeft in dat geval waarschijnlijk bestaan uit een (volledig verwijderde) spaarboog, die aan de zuidzijde aansloot op fundering S1. Op dit laatste punt werd in de fundering een kloostermop aangetroffen die gedeeltelijk buiten de contouren van de fundering stak. Door middel van de tussenwand werd aan

Afb. 5.4 De poer in het noordelijke vertrek (gezien in noordelijke richting).

de oostzijde een relatief klein vertrek van ca. 3,8 m (oost-west) bij 4,5 (noord-zuid) afgescheiden van een groter vertrek van 5,65 m (oost-west) bij 4,6 m (noord-zuid) aan de westzijde.

De beerput S24

Op vlak 2 in put 1 werd tegen de bestaande achtergevel van het huis aan de Plompetorengracht een klein deel van een bakstenen ring (S24) aangetroffen, die aan de zuidzijde was voorzien van een uitstulping (afb. 5.5). Zeer waarschijnlijk betreft het een beerput met een restant van een glijgoot. De achtergevel is over de beerput heen gebouwd, waardoor deze grotendeels aan het zicht werd onttrokken. De wand van de beerput was vervaardigd van fragmenten kloostermop met een breedte van 14-14,5 cm en een dikte van 7-7,5 cm. Er werd slechts één complete steen aangetroffen, die afmetingen van 29,5x14,5x7,5 cm had. Aan de noordzijde was de ring één-steens breed, terwijl deze aan de zuidzijde anderhalf-steens breed was. De (buiten)diameter moet ongeveer 2,75 m hebben bedragen, de binnendiameter zal rond 1,8 m hebben gelegen. De bovenzijde van de aangetroffen ring bevond zich op 1,94 m+NAP (ca. 90 cm onder maaiveld). Op het vlak was er geen aanzet van een koepel meer zichtbaar. Onderin de achtergevel van het pand Plompetorengracht 13 bevond zich een gemetselde boog, die onderdeel van de beerputkoepel heeft uitgemaakt (zie afb. 4.6 en 5.5). De bovenkant hiervan bevond zich op een hoogte van 2,61 m+NAP (ca. 24 cm onder maaiveld). De vulling van de beerput is niet nader onderzocht en heeft dus geen vondsten opgeleverd. Het is onduidelijk of de beerput is gebouwd als onderdeel van de twee laat-veertiende-eeuwse huizen langs de Plompetorengracht en de

Afb. 5.5 De beerput onder de achtergevel van het pand Plompetorengracht 13, gezien in westelijke richting. Boven de betonnen fundering van het schoolgebouw uit 1936 is nog net de bovenkant van de boog te zien die onderdeel van de beerputkoepel vormde.

Molenstraat, of dat de put ouder is en behoorde bij een voorganger. Gezien de formaten van de kloostermoppen van de beerput zou deze voorganger eveneens uit de veertiende eeuw gedateerd moeten hebben.

Het zuidelijke vertrek van het huis: de kelder met trap (S6 t/m S13)

Het zuidelijke vertrek van het L-vormige huis had een breedte van 3,80 m (binnenmaat) en een waargenomen lengte van 4,75 m. Aan de zuidzijde heeft dit vertrek echter nog doorgelopen buiten het opgravingsgebied. Een vergelijking met de kadastrale minuut van 1832 doet vermoeden dat dit vertrek een lengte van zo'n 7,2 m (binnenmaat) heeft gehad.

Er werd over een afstand van ca. 2,45 m een één-steens brede keldermuur (S7) vrij gelegd (afb. 5.6). Deze was grotendeels vervaardigd van fragmenten kloostermop, maar er werd ook één complete steen (30x14,5x6 cm) aangetroffen. Aan de westzijde van de keldermuur waren twee restanten van de aanzet van een tongewelf aanwezig (S8). Tussen keldermuur en tongewelf zat een dik pakket mortel. Deze oostelijke keldermuur liep niet in een rechte lijn door tot aan fundering S1, maar vertoonde aan de noordzijde een ca. 95 cm lang en schuin georiënteerd deel (S6). Dit was zeer rommelig gemetseld en lijkt een latere toevoeging (zie afb. 5.3C). Mogelijk betreft het een dichtzetting van een (oorspronkelijke?) toegang tot

de kelder. Er zou in de oksel van het L-vormige gebouw een traptoren met spiltrap geweest kunnen zijn. Op vlak 2 werd de onderste steenlaag van een kleine poer aangetroffen (S18), vervaardigd van twee kloostermoppen. Mogelijk vormde deze de hoek van de fundering van een traptoren. Deze traptoren verbond in dat geval de kelder, twee vertrekken op de begane grond en twee op de eerste verdieping (zie afb. 7.2).

In het tongewelf bevond zich een ca. 70 cm brede onderbreking. Ter hoogte hiervan heeft de keldermuur S7 een dichtzetting, waarin drie roodbakende plavuizen (spoor S9) werden aangetroffen. Deze onderbreking moet waarschijnlijk worden geïnterpreteerd als een oorspronkelijk kelderlicht, dat later is dichtgezet (mogelijk in 1884; zie paragraaf 5.2.4). Aan de zuidzijde eindigde keldermuur S7 tegen een bakstenen trap, waarvan nog vijf treden geheel of gedeeltelijk aanwezig waren (S12). De treden waren vervaardigd van bakstenen van 24x11x5 cm, op basis waarvan de trap waarschijnlijk in de zeventiende of achttiende eeuw gedateerd moet worden. De trap is duidelijk jonger dan de kelder zelf. Uitgaande van een 7,2 m lang keldervertrek bevond de trap zich exact in het hart van de oostelijke keldermuur. Direct ten noorden van de trap S12 werd een loden pompbuis (S13) aangetroffen. Deze pompbuis stond waarschijnlijk in verbinding met een waterput, die zich onder de vloer van de kelder moet hebben bevonden. Een datering voor deze pompbuis kan

niet worden bepaald, de waterput is niet in beeld gekomen. De pompbuis kwam waarschijnlijk uit in het vertrek op de begane grond boven de kelder.

De kelder is ooit door middel van muur S10 in tweeën verdeeld. Muur S10 was vervaardigd van uniforme bakstenen van 23x12x5,5 cm. Op basis van deze afmetingen zou een datering in de zeventiende eeuw aannemelijk zijn, maar ook een achttiende- of negentiende-eeuwse datering is mogelijk. De nieuwe keldermuur bevond zich direct ten noorden van het dichtgezet kelderlicht, dat op dat moment misschien nog functioneerde. Aan beide zijden van muur S10 was een pleisterlaag aanwezig, wat moet betekenen dat aan weerszijden van muur S10 een kelderruimte in gebruik was. Het noordelijke vertrek was het kleinst en had afmetingen van 1,60 bij 3,8 m. Deze kelderruimte was vermoedelijk bereikbaar via de oorspronkelijke toegang in de noordoosthoek. Het keldervertrek ten zuiden van muur S10 had afmetingen van 3,80 bij 5,55 m en was toegankelijk via de gemetselde trap aan de oostzijde.

Vermoedelijk in een latere periode (mogelijk in 1884; zie paragraaf 5.2.4) is het zuidelijke keldervertrek opnieuw in tweeën verdeeld, namelijk door middel van keldermuur S11, die zich direct ten noorden van de gemetselde trap bevond. Het vertrek dat overbleef had een lengte van 4,10 m. Muur S11 vertoonde een 1,2 m brede en 70 cm diepte uitstulping in noordelijke richting, die doorliep tot op de keldervloer. De functie hiervan is niet duidelijk. De

keldermuur was enkel aan de zuidzijde bepleisterd, wat lijkt te betekenen dat de (50 cm tot 1,3 m brede) ruimte tussen muur S10 en S11 buiten gebruik werd gesteld. Muur S11 was vervaardigd van allerlei verschillende kleuren en formaten bakstenen, waaronder stenen met een lengte van 21,5-22,5 cm en een breedte van 10,5-11 cm. Een datering in de achttiende of negentiende eeuw is het meest aannemelijk. Dit zuidelijke keldervertrek bleef in gebruik tot in de twintigste eeuw.

Een klein deel van de keldervulling ten zuiden van muur S11 is verwijderd om de keldervloer in het zicht te krijgen. De kelder bleek grotendeels te zijn volgestort met kloostermoppen, die voor het merendeel veertiende-eeuws zijn, alhoewel er ook een enkele dertiende-eeuwse steen werd aangetroffen. Vermoedelijk behoorden deze kloostermoppen tot het tongewelf van de kelder. Onder deze puinlaag (en direct op de keldervloer) werd een laag bitumen aangetroffen, vermoedelijk oorspronkelijk gebruikt als dakbedekking. Hieruit blijkt dat de kelder pas in de twintigste eeuw buiten gebruik moet zijn gesteld. De vondst van onder meer recent glas en metalen buizen (waterleiding?) in de vulling van de kelder toont eveneens aan dat deze tamelijk recent moet zijn dichtgegooid, vermoedelijk direct voorafgaand aan de bouw van het schoolgebouw in 1936.

Op een hoogte van 0,96 cm+ NAP (ca. 1,9 m onder maaiveld) werd de keldervloer aangetroffen (afb. 5.8). Deze bestond grotendeels uit roodbakende plavuizen

Afb. 5.6 De kelder in het zuidelijke vertrek van het huis, gezien in noordelijke richting.

Afb. 5.7 De onderste drie treden van de keldertrap, gezien in noordoostelijke richting.

Afb. 5.8 Een deel van de keldervloer, gezien in zuidelijke richting.

van 22,5x22,5x3 cm. Daarnaast was er in de keldervloer een (noord-zuid georiënteerde) baan van (minstens vier) vloertegels van 47x47x3 cm aanwezig. Deze tegels zijn van een rode steensoort. De vloer sloot aan op de onderzijde van de onderste traptrede (zie onder) en beide lijken gelijktijdig te hebben gefunctioneerd. Er werd geen tweede vloer aangetroffen onder deze keldervloer. Gezien de ligging van de keldervloer op een diepte van 1,9 m onder maaiveld, mag er van worden uitgegaan dat de vloer van het vertrek daarboven ca. 60 cm boven maaiveld gelegen zal hebben. Kortom, er zal een opkamer aanwezig zijn geweest (zie afb. 4.6).

Op vlakniveau werden in de keldervulling drie aardewerkscherven aangetroffen (vnr. 3), namelijk een wandscherf van een (mogelijk vijftiende-eeuwse) steengoed kan en twee randscherven van een roodbakkerende pot, mogelijk een grape. Deze scherven zijn hier vermoedelijk bij het dichtgooien van de kelder bij toeval terechtgekomen.

De beerput S5

Tegen de fundering S1 aan werd een enigszins ovale beerput (S5) aangetroffen met een buitendiameter van 1,9 tot 2,2 m. Deze half-steens brede ring van de beerput was vervaardigd van kloostermopfragmenten met afmetingen van 14x6 cm. Er werd één complete steen waargenomen (28,5x13,5x6 cm). Veel stenen hadden aan de buitenzijde restanten van een pleisterlaag, waaruit afgeleid kan worden dat het om hergebruikte stenen gaat. De bovenzijde van de ring lag op 1,96 m+NAP (ca. 90 cm onder maaiveld), er werd geen aanzet van een koepel waargenomen. De beerput had in de noordoosthoek een doelbewust aangebrachte opening en een uitstulping van kloostermoppen. Dit moet een restant van de glijgoot zijn, aangezien aan de binnenzijde ervan een duidelijke beeraanslag waarneembaar was. Deze glijgoot was gemaakt van halve kloostermoppen en één compleet exemplaar (28x12,5x6,5 cm). De glijgoot was georiënteerd op de zuidoosthoek van het oostelijke vertrek van het huis, wat doet vermoeden dat hier een interne latrine was gesitueerd. In de noordwesthoek van de beerput was een tweede uitstulping van fragmenten van twee bakstenen te zien (beide met beeraanslag bovenop). Deze stenen hadden afmetingen van 10,5x4,5 cm en 11x4,5 cm en zijn duidelijk jonger dan de overige bakstenen van de beerput. Mogelijk behoren deze twee bakstenen tot een later aangebrachte glijgoot. Dat zou kunnen betekenen dat de latrine ooit van plek is veranderd en naar de zuidwesthoek van het oostelijke vertrek werd verplaatst.

Er zijn drie (handmatige) boringen uitgevoerd in de vulling van de beerput. In twee boringen was een massief, 15 cm dik mortelpakket aanwezig op een diepte van ca. 15 tot 30 cm onder vlakniveau. Daaronder bevond zich een massief puinpakket, waardoor beide boringen vastliepen. De derde boring stuitte reeds op een diepte van enkele centimeters onder vlakniveau op puin en liep eveneens

vast. Het lijkt erop dat de beerput is gedempt met puin van de sloop van een gebouw (het huis zelf?), dat werd afgedekt met mortel die achterbleef na het schoonbikken van bakstenen. Er komen geen vondsten uit de vulling van de beerput en de datering ervan kan daardoor niet exact worden vastgesteld. De beerput lijkt echter van jongere datum dan het huis zelf en zou uit de vijftiende of zestiende eeuw kunnen dateren.

Een tuinmuur en bijgebouw?

Aan de noordzijde van de smalle put 2 werd een 60 cm brede, oost-west georiënteerde fundering van kloostermoppen (formaten 29,5/30,5x14/15x5,5/7) aangetroffen (S1). De bovenkant ervan lag ca. 55 cm onder maaiveld, de onderkant kwam niet in beeld. Er konden zeven steenlagen worden waargenomen. De fundering was door de aanleg van drie kabels nogal beschadigd. Vermoedelijk echter was het bovenste deel één-steens breed en was er op dieper niveau aan weerszijden een half-steens brede versnijding aanwezig. In het westprofiel van de put werd ten zuiden van S1 een restant van een tweede fundering van kloostermoppen (S4) aangetroffen, die op de versnijding daarvan was geplaatst. Deze fundering, waarvan nog vier steenlagen resteerden en die slechts over één steenlengte kon worden gevolgd, stond haaks op S1. In het westprofiel van put 2 was te zien dat fundering S4 aan de zuidzijde werd versneden door een kuil (S2) vol met fragmenten van roodbakkerende, ongeglazuurde plavuizen (22,5x22,5x3 cm). Doordat van de funderingen S1 en S4 slechts een klein deel in beeld is gekomen, is de functie ervan moeilijk te bepalen. Waarschijnlijk was fundering S1, die was gelegen op de lijn tussen de zuidoosthoek van het middeleeuwse huis en de middeleeuwse tuinmuur langs de zuidzijde van het perceel Molenstraat 7 (die de scheiding vormde tussen het terrein van het Wittevrouwenklooster en de in erfpacht uitgegeven percelen langs de Molenstraat) onderdeel van de tuinmuur tussen het huis langs de Molenstraat en Plompetorengracht 11 (zie afb. 7.2). De fundering S4 zou behoord kunnen hebben tot een (later?) bijgebouw dat tegen de tuinmuur aan gebouwd werd, maar zou ook kunnen duiden op de aanwezigheid van een steunbeer van de tuinmuur S1.

5.2.2 Een zestiende-eeuws huis

Ten oosten van het middeleeuwse huis langs de Molenstraat werden funderingen van een tweede gebouw aangetroffen. Dit lag eveneens met zijn lange gevel langs de Molenstraat, maar was aanzienlijk minder diep gefundeerd. Hierdoor werd van de zuidelijke en noordelijke fundering slechts het oostelijke deel aangetroffen. Het is echter aannemelijk dat dit gebouw met de westzijde tegen het middeleeuwse huis aan stond. In dat geval hadden de funderingen nagenoeg dezelfde (buiten)afmetingen als die van het middeleeuwse huis, namelijk een lengte van 10,30 m (noordzijde) tot 10,75 m (zuidzijde) en een breedte van

Afb. 5.9 De middeleeuwse fundering in put 2, gezien in westelijke richting.

ca. 6,05 m. Het belangrijkste verschil was dat dit tweede gebouw geen onderkelderd, noord-zuid georiënteerde aanbouw had.

De zuidelijke fundering (S16) had een breedte van ca. 72 cm en werd waargenomen over een lengte van 5,10 m. Slechts de onderste twee steenlagen waren nog aanwezig. De onderste steenlaag bestond grotendeels uit complete kloostermoppen, met formaten van 28x12,5x6,5 cm tot 30x14,5x6,5 cm. Deze kleinste stenen dateren vermoedelijk uit de vijftiende eeuw. De bovenste steenlaag bestond geheel uit sterk gefragmenteerde kloostermoppen die zeer slordig waren gelegd. De onderkant van de fundering lag op een hoogte van ongeveer 1,90m+NAP, dus zo'n 95 cm onder maaiveld. De oostelijke fundering (S19) had een breedte van 70 cm (zuidzijde) tot 84 cm (noordzijde) en een onderkant op ca. 1,68 m+NAP. Aan de zuidzijde werd geconstateerd dat er nog vijf steenlagen aanwezig waren. De bovenste drie lagen bestonden geheel uit sterk gefragmenteerde kloostermoppen van diverse formaten, waartussen niet één compleet exemplaar werd aangetroffen. De onderste twee baksteenlagen zijn nauwelijks in beeld gekomen aangezien deze dieper lagen dan de geplande ontgravingsdiepte van de bouwput en dus ongestoord konden blijven liggen. In een kijkgat was echter te zien dat de kloostermoppen uit de onderste steenlaag, als gevolg van de zware belasting van de muur die er op gerust moet hebben, waren verzakt (zie afb. 5.12). De noordelijke fundering (eveneens S19) werd waargenomen

over een lengte van 1,7 m en werd aan de westzijde versneden door een betonpoer van het schoolgebouw uit 1936. Ten westen van deze poer werd over een lengte van 70 cm een mortelrijk pakket aangetroffen. Dit pakket lijkt als uitbraaksleuf van de fundering geïnterpreteerd te moeten worden. De noordelijke fundering had een breedte van ruim 60 cm en bestond uit één steenlaag. Deze was eveneens vervaardigd van kloostermopfragmenten, waartussen één compleet exemplaar (29x14x6,5 cm) en een trapeziumvormige baksteen (vnr. 11; afb. 6.3) werden aangetroffen. De onderkant van de laag lag rond 1,96 m+NAP. Kortom, de noordelijke fundering was één steenlaag minder diep dan zijn zuidelijke tegenhanger en waarschijnlijk vijf steenlagen minder diep dan de oostelijke.

De resten van de zuidelijke, oostelijke en noordelijke fundering zijn de enige overblijfselen van dit tweede gebouw langs de Molenstraat die werden waargenomen tijdens de archeologische begeleiding. Hierdoor kan er weinig met zekerheid worden gezegd over aard en datering van het gebouw. De jongste stenen zijn vijftiende-eeuws, maar zouden wel eens hergebruikt kunnen zijn. Daarom wordt er hier uitgegaan van een zestiende-eeuwse datering.

Een storkoker van een beerput

Ten oosten van de oostelijke fundering S19 werd een storkoker van kloostermoppen aangetroffen (S20; afb. 5.12 en 5.13). De bijbehorende beerput bleek volledig

Afb. 5.10 Fundering S16 op vlak 1 in put 1, gezien in oostelijke richting.

verdwenen als gevolg van de aanzienlijke jongere beerput S42, die op dezelfde plek was gelegen. De stortkoker was vervaardigd van uniforme kloostermoppen van 29x15x6 cm, daterend uit de vijftiende eeuw. Aan de westzijde vertoonde de stortkoker een trapsgewijze verdieping (afb. 5.13). De bovenkant van wat er nog resteerde bevond zich op 1,94 m+NAP, dus zo'n 90 cm onder maaiveld. De onderkant van de stortkoker is niet in beeld gekomen, maar lag minstens 70 cm lager. De vulling bestond uit grof, geel zand, dat tamelijk recent (in de twintigste eeuw?) lijkt te zijn aangebracht. Met een prikstok werd op een diepte van 1,02 m onder de bovenkant een verharding aangetoond, mogelijk de bodem van de stortkoker. De koker had aan de binnenzijde een breedte van 53 cm. In het midden bevond zich de aanzet van een half-steens brede boogconstructie, waarvan de bovenste steen was verschoven. De functie van deze boog is niet duidelijk. De kloostermoppen van de stortkoker waren aan de binnenzijde bedekt met een zwarte beeraanslag, evenals de bakstenen van de boogconstructie in het midden, die aan weerszijden waren aangekoekt. De stortkoker moet hebben behoord bij het gebouw dat rustte op de funderingen S16 en S19. Mogelijk betekent dit dat het gebouw als woonhuis geïnterpreteerd moet worden.

5.2.3 Zeventiende-eeuwse bebouwing

Ten oosten van het in paragraaf 5.2.2 beschreven zestiende-eeuwse huis langs de Molenstraat werd een fundering aangetroffen, die vermoedelijk uit de eerste helft van de zeventiende-eeuw dateert (afb. 5.15). De oostelijke fundering (S30) was (afgezien van een kleine

Afb. 5.11 Fundering S19 op vlak 1 in put 1, gezien in westelijke richting.

Afb. 5.12 Fundering S19 en stortkoker S20, gezien in noordelijke richting. De bakstenen van de onderste laag van de fundering zijn, als gevolg van de zware belasting van de muur die er op gerust moet hebben, verzakt. Dit heeft plaatsgevonden vóór de bouw van de stortkoker, waarvan de westelijke kloostermoppen over de verzakte funderingsstenen heen zijn gelegd.

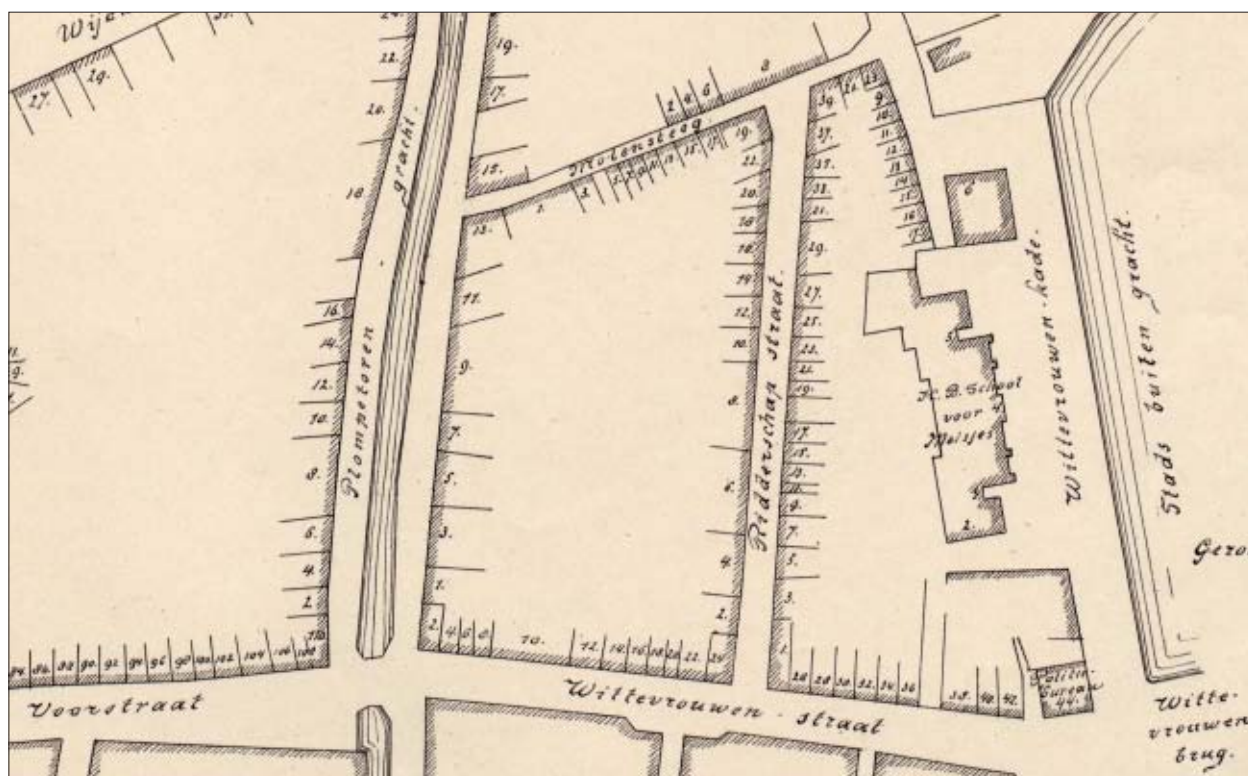
Afb. 5.13 Stortkoker S20 (voorgond) en fundering S19 (achtergrond), gezien in de westelijke richting.

onderbreking als gevolg van een twintigste-eeuwse riolering) volledig aanwezig en had een lengte van 5,9 m. Van de één-steens brede fundering resteerden nog elf steenlagen, waarvan de onderste drie enkele centimeters uitkraagden (afb. 5.16). De bakstenen van deze drie onderste lagen vertoonden nauwelijks mortel, terwijl de acht lagen daarboven waren gemetseld met kalkmortel met schelpen. Er werd een mortelmonster genomen (vnr. 16). De fundering was gemaakt van hele en halve middeleeuwse kloostermoppen met afmetingen van 29x14x6 cm, 30x14x6,5 cm en 7x15x6,5 cm. Enkele kloostermoppen hadden restanten van pleister, wat een duidelijk bewijs voor hergebruik vormt. De 10-lagenmaat bedroeg 74 cm. De onderkant van S30 lag op 1,94 m+NAP (ca. 91 cm onder maaiveld), de bovenkant op 2,77 m+NAP (en dus slechts 8 cm onder maaiveld). Na het verwijderen werd onder de fundering een ca. 4 cm dikke laag kleiig zand met aardewerkscherven aangetroffen. De scherven (vnr. 20) bestonden uit zeventien fragmenten roodbakend aardewerk en twee van steengoed. Een van deze laatste was een hals-/schouderfragment van een kan uit Frechen, op de schouder voorzien van Franse iletien en medaillons met portretkoppen op de hals (zie afb. 6.2). Deze kan dateert uit de late zestiende of vroege zeventiende eeuw en geeft een *terminus post quem* voor de fundering. De zuidelijke fundering (eveneens S30) werd waargenomen over een afstand van 1,6 m en had eenzelfde opbouw als de oostelijke tegenhanger. Het westelijke deel hiervan werd niet waargenomen en is vermoedelijk verwijderd tijdens de aanleg van de betonnen fundering voor het schoolgebouw in 1936. De noordelijke fundering (S29) kon worden gedocumenteerd over een afstand van 2,7 m

en kende nog zeven steenlagen, waarvan de onderste drie wederom nauwelijks mortel vertoonden. De fundering, waarvan de onderkant zich bevond op 1,88 m+NAP, was vervaardigd van hele en halve kloostermoppen van dezelfde afmetingen als de oostelijke tegenhanger. In de onderste lagen werden enkele misbakken kloostermoppen aangetroffen. Ook van dit deel van de fundering is de westzijde waarschijnlijk in 1936 verwijderd.

De U-vormige fundering hoorde vermoedelijk bij een gebouw dat tegen de oostelijke gevel van het zestiende-eeuwse huis aan stond en gebruik maakte van deze gevel. Dit nieuwe gebouw had in dat geval (binnen)afmetingen van 5,0x3,4 m. De beerput die hoorde bij storkoker S20 kwam binnen dit gebouw te liggen en zou wel eens buiten gebruik gesteld kunnen zijn. In dat geval vormde beerput S21/S22 (zie onder) mogelijk de vervanger hiervan. Verder is er weinig bekend over het nieuwe gebouw. Mogelijk vormde het een uitbouw van het zestiende-eeuwse huis, maar het zou ook een zelfstandig huis geweest kunnen zijn. Op de kaart '1e Kwartier Wijk H' uit 1897 (afb. 5.14) is er op deze plek geen gebouw meer afgebeeld en was het smalle perceel waarschijnlijk in gebruik als toerit tot het binnenterrein.

Ter hoogte van de zuidoosthoek van fundering S30 werd een één-steens brede fundering (S34) aangetroffen, die koud tegen S30 aan stond en bovendien op de versnijdingen daarvan was geplaatst. Van de fundering resteerden nog elf steenlagen, waarvan de bovenste twee bestonden uit uniforme bakstenen van 25,5x12x5 cm daterend uit de zestiende of zeventiende eeuw. De lagen daaronder waren

Afb. 5.14 Detail van de kaart '1e Kwartier Wijk H' uit 1897. Op het perceel ten westen van het zestiende-eeuwse huis (d.w.z. tussen de huisnummers 3 en 5 van de Molenstraat) is geen gebouw meer afgebeeld (bron: Het Utrechts Archief, catalogusnummer 214222).

Afb. 5.15 De zeventiende-eeuwse fundering S29/S30, gezien in zuidoostelijke richting.

Afb. 5.16 Detail van de zeventiende-eeuwse fundering S29/S30 (gezien in westelijke richting) met de latere funderingen S34 en S35.

grotendeels vervaardigd van hergebruikte middeleeuwse kloostermoppen van diverse formaten. In de vijfde steenlaag van onder bevond zich een rij van zeven IJsselstenen (afb. 5.16). De bovenkant bevond zich op 2,75 m+NAP (ca. 10 cm onder maaiveld), de onderkant lag rond 1,98 m+NAP. De fundering werd aanvankelijk waargenomen over een afstand van 1,85 m, maar bleek uiteindelijk ook onder de verwijderde verharding direct ten zuiden daarvan nog zichtbaar. De fundering werd hierdoor over een lengte van 3 m gedocumenteerd. De archeologische begeleiding heeft geen aanwijzingen voor de functie van de fundering opgeleverd, maar vermoedelijk betreft het de fundering van een perceelsmuur, die ook op de kaart uit 1884 (zie afb. 2.9) nog zichtbaar is.

Beerput S21/S22

Ten zuiden van het zestiende-eeuwse huis werd een beerput (S22) met glijgoot (S21) aangetroffen (afb. 5.17). Van de beerput was het bovenste deel van de gemetselde koepel zichtbaar (bovenkant op 1,99 m+NAP), vervaardigd van bakstenen van 22x12x5,5 cm. Op basis van deze steenformaten kan de beerput worden gedateerd in de zeventiende eeuw of later. De ovale koepel had een diameter van 88 cm tot 1,05 m. Aangezien de aanzet van de koepel onder het vlak lag, zal de beerput op een lager niveau echter een grotere diameter hebben. De zichtbare vulling bestond uit zand met baksteengruis en mortelresten. Ten noordwesten was een vierkant blok van hergebruikte kloostermoppen (van 29x14,5x6,5 cm) aanwezig (bovenkant op 1,96 m+NAP). Hierin bevond zich

een één-steens brede en hoge opening, die uitmondde in de beerput en moet worden geïnterpreteerd als laatste stuk van een glijgoot. Aangezien de beerput kon blijven zitten onder de toekomstige nieuwbouw, is deze niet nader onderzocht. Er kunnen dan ook geen vondsten met dit spoor in verband gebracht worden.

Een zeventiende-eeuwse 'camer'(Molenstraat 5)

In de noordoosthoek van het onderzoeksterrein werden diverse funderingen, keldermuren en -vloeren aangetroffen die bleken te behoren tot het voormalige pand Molenstraat 5. Dit kleine huis wordt nog afgebeeld op de kaart '1e Kwartier Wijk H' uit 1897 (zie afb. 5.14). De exacte sloopdatum is niet bekend, maar het huis was in ieder geval verdwenen toen in 1936 het schoolgebouw werd opgeleverd. De plek van het huis was toen bestraat en diende (tot in 2015) als toerit tot het binnenterrein achter Plompstorengracht 11. De overblijfselen van het huis bleken gedeeltelijk te zijn vernietigd als gevolg van de aanleg van een riool, dat van zuid naar noord door het perceel liep.

Van de fundering van de achtergevel, die op dezelfde hoogte lag als die van het naburige pand Molenstraat 7, werden twee restanten aangetroffen (afb. 5.19). Het deel ten oosten van de rioolsleuf bestond uit een 70 cm lang en 45 cm breed deel (S37). Aan de westzijde werd het afgesneden door de rioolsleuf, aan de oostzijde door de betonnen fundering van de zijgevel van Molenstraat 7, die tijdens de restauratie midden jaren '80 van de

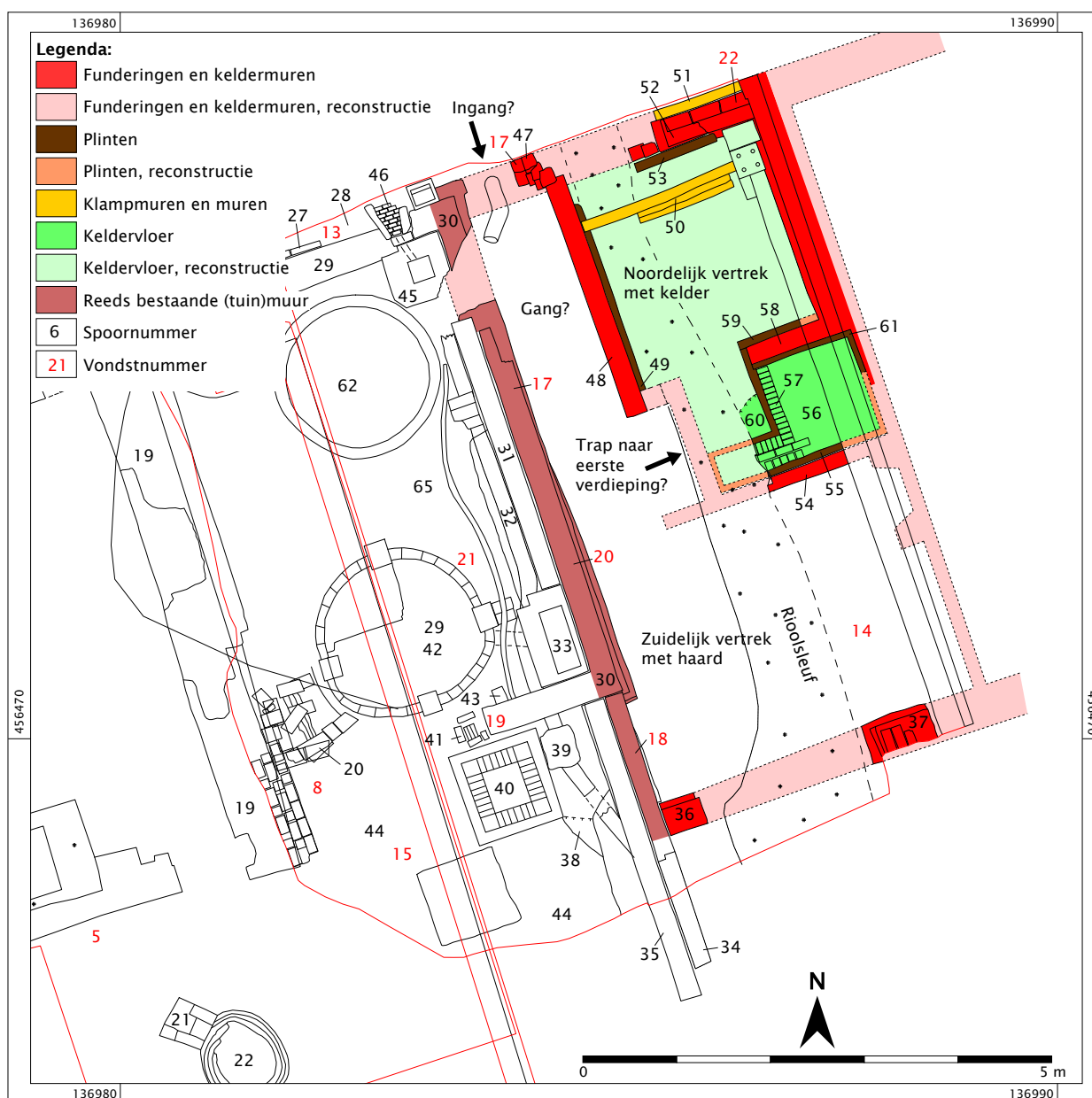

Afb. 5.17 Beerput (S22) en glijgoot (S21), gezien in zuidwestelijke richting.

twintigste eeuw werd geplaatst (zie paragraaf 4.1). Van de fundering resteerden nog vijf steenlagen. De onderste vier bestonden uit hergebruikte kloostermopfragmenten met diverse afmetingen, maar ook een baksteen van $7 \times 10,5 \times 5$ cm. De bovenste laag was één-steens breed en bestond uit bakstenen van $24 \times 11 \times 4,5$ cm. Waarschijnlijk was dit de onderste laag van het opgaande werk. Het westelijke deel van de fundering van de achtergevel (S36) was 45 cm breed en 60 cm lang en bestond uit zes steenlagen, waarvan de onderste drie waren gemaakt van hergebruikte kloostermopfragmenten en de bovenste drie uit bakstenen van $23,5 \times 24 \times 11 \times 4,5$ cm. De onderkant van S37 bevond zich op 2,19 m+NAP (ca. 66 cm onder maaiveld), die van S36 op 2,26 m+NAP.

De fundering van de achtergevel stond aan de westzijde koud tegen de fundering S34, die vermoedelijk bij een

tuinmuur hoorde. Er werden geen restanten van een westelijke fundering aangetroffen. De tuinmuur (die waarschijnlijk opgemetseld zal zijn geweest) en de oostgevel van het zeventiende-eeuwse pand vormden de westgevel van het huis Molenstraat 5, die een breedte van 3,45 m had (binnenafmetingen). Van de fundering van de noordelijke voorgevel werden over een lengte van 2,6 m restanten gevonden. De fundering was halverwege onderbroken door de recente riolering en aan de westzijde vernietigd als gevolg van het aanbrengen van een PVC-buis, die mogelijk diende als overloop van de betonnen put S62 (zie onder). Het oostelijke deel van de fundering (S52; afb. 5.20) was één-steens breed en gemaakt van hergebruikte hele en halve kloostermoppen ($29/29,5 \times 14/15 \times 6/7$ cm). Aan de noord- en zuidzijde had de fundering op dieper niveau een 10 cm brede versnijing, waardoor de totale breedte 50 cm bedroeg. De

Afb. 5.18 Detail van de alle-sporenkaart met de restanten van het voormalige huis Molenstraat 5.

Afb. 5.19 De twee restanten van de fundering van de achtergevel van het pand Molenstraat 5 (S36 rechts en S37 links), gezien in zuidwestelijke richting.

noordelijke versnijding bestond gedeeltelijk uit jongere stenen (formaat onbekend). Van de fundering zijn negen steenlagen gedocumenteerd, maar de onderzijde kwam niet in beeld. De bovenkant lag op 2,47 m+NAP (38 cm onder maaiveld), de onderkant lag dieper dan ca. 1,82 m+NAP. Er werd een mortelmonster van deze fundering genomen (vnr. 22). Op de noordelijke versnijding van de fundering werd een half-steens brede klampmuur aangetroffen, vervaardigd van kleine bakstenen (S51; steenformaat onbekend). Hiervan resteerden nog negen steenlagen. De klampmuur lijkt in een later stadium te zijn aangebracht, mogelijk in verband met vochtoverlast in de kleine kelder van het huis (zie onder). Op de zuidelijke versnijding (bovenkant op 1,84 m+NAP) werd in een later stadium een 37 cm hoge plint aangebracht (S53; afb. 5.21). Deze was vervaardigd van op een zijkant staande bakstenen, die waren afgesmeerd met mortel (bovenkant op 2,21 m+NAP). Het westelijke deel van de fundering van de voorgevel (S47) was ca. 40 cm breed en bestond uit los gestapelde kloostermopfragmenten (met breedtes van 11 tot 15 cm en diktes van 5 tot 7,5 cm), waaronder een misbakken exemplaar (vnr. 17). De onderkant ervan lag op 1,78 m+NAP (ca. 1,07 m onder maaiveld). Langs dit deel van de fundering werd geen klampmuur waargenomen.

In de noordoosthoek van het kleine huis werden restanten van een kleine kelder van 2,28 m (noord-zuid) bij 2,06 m (oost-west) aangetroffen, doorsneden door de 50 tot 70 cm brede insteek van een recent riool. De vulling van de kelder werd ontgraven tot maximaal 1,63 m+NAP (1,22 m

Afb. 5.20 Het oostelijke deel van de fundering van de voorgevel van het pand Molenstraat 5 (S51/S52), gezien in oostelijke richting.

Afb. 5.21 De noordzijde van de kleine kelder van het huis Molenstraat 5, met de noordelijke fundering S52 en de latere voorzetmuur S50.

onder maaiveld), het deel daaronder bevond zich dieper dan de ontgravingsdiepte van de geplande bouwput en is daarom onaangeroerd gebleven. De bepleisterde oostelijke keldermuur bevond zich onder de betonfundering van de midden jaren '80 toegevoegde westelijke gevel van Molenstraat 7 en is verder niet in beeld gekomen. De westelijke keldermuur (S48) werd waargenomen over een afstand van 2,68 m en liep aan de noordzijde door tot in de fundering van de voorgevel. De één-steens brede keldermuur was gemetseld van bakstenen van 22x11x4 cm (10-lagenmaat: 48 cm) en was aan de binnenzijde bepleisterd. Aan de binnenzijde bevond zich bovendien tegen het onderste gedeelte van de keldermuur een plint (S49; gemaakt van donkerrode bakstenen van 20,5x?x5,5 cm), die eveneens was bepleisterd. Aan de zuidzijde sloot de westelijke keldermuur aan op het westelijke deel van de zuidmuur, die echter door de aanleg van de riolering was verdwenen. Wel was op de binnenzijde van de westelijke keldermuur de afdruk van de zuidelijke muur nog zichtbaar. Het oostelijke deel van de zuidelijke keldermuur (S58) werd waargenomen over een afstand van 90 cm. De één-steens brede muur was vervaardigd van bakstenen van 19x8x3,5 cm en was aan drie zijden bepleisterd. De bovenzijde bevond zich op 2,52 m+NAP (33 cm onder maaiveld). Aan de noordzijde bevond zich wederom een bepleisterde plint van bakstenen (S59; bovenzijde op 1,61 m+NAP), evenals aan de zuidzijde (S61; bovenzijde op 1,85 m+NAP).

De zuidelijke keldermuur had een doorgang (breedte onbekend) naar een tweede, aanzienlijk kleinere kelder-ruimte van 1,2 m breed (noord-zuid) en maximaal 2,08 m lang (oost-west). Deze ruimte, die zich aan de oostzijde 30 cm verder uitstrekte dan het noordelijke keldervertrek, had aan de oostzijde een vloer (S56) van ca. 1,2 bij 1,12 m, vervaardigd van platliggende bakstenen van 21x10x? cm (afb. 5.22). De bovenkant hiervan bevond zich op 1,73 m+NAP, dus ca. 1,12 m onder maaiveld. Aan de westzijde van dit zuidelijke keldervertrek bevond zich een dieper gedeelte. Hier werd in een klein kijkgaatje op een diepte van 1,29 m+NAP (ca. 1,56 onder maaiveld) een vloer waargenomen (S60). Deze was afgesmeerd met mortel, waardoor niet zichtbaar was waarvan deze was vervaardigd. (Mogelijk liep deze vloer op gelijke hoogte door in het noordelijke keldervertrek.) Op de overgang van het half-verdiepte naar het diepere deel bevond zich een rollaag (S57), aan de diepe zijde voorzien van een met mortel afgesmeerde plint. De zuidelijke muur van dit zuidelijke keldergedeelte (S54) was vervaardigd van fragmenten baksteen (?x8,5x4 cm) en had een breedte van 17 cm. Aan de binnenzijde bevond zich wederom een met mortel afgesmeerde plint van bakstenen van 20,5x10x5,5 cm (S55), waarvan de bovenkant op 1,84 m+NAP lag. Deze plint (net als S61) stond op vloer S56 en moet dus later zijn aangebracht.

Afb. 5.22 Restanten van de twee keldervertrekken van Molenstraat 5. Rechtsonder een deel van bakstenen vloer van het zuidelijke keldervertrek.

Afb. 5.23 De kelder in de noordoosthoek van het huis Molenstraat 5, gezien in westelijke richting.

In het noordelijke keldervertrek werd een muur (S50) van bakstenen van 24x12x5 cm aangetroffen, die aan de westzijde óp plint S49 stond en dus later moet zijn aangebracht (afb. 5.21 en 5.23). De bovenste vier lagen waren half-steens breed, daaronder kende de muur aan de zuidzijde twee versnijdingen, die gezamenlijk zo'n 15 cm breed waren. Er kon niet worden vastgesteld of deze ook aan de noordzijde aanwezig waren. Kennelijk heeft men door middel van de muur het keldervertrek aan de noordzijde met ca. 65 cm verkleind, mogelijk vanwege problemen met vocht dat vanaf de straatzijde de kelder binnendrong. Het recente riool was door S50 heen gegraven, waarbij de bovenste steenlagen intact bleven.

5.2.4 Ontwikkelingen in de negentiende en twintigste eeuw

Op de kadastrale minuutplan uit 1832 (zie afb. 2.8) is te zien dat de strook ten zuiden van de Molenstraat op dat moment volledig was bebouwd. Het oostelijke deel van het zestiende-eeuwse huis en het zeventiende-eeuwse huis ten oosten daarvan lijken te zijn samengevoegd tot één pand, grenzend aan Molenstraat 5. Tegen de achtergevel van Plompetorengracht 13 wordt een klein huis weergegeven, dat aan de zuidzijde doorliep tot aan de middeleeuwse kelder en opkamer. Aangezien er tijdens de archeologische begeleiding in deze noordwesthoek van het onderzoeksterrein geen post-middeleeuwse funderingen zijn gevonden, kan worden vermoed dat dit kleine huis een afgescheiden ruimte binnen het middeleeuwse pand vormde. De middeleeuwse kelder en opkamer waren onderdeel van een groot pand, dat lijkt te hebben bestaan uit een samenvoeging van deze kelder met opkamer, het oostelijke deel van het middeleeuwse pand en de westzijde van het zestiende-eeuwse huis, mogelijk aan de zuidzijde voorzien van een uitbouw.

Op de kaart van een gedeelte van wijk H uit 1884 (zie afb. 2.9) is te zien dat de strook ten zuiden van de Molenstraat op dat moment nog steeds volledig was bebouwd, maar er desondanks grote veranderingen hebben plaatsgevonden en het middeleeuwse huis grotendeels was verdwenen. Direct ten oosten van Plompetorengracht 13 bevond zich een groot koetshuis, bestaande uit een karrenbergplaats met klein vertrek in de noordoosthoek daarvan, acht paardenboxen en twee ruimtes in de zuidwesthoek. De meest westelijke van deze twee ruimtes viel samen met de ingekorte kelder van het middeleeuwse huis. Het vertrek boven deze ingekorte kelder was vanaf de ruimte ten oosten daarvan bereikbaar met een klein trappetje, waaruit kan worden afgeleid dat er zich in de late negentiende eeuw nog steeds een opkamer boven de kelder bevond. Via een vertrek ten zuiden van deze opkamer (dat op de kaart van 1832 reeds wordt weergegeven) stond het koetshuis in verbinding met Plompetorengracht 11. Ten oosten van het koetshuis bevonden zich twee panden.

Het meest oostelijke hiervan was het zeventiende-eeuwse huis, met direct ten westen daarvan het oostelijke deel van het zestiende-eeuwse huis. Beide panden hadden een uitgang op de Molenstraat en stonden niet in verbinding met de grote tuin achter Plompetorengracht 11.

Sporen van het koetshuis

Van het hierboven vermelde koetshuis werden slechts weinig sporen aangetroffen. In put 1 werd aan de noordzijde van het vlak een kleine keldervloer van ca. 1,55 bij 2,4 m gedocumenteerd (S3; afb. 5.24), gelegen op een hoogte van 2,00 m+NAP (ca. 85 cm onder maaiveld). Deze was vervaardigd van bakstenen van 21x10,5x4 cm, waarop een vreemde, donkere aanslag zat. Onder de vloer bevond zich een tweede steenlaag (formaten onbekend). Ten westen en oosten van de half-verdiepte keldervloer werden restanten van de keldermuren (resp. S4 en S2) waargenomen. Deze stonden op een 40 tot 45 cm brede fundering, vervaardigd van bakstenen van 17x8,5x4,2 cm en enkele hergebruikte exemplaren met grotere afmetingen. De keldermuren waren één-steens breed en waren gemetseld van bakstenen met de hierboven vermelde afmetingen. Aan de westzijde van put 1 werd op vlak 2 een gemetselde poer (S63) van ca. 70x75 cm aangetroffen, gemaakt van bakstenen van onder andere 22x11x? cm. Uit een bouwtekening uit 1929 (onderdeel van een bouw aanvraag om een deel van de karrenbergplaats af te scheiden om als garage te dienen) blijkt dat op deze poer een ijzeren kolom rustte, die een moerbalk ondersteunde. Het laatste spoor van het koetshuis was de noord-zuid georiënteerde en 65 cm brede fundering S17, waarvan nog twee steenlagen resteerden (bakstenen van 21,5x11x4,5 cm). Per laag vertoonde de fundering een 5 cm brede versnijding. De onderkant ervan bevond zich op 1,86 m+NAP, dus zo'n 99 cm onder maaiveld. De fundering werd waargenomen over een afstand van 4,2 m, maar liep aan de zuidzijde het opgravingsterrein uit. Aan de noordzijde stond de fundering koud tegen die van het zestiende-eeuwse huis aan. Ten noorden daarvan werd S17 niet aangetroffen. De fundering bleek samen te vallen met de oostgevel van het koetshuis.

Het zeventiende-eeuwse huis wordt gesloopt

Op de kaart '1e Kwartier Wijk H' uit 1897 (zie afb. 5.14) is te zien dat op de locatie van het zeventiende-eeuwse huis geen gebouw meer wordt afgebeeld. Het moet zijn gesloopt tussen 1884 en 1897, waarbij alleen de oostgevel bewaard bleef, aangezien deze diende als westgevel van het kleine huis van nr. 5. Vervolgens werd tegen deze westgevel een afvoerput (S33) van ca. 1 m bij 55 cm aangelegd. Deze was vervaardigd van donker-rode, machinaal vervaardigde bakstenen van 21x10x5 cm. Het trechtervormige putje stond in verbinding met een gresbuis, die waarschijnlijk uitmondde op put S42, die zich 30 cm westelijker bevond. De gresbuis is echter gedeeltelijk vernietigd door een latere loden waterleiding. De ronde put S42 had een diameter van 1,8 m (zie afb.

Afb. 5.24 Restanten van de kleine, half-verdiepte kelder in de noordoosthoek van de karrenbergplaats van het koetshuis uit 1884, gezien in oostelijke richting.

Afb. 5.25 Fundering S17, gezien in noordelijke richting.

5.12). De bovenkant van de vermoedelijk één-steens brede ring (die nauwelijks in beeld is gekomen) bevond zich op 1,66 m+NAP (ca. 1,19 m onder maaiveld). Hierop rustten vier ribben (vierkant op doorsnede en gemetseld van dezelfde bakstenen als afvoerput S33), waartussen de vier koepelsegmenten werden aangebracht. Van deze ribben en koepelsegmenten resteerde de onderste ca. 40 tot 55 cm, de bovenkant van de koepel is vermoedelijk vernietigd tijdens de aanleg van de betonfundering voor het schoolgebouw in 1936. De put was gevuld met lichtbruin, grof zand, dat vermoedelijk in 1936 is aangebracht. Na afloop van de archeologische begeleiding is de bovenste ca. 30 cm van de putrestanten gesloopt, de rest is blijven zitten onder de nieuwbouw. Er komen geen vondsten uit S42. Ten zuiden van de put bevond zich een kleine, vierkante afvoerput (S41). Deze was vervaardigd van donkerrode, machinaal vervaardigde bakstenen van 21x10x5 cm. De bodem bestond uit drie op een zijkant staande bakstenen en bevond zich op 2,14 m+NAP (ca. 75 cm onder maaiveld). Vlak langs de Molenstraat werd een derde afvoerputje (S45) gedocumenteerd, dat ook uit deze periode moet dateren. Het vierkantje putje was eveneens gemetseld van donkerrode, machinaal vervaardigde bakstenen van 21x10x5 cm. De bodem bevond zich op 1,96 m+NAP, dus ca. 89 cm onder maaiveld. Aan de noordzijde werd een trechtervormige goot (S46) van bakstenen aangetroffen, die via een korte buis in verbinding stond met S45.

In een later stadium lijkt langs de westgevel van het huis van nr. 5 een nieuwe tuinmuur opgetrokken te zijn, waarvan de fundering werd aangetroffen. Deze rustte deels op versnijdingen van de zeventiende-eeuwse fundering

Afb. 5.26 Detail van het oostelijke deel van put 1 met onder andere afvoerput S33 en put S42, gezien in zuidoostelijke richting.

S31 en deels op een ca. 30 cm brede betonplaat (S32), die tegen S31 aan werd gestort. Aan weerszijden van afvoerput S33 werden restanten van de fundering van deze tuinmuur aangetroffen. Het zuidelijke deel (S35) werd waargenomen over een afstand van 3,65 m, maar liep door in zuidelijke richting. De fundering, waarvan nog negen steenlagen resteerden, was vervaardigd van bakstenen van 21x10x4 cm. De bovenste twee lagen waren één-steens breed, de zeven lagen daaronder kraagden aan de westzijde enkele centimeters uit. Het noordelijke deel van de fundering (S31) was gemaakt van bakstenen van 22x9x4,5 cm, waartussen zich nogal wat misbaksels bevonden. De fundering was eveneens één-steens breed en ook hiervan resteerden nog negen steenlagen. Tegelijkertijd met de tuinmuur werd een riolering (S64) van gresbuizen aangelegd, die langs de fundering lag en om afvoerput S33 heen liep. Aan de zuidzijde was de riolering ingemetseld in de fundering van de tuinmuur. Vermoedelijk liep de riolering door tot op het achterterrein van Molenstraat 5, waar zich een beerput bevonden zou kunnen hebben. Aan de noordzijde kende de riolering een aftakking in westelijke richting. De loden waterleiding (S65) direct ten westen van de gresbuis zou ook wel uit deze fase kunnen stammen.

Ten zuiden van put S42 bevond zich een vierkante structuur (S40), gemetseld van gele, machinaal vervaardigde stenen van 20x9x5,5 cm. De zijden van S40 waren 1 m lang, de bovenkant lag op 2,48 m+NAP (ca. 37 cm onder

maaienveld) en de resterende hoogte bedroeg 60 cm. De put rustte op een laag rode bakstenen, die aan de binnenzijde uitstaken. In de vier hoeken bevond zich aan de binnenzijde op dieper niveau een verstevigende kolom. De functie van de put, die was gevuld met zand, is niet duidelijk. Als laatste moet hier de ronde, betonnen put S62 worden genoemd. Deze had een buitendiameter van 1,7 m en was gevuld met zand. De put lag gedeeltelijk onder de fundering van het schoolgebouw uit 1936 en de noordoostelijke betonnen poer hiervan was tegen S62 aan gestort. Hieruit kan worden geconcludeerd dat de ronde put ouder is of onderdeel van de constructie van het schoolgebouw vormde. De veel jongere PVC-afvoerbuiss S66 heeft mogelijk op de put aangesloten.

6 Vondstmateriaal

In totaal zijn er 135 vondsten geborgen (zie tabel 6.1), verspreid over 21 vondstnummers (vnr. 1 t/m 22, vnr. 12 niet uitgedeeld). Het merendeel van deze vondsten bestaat uit aardewerkscherven, gevolgd door dierlijk botmateriaal.

Twee ophogingslagen

In paragraaf 5.1 zijn reeds de aardewerkscherven uit de oudste ophogingslaag (vnr. 9) en de laag daarboven (vnr. 5, 8, 15 en 21) besproken. Het spinsteentje van grijsbakkend aardewerk uit deze bovenste ophogingslaag (vnr. 5: afb. 6.1) heeft een diameter van 24 mm, een hoogte van 16 mm en een opening met een diameter van ca. 7 mm.

Ook de vondstnummers 2, 4 en 7 zijn waarschijnlijk afkomstig uit de beide ophogingslagen, maar de vondsten lijken te zijn vermengd. Vondstnummer 2 bestaat uit drie scherven van één kan van witbakkend Maaslands aardewerk uit de periode 1175-1250. Daarnaast bevatte dit vondstnummer een bodemfragment van een spaarzaam geglazuurde steengoed kan, vermoedelijk uit de veertiende eeuw. Vondstnummer 4 bestaat uit een rand van een proto-steengoed kan (S5-kan-3) met chevronstempel

uit de periode 1200-1300 en een wandfragment van grijsbakkend aardewerk. Vondstnummer 7 ten slotte bevat een fragment van een daktegels, een ijzeren deurduim, elf dierlijke botten (vermoedelijk acht van vogel en drie van groot zoogdier), een (glas?)slak en achttien aardewerkscherven. Deze laatste bestaan uit zes scherven grijsbakkend aardewerk met een bezemstreek-versiering, vier scherven van ongeglazuurde steengoed kannen uit Siegburg, zes scherven proto-steengoed (waarvan in ieder geval twee van een kan) en twee geglazuurde, roodbakende wandscherven van een onbekende potvorm.

De vondsten van vondstnummer 1 en 14 werden geborgen tijdens het aanleggen van het vlak en zijn niet aan een spoor of ophogingslaag toegewezen. De vondsten van vondstnummer 1 zijn afkomstig van binnen de contouren van de zestiende-eeuwse fundering (zie paragraaf 5.2.2) en bestaan uit twee daktegelfragmenten, dertien dierlijke botten (waaronder minstens één van een vogel, één van geit of schaap en een kies van mogelijk varken) en vijf aardewerkscherven. Deze laatste zijn een bodemfragment met standlob van grijsbakkend aardewerk, een wandfragment proto-steengoed (mogelijk van een kan) en

vnr.	aardewerk	bot	metaal	bouwmateriaal	slak	natuursteen	monster
1	5	14		2			
2	4						
3	3	1					
4	2						
5	1						
6				1			
7	18	11	1	1	1	1	
8	1						
9	9	12	1				
10				1			
11				1			
13	4						
14	3						
15	6						
16							1
17				1			
18	1						
19				1			
20	19	1		1			
21	5						
22							1
totaal	81	39	2	9	1	1	2

Tabel 6.1 Overzicht van het tijdens MOL01 aangetroffen vondstmateriaal.

Afb. 6.1 Een spinsteentje van grijsbakkend aardewerk (vnr. 5) (foto: H. Lagers).

Afb. 6.2 Scherf van een steengoed kan uit Frechen (vnr. 20) (foto: H. Lagers).

drie roodbakkende scherven. Deze drie bestaan uit een randscherf van een kogelpot (r-kog-3) en (mogelijk) een koekenpan. Een opvallende vondst in dit vondstnummer is de kop van een menselijk dijbeen (femur).⁴³ De herkomst hiervan is niet duidelijk, maar mogelijk heeft deze een relatie met de begraafplaats van het Wittevrouwenklooster. Vondstnummer 14 (aangetroffen binnen de contouren van het zeventiende-eeuwse huis Molenstraat 5) bevat drie roodbakkende scherven, waarvan een bodemfragment met standlob van een grote, geheel geglazuurde voorraadpot met onbekende vorm en twee kleine randscherven van onbekende potvormen. Gezien de datering van het materiaal is het aannemelijk dat deze vondsten eveneens uit de twee ophogingslagen afkomstig zijn.

Overig aardewerk

Het overige aardewerk is afkomstig uit de vulling van de in 1936 dichtgeworpen kelder (vnr. 3; zie paragraaf 5.2.1), uit een zanderige laag onder de zestiende-eeuwse fundering S30 (vnr. 20), uit een (ophogings?)laag direct ten noorden van de fundering van het zeventiende-eeuwse huis (vnr. 13) en onder de fundering van de zeventiende-eeuwse tuinmuur S34 (vnr. 18). Vondstnummer 20 bevat afgezien van zeventien scherven roodbakkend aardewerk (van onder meer een koekenpan, een grape en een bord) een fragment van een steengoed kan uit Frechen, op de schouder voorzien van Franse leliën en médaillons met portretkoppen op de hals (afb. 6.2). Deze kan dateert uit de late zestiende of vroege zeventiende eeuw. Vondstnummer 13 bevat een wandfragment van een zestiende-eeuwse steengoed kan uit Raeren, een randfragment van een (vijftiende-eeuwse?) grape van roodbakkend aardewerk en scherven van een kom van grijsbakkend aardewerk (niet nader te dateren dan 1200-1450). Vondstnummer 18 ten slotte bevat slechts één scherf, namelijk een lintoor van een volledig geglazuurde steengoed kan, mogelijk daterend uit de zestiende eeuw.

Bouwmateriaal

Er zijn vier bakstenen meegenomen. Uit de zestiende-eeuwse fundering S19 komt een trapeziumvormige baksteen (vnr. 11; afb. 6.3) met afmetingen van 25x10,5/15x6 cm, voorzien van twee kleine indrukken van mogelijk dierenpootjes (hond?). Uit de zeventiende-eeuwse fundering S30 komt een kloostermop (28,5x15x6 cm), die overduidelijk bij een te hoge temperatuur is gebakken (vnr. 19; afb. 6.4). De baksteen is daardoor vervormd en gedeeltelijk versinterd, waardoor een groenig, glazuur-achtig oppervlak ontstond. In de noordelijke fundering (S47) van het zeventiende-eeuwse huisje Molenstraat 5 werd een eveneens misbakken kloostermop (vnr. 17; afb. 6.5) met een lengte van meer dan 25 cm, een breedte van slechts 10 cm en een dikte van 8 cm aangetroffen. De vervormde steen dateert vermoedelijk uit de middeleeuwen en moet zijn hergebruikt. De laatste kloostermop werd tijdens het aanleggen van het vlak aangetroffen binnen de contouren van de zestiende-eeuwse fundering. Het betreft een fragment van wederom een misbakken en daardoor sterk vervormde kloostermop (afmetingen van ?x12x6 cm), ditmaal met de afdruk van een kattenpootje (vnr. 6; afb. 6.6). Uit een groot spoor (S3) met veel mortel in de vulling in put 2 komt een fragment van een tingeglazuurde wandtegels met een dikte van 11 mm, daterend uit de zeventiende eeuw (vnr. 10).

Afb. 6.3 Trapeziumvormige baksteen uit de zestiende-eeuwse fundering S19, mogelijk voorzien van twee kleine hondenpootindrukken (vnr. 11) (foto: H. Lägers).

Afb. 6.4 Misbakken kloostermop uit de zeventiende-eeuwse fundering S30 (vnr. 19) (foto: H. Lägers).

Afb. 6.5 Misbakken kloostermop uit de zeventiende-eeuwse fundering S47 (vnr. 17) (foto: H. Lägers).

Afb. 6.6 Misbakken kloostermop met de afdruk van een kattenpootje (vnr. 6) (foto: H. Lägers).

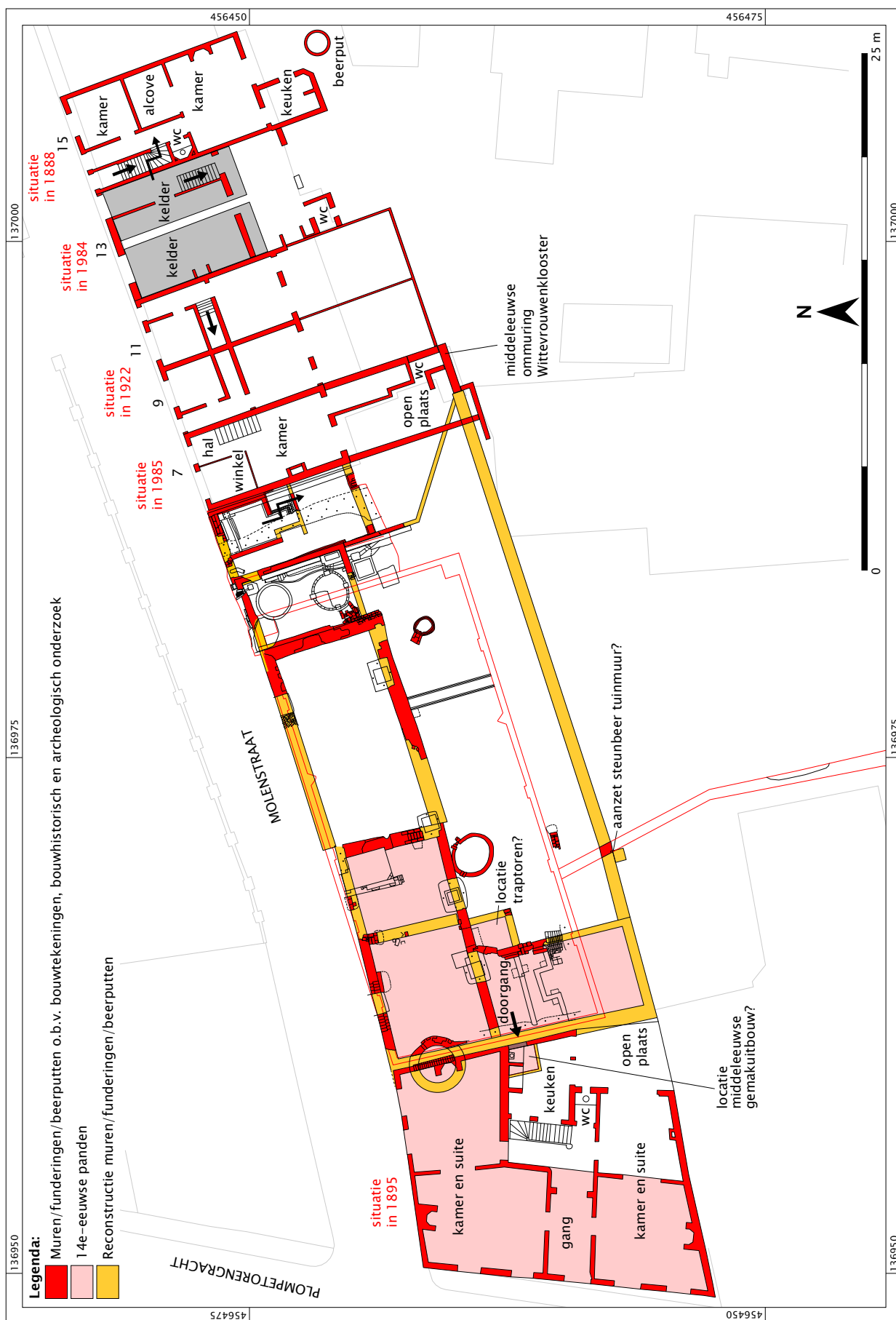
7 Synthese

Op het terrein van de Stichting Studenten Huisvesting Utrecht aan de Molenstraat 1-3 werd in de zomer van 2015 een klein schoolgebouw uit 1936 gesloopt, waarna er een kantoorpand is verzezen (afb. 7.1). Het plangebied ligt in de noordoosthoek van de binnenstad en bevindt zich direct ten noorden van het terrein van het dertiende-eeuwse Wittevrouwenklooster. In het plangebied konden resten van bewoning vanaf de late middeleeuwen worden verwacht en op de Archeologische Waardenkaart van de Gemeente Utrecht ligt het dan ook in een zone met een hoge archeologische waarde. De sloop van het schoolgebouw bestond aanvankelijk uit het verwijderen van het bovengrondse werk en de vloer op de begane grond, waarbij de fundering zou blijven zitten. Na het verwijderen van de vloer kwamen in de voormalige kruipruimte enkele archeologische sporen in het zicht, namelijk een kleine keldervloer, een fundering van kloostermoppen en de koepel van een beerput. Aanvankelijk werd er van uitgegaan dat er voor de bouw van het nieuwe kantoorpand

geen verdere bodemverstoringen nodig waren en de archeologische sporen *in situ* behouden konden blijven. Uiteindelijk bleken er toch meerdere bodemverstoringen ingrepen plaats te moeten vinden, waardoor een deel van het archeologisch bodemarchief werd bedreigd. Deze ingrepen bestonden uit het verdiepen van de bouwput binnen de fundering uit 1936, het verwijderen van deze fundering en de vier betonnen poeren hierbinnen, het uitgraven van een deel van de bouwput ten oosten van het gesloopte schoolgebouw en het graven van een sleuf voor nutsvoorzieningen op het binnenterrein. De bouwput zou worden ontgraven tot ca. 1,85 m+NAP, dat wil zeggen zo'n 1 m onder huidig maaiveld. Er werd besloten tot het uitvoeren van een archeologische begeleiding van de werkzaamheden, die is uitgevoerd door archeologen van de afdeling Erfgoed gemeente Utrecht. Na afloop van het onderzoek zijn alle (delen van) archeologische sporen boven 1,85 m+NAP verwijderd, alle sporen daaronder zijn *in situ* behouden onder het nieuwe kantoorpand.

Afb. 7.1 De situatie in de Molenstraat op 1 april 2016, gezien in westelijke richting. Uiterst links is nog net de witte gevel van Molenstraat 13 zichtbaar, daarnaast de in 1922 gebouwde panden Molenstraat 11 en 9. Het witte huisje daarnaast is Molenstraat 7, met daarachter het nieuwe pand van SSH Utrecht. Helemaal achteraan is nog net de witte zijgevel van Plompstorengracht 13 te zien.

Afb. 7.2 Overzicht van de sporen die tijdens de archeologische begeleiding zijn aangetroffen gecombineerd met de indeling (begane grond) van de aangrenzende panden in de Molenstraat en Plompvorengracht op basis van bouwhistorische opnames en oude bouwtekeningen.

Boeren en nonnen

De noordoosthoek van de stad heeft tot ver in de late middeleeuwen een landelijk karakter behouden en werd door stadsboeren gebruikt voor het weiden van vee en het verbouwen van gewassen. Vermoedelijk ging dit gebruik door tot in de veertiende eeuw, waarna ook dit gebied binnen de stadsmuur langzaam werd bebouwd. Kort voor 1400 werd de Plompstorengracht gegraven en ontstond min of meer de huidige indeling. Een deel van de noordoosthoek van de stad had echter al eerder een andere functie gekregen. Aan het begin van de dertiende eeuw werd hier namelijk het Wittevrouwenklooster gesticht. Dit klooster, waarvan de nonnen wit gekleed gingen, behoorde tot de St. Maria Magdalena-orde voor boetvaardige, voormalige prostitués. Later in de veertiende eeuw ging het klooster over tot de premonstratenzer orde. Het vrouwenklooster moet ergens rond het midden van de veertiende eeuw autonoom zijn geworden en vanaf dat moment waren het vooral adellijke vrouwen die toetraden tot de orde. Het klooster had een onduidelijk karakter en echte kloosterkenmerken als gemeenschappelijk goederenbezit en armoede golden maar beperkt. De percelen langs de oostzijde van de Plompstorengracht en ten zuiden van de Molenstraat waren in bezit van het klooster, maar werden in erfpacht uitgegeven en vormden daarmee een belangrijke inkomstenbron.

De reformatie in de zestiende eeuw had grote gevolgen voor de nonnen van het Wittevrouwenklooster, mede doordat in 1580 de 'exercitie van de Roomsche religie, heymelyk of openbaer' werd verboden. De nonnen van het Wittevrouwenklooster bleven aanvankelijk hun godsdienst in het geheim uitoefenen, maar uiteindelijk mochten ze alleen in het klooster blijven als ze hun geestelijk gewaad zouden afleggen. De goederen van het klooster kwamen aan de Utrechtse ridderschap en al snel kwamen de gebouwen leeg te staan en raakten in verval. In 1663 ging bovendien bij een grote brand een deel van de kloostergebouwen in vlammen op, waarna de ridderschap aan de stad toestemming gaf om dwars over het kloosterterrein de Ridderschapsstraat aan te leggen, lopend van de Wittevrouwenstraat aan de zuidzijde tot aan de Molenstraat aan de noordkant. In 1678 werd een deel van wat nog resteerde van de kloostergebouwen gesloopt om plaats te maken voor woonhuizen, waarbij slechts het koor van de kerk gespaard bleef. In 1709 werd dit alsnog gesloopt, terwijl rond 1825 de laatste restanten van het klooster verdwenen om de bouw van de Willemskazerne mogelijk te maken.

Middeleeuwse huizen en zeventiende-eeuwse 'Cameren'

Op het perceel Plompstorengracht 13, gelegen op de hoek van de Molenstraat en de gracht, moet in de veertiende eeuw een huis zijn gebouwd, waarover echter niets bekend is. Slechts de beerput S24 die tijdens het recente archeologische onderzoek langs de Molenstraat werd aangetroffen, vormt een aanwijzing dat er in deze

eeuw bewoning moet zijn geweest op dit perceel. Aan het einde van de veertiende eeuw, vermoedelijk kort na het graven van de Plompstorengracht in de jaren 1391-1393, verrees er op deze plek vervolgens een groot, L-vormig huis. Dit pand wordt afgebeeld op de kaart van Braun en Hogenberg (afb. 2.6), die de situatie tussen 1569 en 1572 toont. Mogelijk wordt er door de kaartmakers bovendien direct achter dit hoekpand een tweede gebouw weergegeven. Op de kaart zijn daarnaast langs de zuidzijde van de Molenstraat drie vrijstaande panden afgebeeld. Het meest westelijke pand hiervan ligt vermoedelijk net ten oosten van het huidige plangebied. Tussen het pand Plompstorengracht 13 en dit meest westelijke, vrijstaande pand langs de Molenstraat is een onbebouwde ruimte te zien. Op de kaart van Adam van Vianen uit 1598 (afb. 2.7) is de situatie veranderd en is de hierboven vermelde onbebouwde ruimte geheel volgebouwd.

Nadat de goederen van het Wittevrouwenklooster werden beheerd door de Utrechtse ridderschap namen de bouwactiviteiten in de noordoosthoek van de stad sterk toe. Aan de zuidzijde van de Molenstraat verrees in de eerste helft van de zeventiende eeuw een aantal kleine, geschakelde huisjes (afb. 7.2). Deze 'cameren', die in 1890 werden omgenummerd tot Molenstraat 5 tot en met 17, ontwikkelden zich in de negentiende eeuw tot grotere en meer individuele huizen. De 'camer' van Molenstraat 5 werd aan het begin van de twintigste eeuw afgebroken, enkele andere werden ingrijpend verbouwd of samengevoegd. Uiteindelijk zouden alleen Molenstraat 7 en 17 tot midden jaren '80 van de twintigste eeuw hun oorspronkelijke verschijningsvorm behouden. Op basis van bouwhistorische waarnemingen en oude bouwtekeningen kan echter toch een aardig beeld van de oorspronkelijke verschijningsvorm van deze zeventiende-eeuwse 'cameren' worden verkregen. Met name de vier huisjes van Molenstraat 5 tot en met 11 vertoonden grote overeenkomsten en zouden wel eens gelijktijdig kunnen zijn gebouwd. Aan de straatzijde bevond zich een klein, vierkant vertrek van ca. 2,15x2,3 m, voorzien van een raam dat uitzicht bood op de Molenstraat. Deze ruimte was bereikbaar via de gang, die van de voordeur leidde naar het grootste vertrek aan de zuidzijde van het huisje. Dit zuidelijke vertrek was eveneens vierkant, maar ditmaal met zijden van zo'n 3,2 m en een achteruitgang naar de kleine binnenplaats. In de 'cameren' van Molenstraat 9 en 11 bevond de trap naar de eerste verdieping zich tussen beide vertrekken in. In Molenstraat 7 heeft vermoedelijk ooit een aanpassing plaatsgevonden, waarbij de gang is verbreed en de trap is verplaatst naar deze gang, waardoor het zuidelijke vertrek kon worden vergroot.

De bodem van het onderzoeksterrein Molenstraat 1-3
Op basis van onder meer archeologisch onderzoek in de omgeving kon worden vermoed dat de bodem ten zuiden van de Molenstraat tot een hoogte van 1,3 tot 1,5 m+NAP zou bestaan uit zanderige beddingafzettingen,

mogelijk afgewisseld met enkele zavel- en kleilagen. Daarboven kon een pakket zavelige oeverafzettingen worden verwacht, afgedekt door één of meerdere middeleeuwse ophogingslagen. Als gevolg van de geringe ontgravingsdiepte binnen het huidige onderzoeksterrein is de natuurlijke bodemopbouw nauwelijks in beeld gekomen. Op een diepte van bijna 1,3 m onder maaiveld (1,57 m+NAP) bevond zich de bovenkant van een zavelpakket, dat waarschijnlijk als bovenste oeverafzetting moet worden geïnterpreteerd en waarvan de onderkant niet in beeld kwam. Daarboven werd een laag van donkergrijze zavel met fosfaat, dierlijke botfragmenten en aardewerkscherven aangetroffen. De oudste scherf dateert mogelijk uit de elfde eeuw, de overige zijn in de twaalfde en dertiende eeuw te plaatsen. De laag kan in verband gebracht worden met de fase waarin deze hoek van de stad nog vooral een agrarisch karakter had. Als gevolg van de geringe ontgravingsdiepte zijn er geen sporen uit deze periode waargenomen. De exacte hoogte van de bovenkant van het zavelpakket kon niet worden vastgesteld, maar deze is maximaal 25 cm dik geweest. Daarboven bevond zich een tweede zavelaag, ditmaal met onder andere baksteengruis, een spinsteentje en veertiende-eeuwse steengoedscherven. De datering van de scherven is niet nauwkeurig genoeg om te bepalen of deze laag is ontstaan vóór, tijdens of na het graven van de Plompstorengracht in de jaren 1391-1393.

Twee middeleeuwse huizen

De fundering van kloostermoppen die na de sloop van het schoolgebouw uit 1936 in de kruipruimte zichtbaar werd, bleek te behoren tot een huis uit (vermoedelijk de late) veertiende eeuw. Bouwhistorisch onderzoek van de huidige achtergevel van Plompstorengracht 13 maakte duidelijk dat dit pand en dat op het perceel langs de Molenstraat gelijktijdig en als één geheel zijn opgetrokken. De scheidingsmuur tussen de beide huizen was over beerput S24 heen gebouwd. Vermoedelijk behoorde deze beerput, die niet nader kon worden onderzocht maar uit de veertiende eeuw lijkt te dateren, bij een vroeger huis, waarover verder niets bekend is.

Het pand langs de Molenstraat, dat eveneens L-vormig was, had een langsvleugel met (buiten)afmetingen van ruim 5,5 bij bijna 11 m parallel aan de straat. Onder dit deel van het huis bevond zich geen kelder. Er zijn aanwijzingen dat dit vertrek in tweeën was onderverdeeld, waarbij het kleinste vertrek zich aan de oostzijde bevond. Direct ten zuiden van dit oostelijke vertrek werd een (niet nader onderzochte) beerput aangetroffen, die enigszins jonger dan het huis zelf lijkt te zijn en uit de vijftiende of zestiende eeuw zou kunnen dateren. De restanten van een glijgoot duiden op de aanwezigheid van een latrine in de zuidoosthoek van dit oostelijke vertrek. Overblijfselen van een jongere glijgoot doen vermoeden dat deze latrine later naar de zuidwesthoek ervan is verplaatst.

Van de zuidelijke achternvleugel van dit huis langs de Molenstraat bevond het noordelijke deel zich binnen het huidige plangebied. Het vertrek in deze achternvleugel heeft een kelder gehad, die 3,80 m breed was en vermoedelijk oorspronkelijk een lengte van 7,2 m kende. Er werden delen van de oostelijke kelder muur, de vloer en de aanzet van het tongewelf aangetroffen. In de oostelijke kelder muur was oorspronkelijk een kelderlicht aanwezig. De toegang tot de kelder lijkt zich in eerste instantie in de noordoosthoek bevonden te hebben. Mogelijk was er in de hoek van het L-vormige gebouw een traptoren, via welke de kelder en de vertrekken op de begane grond en de eerste verdieping met elkaar waren verbonden. Een kleine poer van kloostermoppen vormde misschien onderdeel van de fundering van deze traptoren. In het pand Plompstorengracht 13, waarvan het middeleeuwse huis later werd uitgebreid en de binnenplaats grotendeels werd vol gebouwd, bevindt de trap zich nog steeds op deze plek (zie afb. 7.2). Boven de kelder moet zich een opkamer hebben bevonden, waarvan de vloer zo'n 60 cm boven maaiveld zal hebben gelegen. Een dichtgezet oorspronkelijke doorgang in de westmuur van dit vertrek op de begane grond heeft mogelijk toegang gegeven tot een gemakuitbouw gesitueerd in de binnenhoek van de achternvleugel van Molenstraat 3 en de vleugel van het buurpand Plompstorengracht 13. Het is aannemelijk dat dit gemak loosde op de beerput S24 onder de gemeenschappelijke gevel.

Ten zuiden van het huis langs de Molenstraat werd een klein deel van een oost-west georiënteerde fundering van kloostermoppen waargenomen. Deze heeft waarschijnlijk behoord tot een tuinmuur (mogelijk met steunberen aan de zuidzijde), die het perceel van het middeleeuwse huis langs de Molenstraat afscheidde van het achtererf van Plompstorengracht 11. Zo'n 2 m noordelijker werd bovendien een klein deel van een tweede fundering van kloostermoppen aangetroffen. De functie hiervan is niet duidelijk, mogelijk betreft het een bijgebouw.

Nieuwe bebouwing langs de Molenstraat in de zestiende en zeventiende eeuw

Ten oosten van het veertiende-eeuwse huis langs de Molenstraat werd in een latere fase een rechthoekig huis gebouwd, waarvan delen van de fundering van kloostermopfragmenten werden aangetroffen. Het pand was aanzienlijk minder diep gefundeerd en bovendien niet onderkelderd. Mogelijk stond dit nieuwe huis tegen het oudere huis aan en deelden ze een kopse gevel. In dat geval had dit nieuwe huis afmetingen van ca. 6x10,5 m. Er werden nauwelijks aanwijzingen omtrent de ouderdom van het huis gevonden, maar er wordt vooralsnog uitgegaan van een zestiende-eeuwse datering. Mogelijk moet de bouw worden geplaatst tussen ca. 1570 (de kaart van Braun en Hogenberg met open zone ten zuiden van de Molenstraat) en 1598 (de kaart van Adam van Vianen met aaneengesloten bebouwing langs de zuidzijde van

de Molenstraat). Het huis heeft aan de oostzijde een beerput gehad, waarvan slechts de stortkoker nog werd aangetroffen.

In de zeventiende eeuw verrees er ten oosten van het hierboven beschreven huis een nieuw pand, waarvan wederom delen van de fundering werden aangetroffen. Alhoewel het niet met zekerheid kon worden vastgesteld, stond dit kleine huis waarschijnlijk met de westzijde tegen het zestiende-eeuwse huis aan en deelden ze een zijmuur. In dat geval had het huis (buiten)afmetingen van 3,75x5,55 m, waarmee het zelfs kleiner is dan de 'cameren' die korte tijd later langs de Molenstraat zouden verrijzen (zie onder). De beerput van het zestiende-eeuwse pand kwam binnen dit nieuwe huis te liggen. Mogelijk werd de put in gebruik genomen door de bewoners hiervan of werd deze buiten gebruik gesteld. Ten zuiden van het zestiende-eeuwse huis werd in ieder geval in de zeventiende eeuw (of later) een nieuwe beerput aangelegd, waarvan tevens een deel van de glijgoot werd aangetroffen. Er werd vermoedelijk een tuinmuur gebouwd, die aansloot op de zuidoosthoek van het zeventiende-eeuwse huis en op een kaart uit 1884 (zie afb. 2.9) nog wordt weergegeven. Deze tuinmuur omsloot het achterterrein van Plompstorengracht 11.

In deze periode vond er ook in de achtervleugel van het laat veertiende-eeuwse huis een kleine aanpassing plaats. Vermoedelijk in de zeventiende eeuw is de kelder in het zuidelijke vertrek namelijk door middel van een muur in tweeën verdeeld, waarna beide ruimtes in gebruik beleven. De zuidelijke kelderruimte was bereikbaar via een nieuw gemetselde trap, die zich zo'n 75 cm ten zuiden van het kelderlicht bevond. De vloer (ouderdom niet bekend) van dit deel van de kelder bestond uit plavuizen van zowel roodbakend aardewerk als natuursteen. De vondst van een loden pompbuis toont aan dat er zich onder deze vloer een waterput moet bevinden, die echter niet in beeld kwam. De ouderdom ervan is dan ook niet bekend.

De 'camer' van Molenstraat 5

In de noordoosthoek van het onderzoeksterrein werden diverse overblijfselen van het kleine huis Molenstraat 5 aangetroffen (zie afb. 5.18), dat net als de overige 'cameren' langs de Molenstraat waarschijnlijk dateerde uit de eerste helft van de zeventiende eeuw en tussen 1897 en 1936 moet zijn gesloopt. Het huis (met binnenafmetingen van ca. 3,20x6,65 m) stond aan de westzijde tegen het oudere zeventiende huis aan en deelde een gevel daarmee. Aangezien dit nieuwe huis van Molenstraat 5 dieper was dan zijn westelijke buurman, moet de westelijke gevel ervan gedeeltelijk hebben bestaan uit de tuinmuur, waarvan een deel zal zijn opgemetseld. Het huis lijkt een eenzelfde indeling te hebben gehad als Molenstraat 9 (zie afb. 7.2): een indeling die het spiegelbeeld vormde van Molenstraat 11 en (vermoedelijk) 7. Er bevond zich een kleine kelder van ca. 2,05x2,30 m in de noordoosthoek

van het huisje. Er zijn aanwijzingen dat de vloer op zo'n 1,55 m onder maaiveld was gelegen. De grootte en de ligging van deze kelder corresponderen met het kleine, vierkante vertrek dat de drie oostelijke buurpanden op de begane grond kenden (zie boven). Waarschijnlijk heeft ook Molenstraat 5 een dergelijk klein vertrek langs de straatzijde gekend, met ten westen daarvan een gang die van de voordeur leidde naar het grootste vertrek aan de zuidzijde van het huis. (Het zou bovendien kunnen betekenen dat ook in Molenstraat 7, 9 en 11 een kleine kelder heeft bestaan.)

De kelder van Molenstraat 5 stond in verbinding met een nog kleiner keldervertrek (van 1,2 m bij maximaal 2,08 m) aan de zuidzijde hiervan. Dit vertrek kende een dieper gedeelte aan de westzijde en een ondiep deel (vloer op ca. 1,12 m onder maaiveld, dus 44 cm hoger) aan de oostzijde. Dit smalle keldervertrek lijkt te corresponderen met de ruimte onder de trap die in de huisjes van Molenstraat 9 en 11 werd waargenomen. Het is daarom aannemelijk dat de vierkante kelder aan de noordzijde van het huis vanuit de zuidelijke kamer bereikbaar was via de ruimte onder de trap. Er moet een doorgang zijn geweest door de binnenmuur, via welke men in het ondiepe keldergedeelte (onder de oostzijde van de trap) terecht kwam. Via de 44 cm hoge afstap belandde men vervolgens in het diepere deel (onder de westzijde van de trap), welke in verbinding stond met de kleine kelder. Er zijn geen aanwijzingen omtrent de functie van de kelder waargenomen, maar mogelijk werd er turf opgeslagen voor de haard in het zuidelijke vertrek.

Er werden meerdere aanpassingen aan de kelder aangetroffen die suggereren dat de bewoners te maken hadden met vochtproblemen. Tegen de buitenzijde van de noordelijke keldermuur werd op de versnijding een half-steens brede klampmuur aangebracht. Ook werden er in de kelder zelf hoge plinten gemetseld, die werden afgesmeerd met mortel. In een later stadium werd er aan de noordzijde van de kelder zelfs een nieuwe muur aangebracht, waardoor de kelder zo'n 65 cm kleiner werd. Vermoedelijk echter bleef de kelder ondanks deze vochtproblemen in gebruik tot aan de sloop van het huisje aan het begin van de twintigste eeuw.

Een koetshuis verandert in een garage

In 1832 was Johan Gerard Swellengrebel eigenaar van niet alleen het huis Plompstorengracht 11 met groot achterterrein, maar bezat hij ook het middeleeuwse huis langs de Molenstraat, het zestiende-eeuwse huis ten oosten daarvan en het kleine, zeventiende-eeuwse huis dat daar tegenaan was gebouwd. Vermoedelijk waren deze panden ook in de late negentiende eeuw nog in gemeenschappelijke handen. Toen werd namelijk het grootste deel van het L-vormige huis langs de Molenstraat en de westzijde van het zestiende-eeuwse huis ten oosten daarvan gesloopt om plaats te maken voor de bouw van een

koetshuis met stallen en overige ruimtes. Dit nieuwe pand werd gebruikt door de bewoners van Plompstorengracht 11. Een van de ruimtes in het koetshuis bestond uit het zuidelijke deel van de kelder met opkamer daarboven in de achtervleugel van het laat veertiende-eeuwse huis. Met de komst van de automobiel aan het begin van de twintigste eeuw werden koetsen langzaam verdrongen en in 1922 werd een deel van het koetshuis langs de Molenstraat afgesplitst om dienst te doen als garage. Ergens tussen 1884 en 1897 werd het zeventiende-eeuwse huis langs de Molenstraat gesloopt, vermoedelijk om een verbinding te creëren tussen het grote, om-muurde achterterrein van Plompstorengracht 11 en de Molenstraat. Hierdoor kwam de westgevel van het kleine huis van nummer 5 vrij te staan en werden er vervolgens hierlangs twee afvoerputjes aangelegd, waarvan er één uitmondde op een put. In een later stadium werd er langs deze westgevel een tuinmuur opgetrokken, die tot halverwege de jaren '80 van de twintigste eeuw heeft bestaan (zie afb. 4.4). Op de plek van het gesloopte zeventiende-eeuwse huis kwamen bovendien een derde afvoerputje, een riolering en een waterleiding te liggen.

Het koetshuis en het oostelijke deel van het zestiende-eeuwse huis werden gesloopt toen er in 1936 een schoolgebouw langs de Molenstraat verrees. Het kleine huis van Molenstraat 5 werd op een vooralsnog onbekend moment na 1897 gesloopt, mogelijk eveneens in 1936. Het nieuwe schoolgebouw besloeg namelijk een deel van de oude toerit vanaf de Molenstraat naar het binnenterrein. Mogelijk werd het huisje van Molenstraat 5 gesloopt om ruimte te creëren voor een nieuwe verbinding tussen de straat en dit binnenterrein.

Noten

- 1 Deze paragraaf is grotendeels gebaseerd op
2 Duurland 2009 en Van den Berg 2017.
3 Dominicus en Van den Berg 1971.
4 Berendsen 1982, 166.
5 Weerts, Cleveringa en Gouw 2002.
6 De Groot 1997, Van Rooijen 1999.
7 Mededeling M. van Dinter.
8 Van Rooijen en Van der Mark 1998.
9 Van Dinter 2009.
10 Van den Berg 2017.
11 De Groot 2004.
12 De Groot 2004, 177.
13 Bewerkt naar Duurland 2009 en Van den Berg 2017.
14 De Bruijn 1994, 187.
15 Prakken 1953.
16 De Groot 2004, 179.
17 Duurland 2009.
18 Van den Berg 2017.
19 Van Kalveen 1997, 152.
20 Van Kalveen 1997, 152.
21 Van Hulzen 1986, 57.
22 Van Kalveen 1997, 158.
23 Van Kalveen 1997, 158.
24 Van der Monde 1844, 205-206.
25 Van Kalveen 1997, 159-160. Van Kalveen verwijst
26 hier naar de topografische beschrijving bij Van
27 Hulzen (1986), *Utrechtse kloosters en gasthuizen*,
28 157.
29 Van Hulzen 1986, 58-59.
30 Van Kalveen 1997, 158-159.
31 Van Kalveen 1997, 159.
32 Van Hulzen 1986, 58.
33 Van Hulzen 1986, 58.
34 Van Hulzen 1986, 59.
35 Van Hulzen 1986, 59-60.
36 Van der Berg 2017.
37 Het Utrechts Archief, 4007 Bouwvergunningen
38 Dienst Stadsontwikkeling gemeente Utrecht 1910-
39 1953, inventarisnummer 6887.1.
40 De Groot 2004, 176.
41 Dolfin *et al* 1989a, 120-122, 254-256; Dolfin *et al*
42 1989b, 142; Kraaij en Roeterdink 2006.
43 Dolfin *et al* 1989b, 142.
44 Klück 1985a, 128-129.
45 Klück 1985b.
46 Klück 1985c.
47 Klück 1985a.
48 Klück 1985d.
49 Klück 1985a.
50 Determinatie door C. van der Linde (Tot op het
51 Bot. Fysisch antropologisch onderzoeksbureau te
52 Amsterdam).

Literatuur

- Berg, G.T.C. van den, *Van laat-middeleeuws achtererf aan de Plompstorengracht naar waardig woonhuis aan de Wittevrouwenstraat. Definitief onderzoek aan de Wittevrouwenstraat 8-10, gemeente Utrecht*, Basisrapportage Archeologie 58, Utrecht 2017
- Berendsen, H.J.A., *De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht*, Utrechtse Geografische Studies 25, Utrecht 1982
- Bruijn, M.W.J. de, *Husinghe ende hofstede; een institutioneel-geografische studie van de rechtspraak over onroerend goed in de stad Utrecht in de middeleeuwen*, Stichtse Historische Reeks 18, Utrecht 1994
- Dinter, M. van, 'Bodemkundige ondergrond van het opgravingsterrein', in: M.F.M. Duurland, *Middeleeuwse bewoningssporen op het binnenterrein van de letterenbibliotheek. Definitief onderzoek aan de Wittevrouwenstraat 7-11, gemeente Utrecht*, Basisrapportage Archeologie 36, Utrecht 2009, 21-22
- Dolfin, M.J., E.M. Kylstra en J. Penders, *Utrecht. De huizen binnen de Singels. Deel A: Beschrijving, De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst. De provincie Utrecht, De gemeente Utrecht, Deel IIIA*, 's-Gravenhage, 1989a
- Dolfin, M.J., E.M. Kylstra en J. Penders, *Utrecht. De huizen binnen de Singels. Deel B: Overzicht, De Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst. De provincie Utrecht, De gemeente Utrecht, deel IIIB*, 's-Gravenhage 1989b
- Dominicus, D., en J. van den Berg, *Een fluviale afzetting van de Rijn in de stad Utrecht*, ongepubliceerd veldwerkverslag sedimentologie, Utrecht 1971
- Duurland, M.F.M., *Middeleeuwse bewoningssporen op het binnenterrein van de letterenbibliotheek. Definitief onderzoek aan de Wittevrouwenstraat 7-11, gemeente Utrecht*, Basisrapportage Archeologie 36, Utrecht 2009
- Groot, H.L. de, 'De haven die verdween', in: G. Bakker en T. Hoekstra (red.), *Het stenen geheugen; 25 jaar archeologie en bouwhistorie in Utrecht*, Utrecht 1997, 12-39
- Groot, H.L. de, 'Wolvenplein', in: D. Kok et al (red.), *Archeologische Kroniek Provincie Utrecht 2002-2003*, Utrecht 2004, 176-180
- Hofman, H.J., 'De Wittevrouwen te Utrecht', in: *Archief voor de Geschiedenis van het Aartsbisdom Utrecht, deel 32*, Utrecht 1907, 117-230
- Hoven van Genderen, A.J. van den, 'Op het toppunt van de macht 1304-1528', in: R.E. de Bruin et al (red.), *'Een paradijs vol weelde' Geschiedenis van de stad Utrecht*, Utrecht 2000, 113-190
- Hulzen, A. van, *Utrechtse kloosters en gasthuizen*, Baarn 1986
- Kalveen, C.A. van, 'De vijf adellijke vrouwenkloosters in en om de stad Utrecht', in: E.S.C. Erkelens-Buttinger et al (red.), *De kerk en de Nederlanden. Archieven, instellingen, samenleving*, Hilversum 1997, 152-167
- Klück, B.J.M., 'Molenstraat 13 en 17', in: *Archeologische en Bouwhistorische Kroniek gemeente Utrecht 1984*, Utrecht 1985a, 128-129
- Klück, B.J.M., *Molenstraat 7*, intern rapport afdeling Erfgoed gemeente Utrecht, november 1985b, ongepubliceerd
- Klück, B.J.M., *Molenstraat 9/9bis/9bisA*, intern rapport afdeling Erfgoed gemeente Utrecht, november 1985c, ongepubliceerd
- Klück, B.J.M., *Molenstraat 15*, intern rapport afdeling Erfgoed gemeente Utrecht, november 1985d, ongepubliceerd
- Kraaij, H., en N. Roeterdink, *Bouwhistorische verkenning Plompstorengracht 11 te Utrecht*, Utrecht 2006
- Meene, E.A. van de, M. van Meerkerk en J. van der Staay, *Geologische kaart van Nederland. toelichtingen bij de geologische kaart van Nederland 1:50.000*, Blad Utrecht Oost (310), Rijks Geologische Dienst, Haarlem 1988
- Monde, N. van der, *Geschied- en Oudheidkundige Beschrijving van de Pleinen, Straten, Stegen, Waterleidingen, Wedden, Putten en Pompen der Stad Utrecht, Deel I*, Utrecht 1844

Mulder, H., *Geschiedenis van de Molenstraat en omgeving*, Utrecht 1986

Prakken, J., 'De oorsprong van de Wittevrouwenpoort', in: *Maandblad Oud-Utrecht* 1, 1953, 7-8

Rooijen, C.A.M. van, en R. van der Mark, 'Voorstraat/Boothstraat', in: *Archeologische Kroniek Provincie Utrecht 1996-1997*, Utrecht 1998, 125-131

Rooijen, C. van, 'Continue discontinuïteit. Het castellum Traiectum in het vroeg-middeleeuwse krachtenveld', in: *Jaarboek Oud-Utrecht 1999*, Utrecht 1999, 5-34

Sichem, D. van, *Ridderschapstraat 18 en omgeving*, 'Steengoed' nr. 25, Utrecht 1997

Weerts, H.J.T., P. Cleveringa en M. Gouw, 'De Vecht/Angstel, een riviersysteem in het veen', in: *Grondboor en Hamer* 3-4, 2002, 66-71

Colofon

Uitgave

Erfgoed gemeente Utrecht
Erfgoed © 2017

Redactie

A.M. Bakker

Eindredactie

R. de Kam

Vormgeving

E. van Wieren

Datum

Maart 2017

Meer informatie

Erfgoed gemeente Utrecht
Telefoon 030 286 3990
E-mail Erfgoed@utrecht.nl
www.utrecht.nl